

॥ ઓશ્મ ॥

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ)

इदमागमसिद्धत्वात् प्रत्यक्षफलदर्शनात् ।
मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यं न मीमांस्यंकथंचन ॥

લખનાર :

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકરુર

સંપાદક : “ આરોગ્યસિન્ધુ ”

વૈદ્યકચિકિત્સાસારપૂર્વાર્ધ, વૈદ્યકચિકિત્સાપદ્ધતિ,
રસાયનસારસંગ્રહ, બાલચિકિત્સા, સ્ત્રીરોગચિકિત્સા,
અનુભૂતપ્રયોગાવલી, આસવારિષ્ટવિજ્ઞાન, પશ્યાપશ્ય-
વિજ્ઞાન, મકરંદવજ્રરહસ્ય, કુપીપકવરસાયન, ઉપયોગી-
પેટંટદવાઓ, ભાજપાલો અને મરીમશાલો, આયુર્વેદિક
ગ્રીસ્કીપશન વગેરેના કર્તા.

માલેક :

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી (રજીસ્ટર્ડ)

કરાચી, - મુંબઇ, - અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી] પ્રત ૧૦૦૦ [એપ્રિલ ૧૯૩૬

કિંમત રૂપીયા ત્રણ.

અર્પણપત્ર

વૈદ્યરાજ પં. સદાનંદકાકા વસંતકર

બ્રાણ્યાચાર્ય.

વૈદ્યકના નવા સાહિત્ય પ્રત્યે આપને શોખ છે અને તેમાં પણ આપને મહારા તરફથી પ્રગટ થએલાં કેટલાંક પુસ્તકો ઠીક પસંદ પડ્યા છે એ જ્યારે મેં આપની પાસેથી હકીકત જાણી ત્યારે મહેં વૈદ્યચિકિત્સાસારઉત્તરાર્ધ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા બતાવી અને તેમાં ખુટતા પ્રયોગો માટે માગણી કરી, જે આપે સ્વીકારી લીધી અને ઉદારતાથી આપનું અમૂલ્ય ઔષધી પ્રયોગોનું સાહિત્ય તે માટે ખુલ્લું કરી ઉત્તમાત્મ રત્નરૂપ પ્રયોગો આ પુસ્તકમાં લેવા માટે છુટ આપી એ આપના ઉદાર સ્વભાવને તથા આપના જ્ઞાન અને ઉચ્ચ ભાવનાને સ્મરણરૂપ રાખવા આ મહારી એક નવીન કૃતિ જેમાં આપનો પણ કંઈક હિસ્સો છે તે વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ) આપના ચરણોમાં અર્પણ કરી આનંદ માનું છું.

આપનો સદાનો મિત્ર,

ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકરુર

નાં પ્રણામ સ્વીકારશો.

શ્રી. વૈદ્યરાજ સદાનંદકાકા વસંતકરનો પત્ર

મૂળ વસંતના રહીશ પરંતુ હાલમાં ૨૮ વર્ષથી મુંબઈ તથા જેઓ કાંઈપણ પ્રકારનું અભિમાન રાખ્યા સિવાય બસા દૈનિકી સેવા કરી રહ્યા છે એવા એક વિદ્વાન વૈદ્યરાજનો પત્રવિનય આપનાં આનંદ થાય છે.

એમનું નામ વૈદ્યરાજ સદાનંદકાકા વસંતકર છે લોકો એમને તરીકે સારી રીતે જાણે છે, હાલમાં તેમની ઉંમર ૫૩ અને મુંબઈમાં ૨૮ વર્ષથી સ્થાયી રહી અનેક ગરીબ તથા ચિકિત્સા કરી સારી નામના મેળવેલી છે. અનેક શુદ્ધરથોનાં યાને ફેમીલીડોક્ટરનું કામ પણ તેઓ અનેક વર્ષોથી કરી રહ્યાં વર્ષાસનનો લાભ હજીપણ મેળવે છે, ગરીબ દરદીઓ પાસે કંઈપણ બદલામાં રકમ લેતા નથી પરંતુ મફતમાં દવા આપે તેમની નામના ગિરગામ, કાંદાવાડીના પ્રખ્યાત જગ્યામાં થી સારા ચિકિત્સક હોવા ઉપરાંત તેમને રસ, રસાયન તેમજ કુપી સારો શોખ છે. તેમણે જુદાજુદા વિષયાં પર ઘણીવાર મરાઠી લેખો પણ આપેલા છે એટલું જ નહિ પણ પોતાનો અનુભવ, અત્યારે જાણી રહેલા છે, વળી એમને ત્યાં આજ્ઞાસ કે અનુભવ ને વિદ્યાર્થીઓ આવે છે તેમને કંઈપણ ભેદભાવ વગર વૈદ્ય અનુભવ સાથે આપે છે અત્યારે પણ એમની પાસેથી શીખી વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે પ્રેરણા કરી રહ્યા છે.

સાચી સલાહ માટે એમને ત્યાં અનેક શુદ્ધરથો વારંવાર અને તેમને એમની મુલાકાતથી સારો સંતોષ થાય છે.

દવાઓ બનાવવામાં અને ખાસ કરી રસાયનોમાં તેમણે ક્રિયાકર્મ કરી સારો અનુભવ મેળવેલો છે. એમના કુટુંબમાં વૈદ્યકનો ધર્મ આજે તો આવેલો છે, એટલું જ નહિ પણ તેમના વસાંના રાજ્યકર્તા પેશાઈ રાજકુટુંબના વૈદ્ય તરીકે અને ચિકિત્સા કરી છે અને અત્યારનુધી નેઓને આપેલી બહુ

બેની કરી સારો લાભ મેળવે છે. એમના રહેવાના રાજસાહી મકાનો અત્યારે
 ૫૫૦ વસતીમાં મિલુદ છે. એમના નાનામાઈ વસતીમાં એક સારા વૈધ તરીકે
 કામ કરી રહેલા અમોએ વસતીના વૈધસમેલન પ્રસંગે જણાવ્યું છે અને
 તેમાં ૫૫૦ એક મળનાવડા સ્વમાવના ઉત્સાહી વૈધરાજ છે.

મુંબઈની મદારાગિર આયુર્વેદ વિદ્યાલયની કાર્યકાળિણી સમાના નેમોથી અપ્રમત છે અને આની પ્રશ્નમાં તેમો દર્શથી બાજ છે. તેમના વચ્ચે જ્ઞાનને લીને તેમને મુંબઈની પ્રશુભામ આયુર્વેદિ કોલેજ અને ડૉ. પોપા યુનીવર્સીટી ઓફ આયુર્વેદ તરફથી મયા બે વર્ષ પહેલાં પ્રાણાચાર્યની માનવતિ પડી મળેલી છે. વનરપતિ બાબત તેમને બહુ ઘામ છે અને નેમો અને વનરપતિને સારી થઈ ઓગળે છે તે સાથે વનરપતિની બનાવટોમાં કષાય અને છુટીછુટી દવાઓ વાપરી અને કેસોમાં મરો વગર મિતરે છે એટલે કે તેમને વનરપતિના શુભરોગ બાબત સારો અનુભવ અને વિદ્યા છે.

[illegible]

પ્રસ્તાવના

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધની બીજી આવૃત્તિ આજથી વર્ષ પૂર્વે જ્યારે પ્રગટ થઇ ત્યારે પ્રસ્તાવનામાં અમોએ ઉ કરેલો કે બનતી ત્વરાએ વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ તૈયારી કરી લેશું. આજે બરાબર એ વાતને ચાર વર્ષ પુરાં થા અને વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ હવે તૈયાર થઇ છપાઇ પુરો આવેલ છે.

પરમાત્માની કૃપા વગર કોઈપણ કાર્ય થઇ શકતું મનુષ્યની ધારણા તો ખુબ હોય છે પણ ઇશ્વરની આજ્ઞા હોય કાર્ય પાર પડે છે, વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ કરે ધણીજ ઉતાવળે મરજી હતી અને એ મરજીમાં અમારા શુભ આહવાને અને મિત્રોનો પૂર્ણ સાથ હતો, તેઓ વારંવાર એ પુર માગણી પણ કરી રહ્યા હતા, પણ આવા પુસ્તકની તૈયારી યોગ્ય સમય તથા પુરતી સામગ્રી હોય તોજ કામ પુરું થઈ શકે. વગર એ કામ કરી લેવું બહુજ કઠણ છે અને તેતો કામ કરે ખરી મુશ્કેલીનો અનુભવ સમજી શકે તેમ છે, છતાં પણ ઇચ્છા સમય, સંયોગ અને સાધનની અનુકૂળતા થતાં જરાપણ વિલંબ વગર આ પુસ્તક તૈયાર કરી આપ લાઇઓના ચરણમાં રજુ ખુબ આનંદ થાય છે, કેમકે જે વસ્તુની લોકોએ કદર કરી છે જે વસ્તુની રોજને રોજ માગણી થયા કરે તે વસ્તુ તૈયાર લેખકને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર એ નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવનાર જેવોજ આ ઉત્તરાર્ધ તૈયાર કરવામાં અમોએ જરાપણ મહે

કચ્છના રાણી નગી પગ પાંચસોનેએક આરા પ્રયોગો બેગા કરી લેવા
મે કંઈ સરજા વસ્તુ તેા નજ દની, એને માટેના ચાર-પાંચ વર્ષનું
તપ કરનું પડ્યું છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પોતાનો, પોતાના
મિત્રોનો તથા અનેક દિલી વૈદ્યકમાણિકપત્રોના ખામ અંકોનો
અને મુરખી વૈવરાળોના ખાનગી માદિત્યનો આસરો લેવો પડેલો
છે તે તે વચ્ચે આ ઉતારાઈ પ્રમદ કરવાનું નજ બની સહે! આવા
ને દા મંદમમાં આ મર્વ સદાવતાની જરૂર પડે છે તે તે મંદમા
મ.પન કે મદાવતામાંથી સરસ વસ્તુ-મિદ્યવસ્તુ પમંદ કરી આ નામ
તથા આ મન્યને ત.વક દોષ તેજ વસ્તુ આમાં લઈ લેલી એ કામ
આન કે દત્ત. તે જગતર ખુબ કાળજી રાખીને કરેલ છે એટલે કે
દા. મન્યના આંગણ તમામ પ્રયોગો અમારા પોતાના અજમાયશ
નહિ તે પ તપ વિ અન.ગ પૂર્વગીત મમજ લીધા અવરર દમે તે
મંદમા રીતિ. અનુમત દમે કે પ્રમિતિ.ત્વોના પણ વખજાવના
ત.વકિર નાને દવા એટલે કે પૂર્વગીત આંગણ મમદ કરત.
જા ઉતારા જગતર ઉતરે તેજ નગી લેતી અને ખામ ખા તી
જા ઉતારાજીવ મદદુજ નહિ પણ આ પ તે ન કોઈ. -અનુમત કરેલ
મદદા પદ ખા તી કરત. છે

[illegible]

જરાપણુ લોભ કરવામાં આવ્યો નથી, સારા નવા ટાઈપિ, ઉત્તમ જાતની પ્રીન્ટીંગ ધન્ક તેમજ સ્વદેશી જાડા એન્ટીક કાગળ અને સુંદર પાકું બાઈન્ડીંગ કરવાનો પૂર્ણ પ્રયત્ન કરેલ છે એથી ગ્રન્થની સુંદરતા જેમ અંદરની ઉત્તમ વસ્તુથી છે તેવીજ રીતે બહારના છપાઈ વગેરે સર્વ કાર્યથી કરવામાં આવી છે ને તે માટે એવી આશા અવશ્ય રાખવામાં આવે છે કે આ ઉત્તરાર્ધ પણુ વૈદ્યોની પ્રિય વસ્તુ બની શકશે તથા હમેશાં તેમના ટેજસપરની ઉપયોગી વસ્તુઓમાંજ રચાન મેળવી લે તો તે જરાપણુ નવાઈ જેવું નથી.

આરોગ્યસિન્ધુ કાર્યાલયનાં પુસ્તકો માટે અત્યારે વૈદ્યસમાજ કે જનસમાજ વારંવાર પ્રુછા કરે છે ને હમેશાં પ્રગટ થતા સાહિત્યને મંગાવી લે છે એ એની ખાસ વિશેષ પ્રકારની લોકપ્રિયતા છે તેવીજ રીતે વર્તમાનપત્રના સંપાદકો, લેખકો અને સારા વિદ્વાનવૈદ્યરાજો અમારા સાહિત્ય માટે બહુજા હિંચા અભિપ્રાયો આપે છે એ જોતાં અમેને હજીપણુ આ દિશામાં કામ કરવાનો ઉત્સાહ ચાલુ રહે છે.

ચિકિત્સાના વિષયપર આ બે પુસ્તક જે જે વૈદ્ય કે ડૉક્ટર પાસે દરો તેમને ખીજા વધુ ગ્રન્થ રાખવાની કે ધણાં ઘોયાં પોયાં જોવાની હવે જરૂર નહિજ રહે. કેમકે ૨૫ વર્ષ અમેએ આ વૈદ્યક-ધધામાં અને અભ્યાસકાર્યમાં આપેલા છે ને તેના અનુભવે કરી અમેને જે જરૂરી જણાયું તે સર્વ આમાં સર્ધ લીધેલું છે, એટલે કે પૂર્વાર્ધમાં જે ન હતું તે આ ઉત્તરાર્ધમાં જરૂરજ દરો એમ જોનારને જરૂર ખાત્રી કે સંતોષ થાય તેવી આની ગોઠવણુ કરેલી છે, પછીતો મનુષ્યસ્વભાવની ખામી ક્યાંક રહી ગઈ હોય તો તે સુધારી લેવા અમે તૈયાર રહી બીજી આદૃતિમાં ઘટતો સુધારો કરી લઈશું અને તે માટે અમારા મિત્રો અમેને જરૂર સૂચના લખી મોકલાવે એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

અન્યારનો જનસમાજ તથા આજના ચિકિત્સકો કેવું સાદિત્ય માગે છે તે સતત દશ-પંદર વર્ષથી જોતા આગ્યા બાદ અમોએ જોઈની વસ્તુ આપવાનો આમાં પ્રયત્ન કરેલો છે, એટલે એમ તો ઉમેદ જરૂર રખાય કે આ પુસ્તક સર્વ વર્ગને પસંદ થશે.

વેલક પધો કરનાર, દવા બનાવનાર કે હાર્મસી ચલાવનાર સર્વ માટે ચોતીસે કલાક બાબુમાંજ રાખી લેવા લાયક આ બને પ્રશ્નનો છે અને કેટલીક હાર્મસીવાળાઓ તો આ મન્યતા પાડ મુશ્કેલ દવા પણ બનાવે છે અને સૂચીપત્રમાં મન્યપાડમાં આનું નામ પણ આપે છે આ તેમની સજ્જતતા છે પણ કેટલાક તેજિદેવી પુણે મનન આ મન્યની મદદ લે છે, આના કેટલાક પ્રયોગો બતાવે છે, પણ પોતાની નાનપ થઈ જાય તે માટે આ મન્યનું નામ તેમાં મુકતા નથી' આજ કુટુંબાગમ દવાને પાત્ર ગણાય છે તે વાત તેઓએ બુદ્ધિ વેદની નથી.

[illegible]

૧૬૫૦-૧૬૫૧ ના વર્ષમાં જોઈએ તેવા મહેનત તથા ખર્ચ તે
 પ્રાંતના રાજાને કહિયે જાતી. જિલ્લાના રાજા મહેનતી છે, અને
 જાતી જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૧
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૨
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૩
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૪
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૫
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૬
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૭
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૮
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૫૯
 જિલ્લાના રાજાને જોઈએ તેવા મહેનતી કહિયે. વર્ષ ૧૬૬૦

આ પુસ્તક રૂ. ૨૧ માં મળી જવાનો છે આમ થતાં કિંમતનો બોલો
ઠીક હજીવો થઈ જાય છે અને પાછળથી પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધ બંને
સાથે લેનારને મૂળકિંમત કરતાં ઓછામાં મળે તેવી ગોઠવણ ચાલુ
રહેશે.

અમેાએ અમારા હંમેશના સ્વભાવ અને નિયમ પ્રમાણે
ઉત્તમોત્તમ પ્રયોગો બહુજ સરળ અને સ્પષ્ટ ભાષામાં, સામાન્ય
માણસ પણ સમજી લે અને બનાવી શકે તેવી ભાષામાં જરાપણ સંકોચ
વગર જે કંઈ શીલકમાં હતું તે આમાં આપી દીધું છે અને તે શિવાય
જે બહારનું મળ્યું તે તથા પ્રાચિનસાહિત્યમાંથી જરૂરી અને લેવા
લાયક હતું તે સર્વ આમાં લઈ લીધું છે એટલે કે લેવા લાયક સર્વ
વસ્તુ લઈ ગાગરમાંસાગર એ કહેવત પ્રમાણે બનતું સર્વ કરેલ
છે, અને અન્યને તે પ્રમાણે પૂર્ણ બનાવેલ છે.

અન્યની સુંદરતા તેમાં રહેલા સારા તત્વો ઉપર રહે છે અને
એ સારા તત્વો એટલે કે સારા સારા પ્રયોગો તેના મૂળભેખક
ઉદારભાવનાવાળા વૈષ્ણાધ્યોની ઉદારતાનું પરિણામ છે, એઓ જો
આવા પ્રયોગો ન આપે કે ક્યાં પણ પ્રગટ ન કરે તો આવો સંગ્રહ
તૈયાર કરવાનું નજ બને. પરંતુ હજી એવા ઉદારવૃત્તિવાળા વૈદ્યો
આ દેશમાં છે ખરા અને તેથીજ મારે તે સર્વ વૈષ્ણાધ્યોનો, વૈદ્ય-
હિંદીભાસીકપત્રોના સંચાલકોનો અને જેમણે ખાનગી પ્રયોગોની
શુકા અમારા હાથમાં સોંપી હતી તેમનો આભાર માનવાનું બૂલી
ચકાવ તેમ નથી, તેમના પગલે ચાલી મારે પણ મારી ફરજ જાગવવાની
હતી તે મેં પણ જાગવી છે. આમાં ખાસ કરી મદારાદિય પ્રસિદ્ધ
વૈદ્યરાજ પં. સદાનંદશાક વસાધકર કે જેમને આ અન્ય અર્પણ
કરવાનું સૌભાગ્ય અમેાને પ્રાપ્ત થયેલ છે તે જદ્ અને મુરબ્બી વૈદ્યનું
નામ અહિં ખાસ ઉલ્લેખ કરવા વગર રહી ચકાવ તેમ નથી, કેમકે

તેમજે આપે ગુપ્તખખને સૌથી વિશેષ પ્રમાણમાં આપેલો છે. એ
સિવાય એક બીજી વાત અદિ' કહેલી જરૂરી છે કે ગુપ્તરાતના પંદોમાં
દશ આવી ઉદારગનિ બહુજ ઓછી દેખાય છે. સૌકોઈ સારા પ્રયોગો
મેઘવવાની જાતે જરૂર રાખે છે પણ કોઈ ઉદારભાવે પ્રગટ કરતા
નથી. તેમ મારા વિષયોપર કોઈ અનુભવે પ્રગટ પણ કરતા નથી.
આ રીત ફર થાય અને અનુભવે પ્રગટ થતા રહે એવી જરૂર ગુપ્તરાતના
પંદો માટે હવે ખામ દેખાય છે. તે વગર નવું વૈવક્ચાદિત્ય પ્રગ
થવાનું મુશ્કેલ છે એટલુંજ નહિ પણ અત્યારે આજના વગુ પંદો
મ. મિ. ક. પંદોમાં પણ આવા આદિત્યની ઉજ્જવ દેખાય છે અત્યારે દિન્કી
મ. મિ. ક. પંદોમાં પંદોનાં અનેક મામિલો પ્રગટ થાય છે અને તેમ
અનેક લેખકો જુગ જુગ વિષયોપર પોતાના અનુભવી લેખો પ્રગ
ટાવી મ. મિ. ક. ને નવું મ. દિત્ય પ્રગટ કરતા જાય છે, એવી ગુપ્તરાત
પંદો - એ બહુજાણી જગતમાં ખામ જરૂર અમેને દેખાય છે તે વગર
નહી. નહી. વિષયો આજના ગુપ્તરાત. વૈવક્ચાદિત્યમાં આવેલ
અનુભવિત્ય જાતે છે.

[illegible]

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the United States are the people who are interested in the history of the United States.

ત્યારેજ આવી શકે કે જ્યારે આપ અમેને લેખીત અભિપ્રાય મોકલો ત્યારે. એ માટે આપ આ પુસ્તક જોયા બાદ તેમાં કંઈ દોષ જણાય તો તે માટે અમારું ધ્યાન ખેંચવા અને જો ઠીક જણાય તો તે માટે આપનો અભિપ્રાય એક કાગળમાં લખી સલાહ, સુચના લખવા જરૂર શ્રમલઘ્ન અમેને અમારા કાર્યમાં ઉત્સાહ આપશો એવી આપની પાસે અમારી પ્રાર્થના છે.

અનૂભૂતપ્રયોગાવલી નામક અમારા પ્રગટ થયેલા પુસ્તકમાંથી પણ કેટલાક ઉપયોગી અને આ ગ્રન્થને લાયક પ્રયોગો હતા તે આમાં લઈ લીધા છે અને તેમ કરવાથી આ પુસ્તકની ઉપયોગીતામાં સારો વધારો થયો છે એમ અમારી માન્યતા છે.

હેવટે આ પ્રસ્તાવના પુરી કર્યા અગાઉ અને આપની વિદાય લીધા પહેલાં અમારે એક નવી વાત દહેવી રહે છે અને તે એ કે હવે પછી આપને અમારા તરફથી વનસ્પતિવિજ્ઞાન નામનું ઉપયોગી પુસ્તક તરતમાં મળે તેની તૈયારી કરવાની રહે છે અને તે અત્યારથી શરૂ થાય છે અને તે તૈયાર થતાં તેનો પ્રથમ ભાગ કદાચ ૧૯૨૭ના જાનેવારીમાં આપ જોઈ શકશો એવી દમ્મ છે. બાકીનો પ્રભુની કૃપા વગર કંઈપણ કાર્ય થવું અશક્ય છે.

કરાચી

હીં આપનો સદાનો મિત્ર,

તા. ૧-૮-૨૬ વેદ્ય ગાંધીજી

નેમજે આપેા ગુમખજનો સૌથી વિશેષ પ્રમાણમાં આપેતો છે. એ
 સિવાય એક બીજી વાત અર્ધિ કહેતી જરૂરી છે કે ગુજરાતના વૈદ્યોમાં
 ૬૭ આવી ઉદારદર્શિ જનુજ એકી હેખાય છે. સૌકોઈ મારા પ્રયોગો
 મેજરવાની જનિ જરૂર રાખે છે પણ કોઈ ઉદારભાવે પ્રગટ કરતા
 નથી. નેમ માગે વિવશોપર કોઈ અનુભવે પ્રગટ પણ કરતા નથી.
 આ રીત ફર થાય અને અનુભવે પ્રગટ થતા રહે એવી જરૂર ગુજરાતના
 વૈદ્યો માટે હવે ખામ હેખાય છે. તે વગર નવું વૈદ્યમાદિત્ય પ્રગટ
 થવાનું મુશ્કેલ છે એટલુંજ નહિ પણ અત્યારે આતના ગ્રજ વૈદ્યક-
 મ મિકપરોમાં પણ આવા માદિત્યની ઉજુપ હેખાય છે જ્યારે દિન્દી-
 પ્રગટપરોમાં વૈદ્યકનાં અનેક મામિકો પ્રગટ થાય છે અને તેમાં
 અનેક દિવજો જુગ જુગ વિવશોપર પાતાના અનુભસી સંજો પ્રગટ
 કરી નીકી રીતે નવું માદિત્ય પ્રગટ કરતા જાય છે, એવી ગુજરાતી
 રીતે ને જનુજનુ જગતની ખામ જરૂર અમેને હેખાય છે તે વગર
 ના ના દિવજો આતના ગુજરાતી વૈદ્યકમાદિત્યમાં આવા
 જગતમાદિત્ય પ્રગટ છે.

[illegible]

ત્યારેજ આવી શકે કે જ્યારે આપ અમોને લેખીત અભિપ્રાય મોકલો ત્યારે. એ માટે આપ આ પુસ્તક લેયા બાદ તેમાં કંઈ દોષ જણાય તો તે માટે અમારું ધ્યાન ખેંચવા અને જોડીકે જણાય તો તે માટે આપનો અભિપ્રાય એક કાગળમાં લખી સલાહ, મુચના લખવા જરૂર અમલદાર અમોને અમારા કાર્યમાં ઉત્સાહ આપશે એવી આપની પાસે અમારી પ્રાર્થના છે.

અનૂભૂતપ્રયોગાવલી નામક અમારા પ્રગટ થઇ ગયેલા પુસ્તકમાંથી 'પણુ કેટલાક' ઉપયોગી અને આ અન્યને લાયક પ્રયોગો હતા તે આમાં લઇ લીધાછે અને તેમ કરવાથી આ પુસ્તકની ઉપયોગીતામાં સારો વધારો થયો છે એમ અમારી માન્યતા છે.

હેવટે આ પ્રસ્તાવના પુરી કર્યા અગાઉ અને આપની વિદાય લીધા પહેલાં અમારે એક નવી વાત કહેવી રહે છે અને તે એ કે હવે પછી આપને અમારા તરફથી વનસ્પતિવિજ્ઞાન નામનું ઉપયોગી પુસ્તક તરતમાં મળે તેની તૈયારી કરવાની રહે છે અને તે અત્યારથી શરૂ થાય છે અને તે તૈયાર થતાં તેનો પ્રથમ ભાગ કદાચ ૧૯૩૭ના જાનેવારીમાં આપ જોઇ શકશો એવી દમ્મ છે. બાકીનો પ્રભુની-કૃપા વગર કંઈપણ કાર્ય થવું અશક્ય છે.

કરાચી

હીં આપનો સદાનો મિત્ર,

તા. ૧-૮-૩૬ વેદ્ય ગાંધીજીનું દરજ્જું

વૈદિક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ)ની પ્રકરણવાર

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ ૧મું	ભરમ	...	પૃષ્ઠ ૧ થી ૭
" ૨મું	રસ	...	" ૭ થી ૩૮
" ૩મું	કૃપીસ્થરસ	...	" ૩૮ થી ૪૦
" ૪મું	પર્ણટી	...	" ૪૧ થી ૪૩
" ૫મું	લોમ	...	" ૪૩ થી ૪૭
" ૬મું	વટી-ગાળી-ગુટી	...	" ૪૭ થી ૧૦૬
" ૭મું	ગુગળ	...	" ૧૦૭ થી ૧૦૮
" ૮મું	કવાથ	...	" ૧૦૮ થી ૧૧૬
" ૯મું	મુર્લી	...	" ૧૧૬ થી ૧૪૭
" ૧૦મું	અરિષ્ટ-આસન	...	" ૧૪૮ થી ૧૬૨
" ૧૧મું	અવલેદ-માતુલ	...	" ૧૬૩ થી ૧૭૩
" ૧૨મું	શસ્ત્રમ	...	" ૧૭૩ થી ૧૭૬
" ૧૩મું	મલમ	...	" ૧૭૬ થી ૧૮૩
" ૧૪મું	અર્ચન	...	" ૧૮૪ થી ૧૮૬
" ૧૫મું	નૈવ	...	" ૧૮૬ થી ૧૮૬
" ૧૬મું	જૂન	...	" ૧૮૬ થી ૨૦૦
" ૧૭મું	જીવ	...	" ૨૦૦ થી ૨૦૩
" ૧૮મું	જીવ	...	" ૨૦૪ —
" ૧૯મું	મલમ	...	" ૨૦૪ થી ૨૦૭
" ૨૦મું	જીવ	...	" ૨૦૭ થી ૨૧૩
" ૨૧મું	જીવ	...	" ૨૧૪ થી ૨૨૨
" ૨૨મું	જીવ	...	" ૨૨૨ થી ૨૨૨
" ૨૩મું	જીવ	...	" ૨૨૨ થી ૨૨૩
" ૨૪મું	જીવ	...	" ૨૨૩ થી ૨૨૩

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ) માં આવેલા પ્રયોગોની

અ કાં રા દિ અ નુ ક મ ણિ કા

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
અમીરરસ	૩૮	અર્શનાશકતેલ	૧૮૭
અમ્લમોહાદિવટી	૪૭	અગ્નિવર્ધકધૂત	૧૯૬
અતિવિપાદિગુટીકા	૪૮	અર્જુનાબ્રક	૨૨૨
અતિસારનાશકવટી	૪૮	અબ્રકાદિયોગ	૨૨૨
અતિસારહરીવટી	૪૮	અમૃતાસત્વયોગ	૨૨૩
અપરમારનાશકવટી	૪૯	આ	
અપરમારહરવટી	૪૯	આરોગ્યપંચક (કવાય)	૧૦૯
અમ્લપિત્તહરીવટી	૫૦	આમાતિસારનાશકચૂર્ણ	૧૧૭
અર્શહરવટી	૫૦	આમલકયાદિ, અવતેહ	૧૬૩
અતિવિપાદીકવાય	૧૦૮	આમલકીરસાયન	૧૬૪
અમૃતાદિકવાય	૧૦૮	આમ્લપાક	૨૦૮
અશોકાદિકવાય	૧૦૯	ઈ	
અતિસારમુખાચૂર્ણ	૧૧૬	ઈરિમેદાદિતેલ	૧૮૭
અપરમારનાશકચૂર્ણ	૧૧૭	ઉ	
અમ્લમંથાદિચૂર્ણ	૧૧૭	ઉન્માદભૈરવરસ	૭
અમૃતપ્રાણાવલેહ	૧૬૩	ઉન્માદહરમાત્રા	૮
અક્ષીરમલમ (૧)	૧૭૫	ઉન્માદનાશકવટી	૫૦
અક્ષીરમલમ (૨)	૧૭૫	ઉપશુનીર્ધગુટીકા	૫૧
અધામાગનિલ	૧૮૬	ઉપદંશનાશકકવાય	૧૧૦
		ઉપશુતાશામકકીમ	૧૧૦

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
કેશરવટી	૫૯	શુકમારવટી	૬૦
કેસરીચૂર્ણ	૧૨૨	શુકાષ્ટકમ્બવટી	૬૧
કંટકાર્થાદિકવાય	૧૧૧	શુકમારાર્દ્રચૂર્ણ	૧૨૩
કંઠમાળનોઉપાય	૨૨૪	શુભનાશકચૂર્ણ	૧૨૩
કાંકાયનવટી	૫૯	શુકાદિઅવલેહ	૧૬૬
ખ		ગોરોચનશુદ્ધિકા	૬૧
ખલ્લુરાસવ	૧૪૯	ગોરોચનવટી (૧)	૬૧
ખરજવાનોમલમ	૧૭૭	ગોરોચનવટી (૨)	૬૨
ખસનોમલમ	૧૭૮	ગોરોચનવટી (૩)	૬૨
ખદિરાદીતૃત	૧૯૭	ગોક્ષુરાદિચૂર્ણ	૧૨૩
ખારેકપાક	૨૦૯	ગોક્ષુરાદિઅવલેહ	૧૬૭
ખાંસીનોકવાય (૧)	૧૧૨	ગોક્ષુરાદિપાક	૨૧૦
ખાંસીનોકવાય (૨)	૨૪૦	ગૌદંતીભરમ	૧
ખોંખલીવટી	૬૦	ગંડમાલચૂર્ણ	૧૨૪
ગ		ગંધકતેલ	૧૮૮
ગર્ભચિંતામણીરસ	૧૧	ચ	
ગડુચીનોદમ્	૪૩	ચન્દનાદિલેહ	૪૪
ગડુચ્યાદિકવાય	૧૧૨	ચન્દ્રકળાચૂર્ણ	૧૨૬
ગડુચ્યાદિચૂર્ણ	૧૨૨	ચમત્કારિકમલમ	૧૭૮
ગડુચ્યાદિયોગ	૨૨૫	ચન્દનાદિતેલ (મહા)	૧૮૮
ગર્ભાકુશયોગ	૨૨૫	ચિત્રકાઘરિષ્ટ	૧૫૦
મહણીકપાટરસ (કાળો)	૧૨	ચિત્રકાસવ (સ્પેશીયલ)	૧૫૦
મહણીગજકેસરી	૧૨	ચિત્રકાદિઅવલેહ	૧૬૭
મહણીવિન્યઅવલેહ	૧૬૬	ચિત્રકાસાર	૨૧૫
ગિરીકર્ણકાદિલેપ	૨૦૪	ચોપચિનીઆદિચૂર્ણ	૧૨૪

[illegible]

દેવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દેવાનું નામ	પૃષ્ઠ
દશમૂઘારિષ્ટ	૧૫૪	ધાન્યારિષ્ટ	૧૫૫
દરાગ્જનોમલમ	૧૮૦	ન	
દરાગ્જનીદવા (૧)	૨૨૭	નવસારભરમ	૨
દરાગ્જનીદવા (૨)	૨૨૭	નવપ્રહરાગ્જશિરોમૂપથુ	૩૯
દશનસંસ્કારચૂર્ણ	૨૦૫	નવચેતનવટી	૭૧
દશાંગધૂપ	૨૨૭	નળમધચૂર્ણ	૧૨૯
દ્રાક્ષાદિચૂર્ણ	૧૨૭	નાગમલાવટી	૭૧
દ્રાક્ષારિષ્ટ	૧૫૪	નારસિંહચૂર્ણ	૧૩૦
દાડીમચતુષ્ટકવટી	૬૯	નારીકેલસવ	૧૫૬
દાહશામકચૂર્ણ	૧૨૮	નાગકેસરયોગ	૨૨૮
દાડિમાવલેદુ	૧૬૮	નિદ્રાપ્રદવટી	૭૨
દાઝવાનોમલમ	૧૮૧	નિમ્માદિવટી	૭૨
દાર્વાઘઞ્ઞંગન	૧૮૪	નિશાદિવટી	૭૩
દિનદેવાળચૂર્ણ	૧૨૮	નિર્ગુડીતેલ	૧૮૯
દિવ્યામૃતરસાબન	૨૨૮	નીમકમુલેમાની	૨૦૧
દુર્ગલગ્નેતારસ	૧૫	નીમસત્ત	૨૦૨
દુર્ગભરસ	૧૫	નીમ્માદિચૂર્ણ	૧૩૦
દુગ્ધશોષકચૂર્ણ	૧૨૮	નેત્રાંગન	૧૮૮
દેવકુમુમાદિવટી	૧૫	પ	
ધ		પ્લીહારિવટી (૧)	૭૪
ધાત્રીનોદ	૪૪	પ્લીહારિવટી (૨)	૭૪
ધાતુવર્ધકવટી	૭૦	પ્લીહાનાયકસાર	૨૦૩
ધાન્યાદિપંચકૃદિમ	૧૧૩	પપીતાવટી	૭૪
ધાન્યાદિસ્વાદિષ્ટચૂર્ણ	૧૨૯	પથ્યાદિગુટીકા	૭૩
ધાન્યકદરિષ્ટ	૧૫૫	પત્રાંગાસવ	૧૫૬

પાઠ	પાટ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
૧૨૧	૨૧૧	પુનર્વાદિઅવશેષ	૧૧૮
૧૨૨	૩	પુનર્વાદિઅવશેષ	૨૧૧
૧૨૩	૧૬	પૌષ્ટિકચૂર્ણ	૧૩૧
૧૨૪	૪૪	પૌષ્ટિકઅવશેષ	૧૧૬
૧૨૫	૭૪	પાચાણવરમ	૧૭
૧૨૬	૭૪	પાચાણવરમ	૧૮
૧૨૭	૧૩૦	પાચાણવરમ	૧૯
૧૨૮	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૨૯	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૦	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૧	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૨	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૩	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૪	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૫	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૬	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૭	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૮	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૩૯	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૦	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૧	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૨	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૩	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૪	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૫	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૬	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૭	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૮	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૪૯	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯
૧૫૦	૭૪	પાચાણવરમ	૧૯

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
બાલરોગાન્તકવટી	૮૦	ભૂનિઝ્ઝાદિવટી	૮૩
બાલરોગનાશકવટી	૮૧	ભોગપુરંદરીવટી	૮૩
બાલાકવટી	૮૧	મ	
બાલપુષ્ટીચૂર્ણ	૧૩૩	મ્યુરાંડલરમ	૩
બાલબિસ્વાદિચૂર્ણ	૧૩૩	મધુમંકુરભરમ	૪
બાલવિરેચન	૧૩૩	મદનકામેશ્વરરસ	૨૦
બાલકુટબવલેહ	૧૬૬	મદ્દલજવરાંકુશ (૧)	૨૦
બાલપૌષ્ટિકઅવલેહ	૧૭૦	મદ્દલજવરાંકુશ (૨)	૨૧
બાલઅમૃત	૧૭૪	મસુરિકારસ	૨૧
બાલાક (પ્રવાહી)	૨૧૮	મધુપ્રમેહારિવટી	૮૪
બાલધુટી	૨૨૬	મધુમેહનાશીનીવટી	૮૪
બાળપર્પટી	૪૧	મરડાનીગોળી	૮૫
બાળીચૂર્ણ	૧૩૪	મલયંદ્રોદયવટી	૮૫
બિસ્વાદીચૂર્ણ	૧૩૪	મધુકાદિચૂર્ણ	૧૩૫
બિભિતકવટી	૨૪૧	મદ્દિલામૃતપાક	૨૧૨
બોદારવિરેચન	૧૩૪	મદ્દાબાલાકરસ	૨૨
બંગેશ્વરરસ	૧૯	મદ્દામૃત્યુંન્યરસ	૨૩
બંગેશ્વરયોગ	૨૩૦	મદ્દામૃત્યુંન્યવટી	૨૩
ભ		મદ્દાચંબવટી	૨૩
ભદ્રલાતકરમાયન	૮૨	મદ્દાશ્વાસારિલૌહ	૪૫
ભલાતકધૂત	૧૬૬	મદ્દાતાલીસાદિચૂર્ણ	૧૩૬
ભરમેશ્વરવટી	૮૨	મદ્દાસરસ્વતિચૂર્ણ	૧૩૬
ભૃંગરાજચૂર્ણ	૧૩૫	મદ્દાદાક્ષાસ્રવ	૧૫૮
ભારંગ્યાદિકવાય	૧૧૪	મદ્દામુક્તાંગન	૧૮૫
ભારંગ્યાદિચૂર્ણ	૧૩૫	મદ્દામરિન્યાદિનેલ	૧૯૦

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
બાલરોગાન્તકવટી	૮૦	બૂનિઆદિવટી	૮૩
બાલરોપનાશકવટી	૮૧	ભોગપુરંદરીવટી	૮૩
બાલાર્કવટી	૮૧	મ	
બાલપુષ્ટીચૂર્ણ	૧૩૩	મ્યુગંડભરમ	૩
બાલબિસ્વાદિચૂર્ણ	૧૩૩	મધુમંદુરભરમ	૪
બાલવિરેચન	૧૩૩	મદનકામેશ્વરરસ	૨૦
બાલકુટ્ખવલેહ	૧૬૬	મદ્દલજ્વરાંકુશ (૧)	૨૦
બાલપૌષ્ટિકઅવલેહ	૧૭૦	મદ્દલજ્વરાંકુશ (૨)	૨૧
બાલઅમૃત	૧૭૪	મસુરિકારસ	૨૧
બાલાર્ક (પ્રવાહી)	૨૧૮	મધુપ્રમેહારિવટી	૮૪
બાલધુટી	૨૨૬	મધુમેહનાશીનીવટી	૮૪
બાળપર્પટી	૪૧	મરડાનીગોળી	૮૫
બાળીચૂર્ણ	૧૩૪	મલયંદ્રોદયવટી	૮૫
બિસ્વાદીચૂર્ણ	૧૩૪	મધુકાદિચૂર્ણ	૧૩૫
બિલિતકવટી	૨૪૧	મદ્દિલામૃતપાક	૨૧૨
બોદારવિરેચન	૧૩૪	મહાબાલાર્કરસ	૨૨
બંજેશ્વરરસ	૧૯	મહામૃત્યુંજયરસ	૨૩
બંજેશ્વરયોગ	૨૩૦	મહામૃત્યુંજયવટી	૨૩
ભ		મહાશંખવટી	૨૩
ભક્ષાતકરસાપન	૮૨	મહાશ્વાસારિલૌહ	૪૫
ભથાનકધૂત	૧૬૬	મહાતાલીસાદિચૂર્ણ	૧૩૬
ભરમેશ્વરવટી	૮૨	મહાસરસ્વતિચૂર્ણ	૧૩૬
ભૃમરાગ્ચૂર્ણ	૧૩૫	મહાદ્રાક્ષાસવ	૧૫૮
ભાર આદિકવાય	૧૧૪	મહામુક્તાંગન	૧૮૫
ભાર આદિચૂર્ણ	૧૩૫	મહામરિચ્યાદિનેલ	૧૬૦

द्वयानु नाम	पृष्ठ	द्वयानु नाम	पृष्ठ
श्रीतकवलेद	१७०	वांतगर्भकुशरस (१)	३१
यरसायन	२३१	वांतगर्भकुशरस (२)	३१
लि		वातनाशकरसायन	३१
भृगुगोकरस	२६	वातारिरस	३२
श्लोकनाथरस	२७	वाञ्जकरणवटी (१)	६२
मुद्गरसनयूर्ण	१४१	वाञ्जकरणवटी (२)	६३
त्र्यद्रोहपरस	२३२	वातनाशकवटी	६४
कुम्भल्लहादिकवाय	११४	वातशयननाशकवटी	६४
भक्षनोमधम	१८२	वासादिकवाय	११६
कनाथरस	२७	वाञ्जकरणतेज	१६२
हृद्यगण	१०८	वाञ्जकरणयोग (१)	२३३
म्रादियूर्ण	१४१	वाञ्जकरणयोग (२)	२३४
क्षीरभृगुयूर्ण	१४१	वाञ्जकरणयोग (३)	२३४
हरसायन	२८	वायुनादमनोविपाय	२३५
व		वायानोविपाय	२३५
वानसरस	२८	वाञ्जकरणलोहसरस	२४२
इततिलकरस	२६	विजयसदरस	३२
इतभासती	३०	विजयभृगोकरस	३३
श्लादिकवाय	११५	विश्वतापहरणरस	३३
वानसयूर्ण	१४२	विजयपर्वटी	४२
नकारकयोग	२३२	विडभासलोहम्	४६
विनीदवा (१)	२३२	विजयागुटीका	६५
विनीदवा (२)	२३३	विजयमन्त्ररस्रीवटी	६५
श्लदिकवाय	११५	विजयमन्त्ररसंतलोह	४६
नमगदेरसी	३०	विपुत्रिकावटी	६५

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
સપ્તશાલીવટી	૧૦૧	સોમનાથીતામ્રભસ્મ	૬
સર્વરોગહરીવટી	૧૦૨	સૌમ્યપર્પટી	૪૩
મર્જરમયૂર્ણ	૧૪૬	સૌરાષ્ટ્રિવટી	૧૦૪
સરલવિરેચન	૧૪૬	સંગયરાવભસ્મ	૭
સપ્તરંગીઆસવ	૧૬૧	સંકોચનીવટી	૧૦૪
સપ્તામૃતઅવલેહ	૧૭૨	સંધિવાનાશકતેજ	૧૯૬
સર્વોત્તમસુરભો	૧૮૬	સંતાનપ્રદયોગ	૨૩૯
સારિવાઘાસવ	૧૬૨		
સારિવાદિકવાય	૧૧૬	હરગૌરીરસ	૩૭
સાદોમલમ	૧૮૩	હરસનાશકવટી	૧૦૪
સિદ્ધિનિમતેજ	૧૯૪	હરિતકીઅવલેહ	૧૭૨
સિદ્ધામૃતરસ	૩૬	હરીતકયાદિવટી	૧૦૫
સિદ્ધિદાતાપ્રયોગ	૨૩૮	હરસનોમલમ	૧૮૩
સિંદુરાદિવટી	૧૦૩	હિતપ્રલાવટી	૧૦૫
સુવર્ણસમીરપન્નગરસ	૪૦	હિસ્તીરીઆહરવટી	૧૦૬
સુધાચૂર્ણ	૧૪૬	હિંઆદિવટી	૧૦૬
સુવર્ણક્ષીરીતેજ	૧૯૪		
સુવાસિકઆમલાતેજ	૧૯૫	ક્ષયકેસરીરસ	૩૮
સુવાસિકમંજન	૨૦૭	ક્ષયનિવારકયોગ	૨૩૯
સુધાપૂટીનોહલભસ્મ	૬	ક્ષયામૃતધૂત	૨૦૦
ચતિકાવિનોદરસ	૩૬	ક્ષારચૂર્ણ	૧૪૭

વાતનાશકરસાયન	૩૧	કલ્પલતાવટી	૫૬
અપરમારનાશકવટી	૪૯	જાતિપત્રીગુટીકા	૬૬
અપરમારહરવટી	૪૯	દાડીમચતુષ્ટકવટી	૬૯
ઉન્માદનાશકવટી	૫૦	ફલાદિવંટી	૭૯
માલકાંગણીનીગોળી	૮૮	કેસરીચૂર્ણ	૧૨૨
અપરમારનાશકચૂર્ણ	૧૧૭	ચંદનાદિચૂર્ણ (૧)	૧૨૫
પુષ્કરમૂલાસવ	૧૫૭	ચન્દ્રકાચૂર્ણ	૧૨૬
અપતંત્રક—હિરદીરીઆ		નગઅંધગૂર્ણ	૧૨૯
એળીઆનીગોળી	૫૨	આલબિલવાદિચૂર્ણ	૧૩૩
અંબરકરતુરીવટી	૫૨	મુસ્તાદિચૂર્ણ	૧૩૮
કન્ધાલોદાદિગુટીકા	૫૩	અર્શરોગ—હરસ	
હિરદીરીઆહરવટી	૧૦૬	પંચાનનવટી	૧૮
અનિદ્રા—ઉંઘ ન આપવી		અર્શહરવટી	૫૦
નિદ્રાપ્રદવટી	૭૨	કાંકાયનવટી	૫૯
અરમરી—પથરી		ભક્ષાતકરસાયન	૮૨
પાપાણુભેદઆસવ	૧૫૭	હરસનાશકવટી	૧૦૪
ગોમુરદિઅવલેહ	૧૬૭	નારસિંહચૂર્ણ	૧૩૦
અતિસાર—ઝાડાથવા		ભૃંગરાજચૂર્ણ	૧૩૫
મદણીકપાટરસ (કાળો)	૧૨	ફલાદિષ્ટ	૧૫૮
મદણીગજકેસરીરસ	૧૨	ચિત્રકાદિઅવલેહ	૧૬૭
પ્રાણુપર્પટી	૪૧	હરસનોમલમ	૧૮૩
વિજયપર્પટી	૪૨	અર્શનાશકતેલ	૧૮૭
અતિવિપાદિગુટીકા	૪૮	અગ્નિવર્ધકધૂન	૧૯૬
અનિસારનાશકવટી	૪૮	ભક્ષાનકધૂત	૧૯૯
અતિસારદરીવટી	૪૮	આમવાત (સંધિવા)	
કડાપાકનીગોળી	૫૩	કુચસાદિપ્રયોગ	૧૦

ફલવર્તિ	૭૮	ઉન્માદ-ગાંડપણ	
વાતશળનાશકવટી	૯૪	ઉન્માદભૈરવરસ	૭
પાચકચૂર્ણ (૨)	૧૩૧	અપરમારનાશકવટી	૪૯
લોલીમગરાગચૂર્ણ	૧૪૧	ઉન્માદનાશકવટી	૫૦
વિશ્વમેધગચૂર્ણ	૧૪૩	કમળો	
ચિત્રકાસવ (સ્પેશીયલ)	૧૫૦	રમમંકુર	૨૫
કણાવલેહ	૧૬૫	સૌદંડસાયન	૨૮
વિરેચનચૈત્ત્રી	૧૭૧	વિડંગાઘસોહમ	૪૬
કુમારિકાઅર્ક	૨૧૪	વિપમજ્જવરાંતકસોહ	૪૬
કુમ્ભાંડરસાયન	૨૧૫	કાલમેધવટી	૫૮
પાચકઅર્ક (૧)	૨૧૭	યકૃતશોધકવટી	૮૯
પાચકઅર્ક (૨)	૨૧૭	કટુરોહીણીચૂર્ણ	૧૧૯
ઉપદંશ—ફીરંગાપદંશ		કમલેધુરસાયન	૧૨૦
દેવકુસુમાદિવટી	૧૫	ચંદનાદિચૂર્ણ (૩)	૧૨૫
અમ્બીરરસ	૩૮	ચન્દ્રકળાચૂર્ણ	૧૨૬
સામસાલીવટી	૧૦૧	ખળુરાસવ	૧૪૯
હરીતકપાદિવટી	૧૦૫	ખાંબુવાસવ	૧૫૨
ઉપદંશનાશકકવાય	૧૧૦	ફલારિષ્ટ	૧૫૮
સારિવાદિકવાય	૧૧૬	કર્કજવર	
શીરંગરોગનાશકચૂર્ણ	૧૩૨	ત્રિપુરભૈરવરસ	૧૪
રક્તશોધકારિષ્ટ	૧૬૦	કર્કજવરનાશકચૂર્ણ	૧૧૯
સારિવાદાસવ	૧૬૨	કણુરોગ—કાનનાંદરદ	
ઉપદંશારિમલમ (૧)	૧૭૬	અપામાર્ગતિલ	૧૮૬
ઉપદંશારિમલમ (૨)	૧૭૭	ગંધકતેલ	૧૮૮
ગુત્થાદિમલમ	૧૮૦	કૃમિરોગ—પેટનાજીવડા	
ચોપનીઆદિપાક	૨૧૦	કમ્બીકારરસ (કાળો)	૧૧

મોક્ષસરીમંજન	૨૦૬	શુક્રસ્થંભનવટી (૨)	૯૬
મુવાસિકમંજન	૨૦૭	સ્થંભનવટી (૧)	૧૦૦
ધાતુક્ષીણતા		સ્થંભનવટી (૨)	૧૦૦
ચંદ્રામૃતરસ	૧૩	વાણકરણુતેજ	૧૯૨
વસંતતિલકરસ	૨૯	નાડીવ્રણુ-નાસુર	
વિજયચંદ્રસ	૩૨	જાત્માદિમલમ	૧૭૬
ઉબ્ધવીર્યગુટીકા	૫૧	ચમત્કારિકમલમ	૧૭૮
કામેશ્વરવટી	૫૬	તડકાનોમલમ	૧૭૯
કામોત્તેજકવટી	૫૭	નેત્રરોગ-આંખનાદરદો	
ધાતુવર્ધકવટી	૭૦	દાર્યાધિઅંજન	૧૮૪
નાગબલાવટી	૭૧	નેત્રાંજન	૧૮૪
વીર્યવર્ધકગુટીકા	૯૬	બબ્બુલાદિઅંજન (૧)	૧૮૫
કામોત્તેજકચુર્ણ	૧૨૧	બબ્બુલાદિઅંજન (૨)	૧૮૫
ગોમુરુદિચુર્ણ	૧૨૩	મહામુક્તાંજન	૧૮૫
રસાયનચુર્ણ	૧૪૦	સર્વોત્તમસુરમો	૧૮૬
વિદ્યાર્યાદિચુર્ણ	૧૪૩	મહાપદ્મિન્દુતેજ	૧૯૧
શંખપુષ્પીચુર્ણ	૧૪૪	ત્રિક્ષણાધૂન	૧૯૮
અમૃતપ્રાશાવલેહ	૧૬૩	પલાશમૂલાક	૨૧૬
હાગલાઘવૃત	૧૯૭	પરદેશનુપાણીચિકાર	
એખરાપાક	૨૦૭	દુર્ગલગ્નેતારસ	૧૫
ગુણસીપાક	૨૧૧	ફ્લીહા-અરણ્યવંચી	
ગરુડ્યાદિરોગ	૨૨૫	મહામૃત્યુગરપરસ	૨૩
ષ્વદત્તસુવર્ણમાલિનીવસત	૨૪૦	રોહીતકલોદ	૪૬
વાણકરણુલોહબરન	૨૪૨	વિષમન્નવગ્નકલોદ	૪૬
વાણકરણુવટી (૧)	૯૨	કાલમેધવટી	૫૮
શુક્રસ્થંભનવટી (૧)	૯૬	ફ્લીહારિવટી (૧)	૭૮

ધીરાશિવદી (૨)	૭૪	અંદનાદિયુર્ણ (૩)	૧:
યજ્ઞનગેશકવદી	૮૬	અંદનાદિયુર્ણ (૪)	૧:
વિઠ્ઠલનંદુલયુર્ણ	૧૪૨	મૂલવિરેચનયુર્ણ	૧:
વિઠ્ઠલદિયુર્ણ	૧૪૩	ભાંભુવાસવ	૧૧
ચિત્રકાવચિટ	૧૫૦	સમરંગીઆસવ	૧૧
ચિત્રકાદિચરિટ	૧૬૭	મારિવાણાસવ	૧૧
ગેહીનકાવચિટ	૧૭૦	ગેહીનકાદિચરિટ	૧૧
ધીરાશિવદી (૩)	૨૦૩	બગેશવયોમ	૨૩
કાશ્યપ	૨૨૧	પાંચબુદ્ધેશ્વર	૧૫
કાશ્યપદિયોમ	૨૨૩	પ્રતિરૂપાવ-ગૌરિબામ-ગૌરી	
અંબુ-પરમીયા-મધુઅંબુ		અંબુ, મધુઅંબુ	૧૧
મધુઅંબુ	૧૬	કાશ્યપદી	૫૧
મધુઅંબુ	૦૬	મુલન નં. ૧૧	૮૧
કાશ્યપદી	૩૨	કાશ્યપમન. કાશ્યપી	૬૧
કાશ્યપદી	૩૩	મિલ્કત દી. ૧૧	૧૦૩
કાશ્યપદી	૩૪	મુલન નં. ૧૧	૧૧૧
કાશ્યપદી	૩૫	કાશ્યપદી	૧૧૫
કાશ્યપદી	૩૬	કાશ્યપદી	૧૧૭
કાશ્યપદી	૩૭	કાશ્યપદી	૧૧૯
કાશ્યપદી	૩૮	કાશ્યપદી	૧૨૧
કાશ્યપદી	૩૯	કાશ્યપદી	૧૨૩
કાશ્યપદી	૪૦	કાશ્યપદી	૧૨૫
કાશ્યપદી	૪૧	કાશ્યપદી	૧૨૭
કાશ્યપદી	૪૨	કાશ્યપદી	૧૨૯
કાશ્યપદી	૪૩	કાશ્યપદી	૧૩૧
કાશ્યપદી	૪૪	કાશ્યપદી	૧૩૩
કાશ્યપદી	૪૫	કાશ્યપદી	૧૩૫
કાશ્યપદી	૪૬	કાશ્યપદી	૧૩૭
કાશ્યપદી	૪૭	કાશ્યપદી	૧૩૯
કાશ્યપદી	૪૮	કાશ્યપદી	૧૪૧
કાશ્યપદી	૪૯	કાશ્યપદી	૧૪૩
કાશ્યપદી	૫૦	કાશ્યપદી	૧૪૫

ચંદનાદિયુર્થ (૧)	૧૨૫	ધાન્યકદ્વરિષ્ઠ	૧૫૫
પ્રદારિયુર્થ	૧૩૦	પેશાખનાંદરદે	
મધુકાદિયુર્થ	૧૩૫	પ્રમેહારીવટી	૭૬
રક્તપ્રદારિયુર્થ	૧૩૯	બહુમુત્રાન્તકવટી	૭૯
લોઘાદિયુર્થ	૧૪૧	એસાદિયુર્થ	૧૧૮
સ્થંભકયુર્થ	૧૪૫	પાષાણુમેદઆસવ	૧૫૭
સુધાયુર્થ	૧૪૬	પાંડુરોગ-ફીકાશ	
પત્રાંગાસવ	૧૫૬	મધુમંડુરભરમ	૪
મહિલામૃતપાક	૨૧૨	સોમનાથીતામ્રભરમ	૬
નાગોક્ષરયોગ	૨૨૮	રસમંડુર	૨૫
પામાકુષ્ઠ-ખરજી-ખસ		લૌહરસાયન	૨૮
ખરજીનાતોમલમ	૧૭૭	પ્રાણદાપર્ણી	૪૧
ખસતોમલમ	૧૭૮	બાલપકૃતહરલોહ	૪૫
પારદાદિમલમ	૧૮૧	રોહીતકલોહ	૪૬
મહામરિચ્યાદિતેલ	૧૯૦	વિડંગાલોહમ્	૪૬
સિદ્ધનિમતેલ	૧૯૪	વિપમળવરાંતકલોહ	૪૬
સુવર્ણક્ષીરીતેલ	૧૯૪	સર્વજનવરહરલોહ	૪૭
પાર્થશૂળ		કાલમેધવટી	૫૮
શૃંગભરમ	૬	બુનિઆદિવટી	૮૩
કંકનાશકયુર્થ	૧૨૦	યકૃતરોષકવટી	૮૯
કંટકાદિઆવલેહ	૧૬૪	હિતપ્રભાવટી	૧૦૫
પીડાશામકલેપ	૨૦૪	લોહગુગ્ગ	૧૦૮
પિત્તજવર		ગદુચ્યાદિયુર્થ	૧૨૨
કંટકાર્પાદિકવાય	૧૧૧	ચન્દ્રકાશાયુર્થ	૧૨૬
ચંદનાદિયુર્થ (૩)	૧૨૫	વિડંગાદિયુર્થ	૧૪૩
રસાદિયુર્થ	૧૪૦	કાલમેધઆસવ	૧૪૮

મહાસરસ્વતિચૂર્ણ	૧૩૭	મૂળકૃત્ત્વ	
મુક્તાદિચૂર્ણ (૧)	૧૩૭	સૌમ્યપર્પટી	૪૩
શંખપુષ્પીચૂર્ણ	૧૪૪	પાપાણુભેદઆસવ	૧૫૭
શંખાવલીચૂર્ણ	૧૪૫	ગોક્તુરાદિઅવલેહ	૧૬૭
શંખપુષ્પાદિધૂત	૧૯૯	મેદરોગ	
સિદ્ધિદાતાપ્રયોગ	૨૩૮	શીલાચંદ્રોદયવટી	૯૭
મસ્તકશૂળ-શીરદર્દ	.	વૃદ્ધાદિકવાય	૧૧૫
શિરશ્ચક્ષુરિસ	૩૫	મેદરોગનાશકચૂર્ણ	૧૩૯
સમામૃતઅવલેહ	૧૭૨	યદુતરોગ-કલેજનાંદરંદા	
કુમારીતેલ	૧૮૮	મહામૃત્યુંજયરસ	૨૩
મહાપદ્મિન્દુતેલ	૧૯૧	રાગ્યસ્થભરસ	૨૬
પદ્મિન્દુતેલ	૧૯૪	એળીઆનીગોળી	૫૨
મસૂરિકા-શીતળા-આરી		રોહીતકલેહ	૪૬
ફુલંભરસ	૧૫	કાલમેધવટી	૫૮
મસૂરિકારસ	૨૧	કુદુરોહીણીચૂર્ણ	૧૧૯
સિદ્ધામૃતરસ	૩૬	કુકુબર્જીતચૂર્ણ	૧૧૯
નિમ્બાદિવટી	૭૨	કાલમેધઆસવ	૧૪૮
એલાઘરિષ્ઠ	૧૪૮	રોહિતકાઅવલેહ	૧૭૦
શીતલાપ્રતિજ્ઞપ્રયોગ	૨૩૮	ચોનીરોગ	
મહામારી-રોગ		સ કોચનવટી	૧૦૪
મહામૃત્યુંજયવટી	૨૩	ચોનીસંકોચનયોગ	૨૩૦
મુખરોગ-માઠાનાંદરંદ		રક્તવિકાર-આમીનાંદરંદા	
હરિમેદાદિતેલ	૧૮૭	નિશાદિવટી	૭૩
મ જીદાદિતેલ	૧૬૨	નિમ્બાદિવટી	૭૨
મુખપાકનાશકમુખ	૨૦૫	શિલાચંદ્રોદયવટી	૯૭
મુખપાકમારેમંજન	૨૦૬	ઉપદંશનાશકકવાય	૧૧૦

वराध—ससष्टी

कभरनाथगनोडिपाय

२२३

भाक्षिकरसायन	२४	वातरक्त	
गोरोयनगुटीका	६१	गकुयीलोहम्	४३
गोरोयनवटी (३)	६२	लघुमंजुष्टादिकवाय	११४
क्षारयूथ	१४७	सारिवाद्यासव	१६२
वराधनीदवा (१)	२३२	वाञ्छकरञ्ज—पौष्टिकदवाया	
वातरोग—वानांदरदो		कामिनीविद्रावणुरस	६
कुयक्षादिप्रयोग	१०	मदनकामेश्वररस	२०
त्रिपुरलैरवरस	१४	नतिक्ष्मादिवटी (२)	६७
पंचाननवटी	१८	भोगपुरंदरीवटी	८३
षडतवातयितामणीरस	१८	वाञ्छकरञ्जवटी (२)	६३
वातगन्धकुशरस (१)	३१	अश्वगंधादियूथ	११७
वातगन्धकुशरस (२)	३१	पौष्टिकयूथ	१३१
वातारिरस	३२	शुक्लवर्धकयोग	१४४
विग्नयद्रस	३२	नारीक्षिासव	१५६
विग्नयभृगांकरस	३३	पौष्टिकअवसेह	१६६
सुवर्णसमीरपन्नगरस	४०	अभरापाठ	२०७
लक्ष्मातकरसायन	८२	लघुयद्रोदवरस	२३२
भाक्षकंगणीनीगोणी	८८	वाञ्छकरञ्जयोग (१)	२३३
वातनाथकवटी	६४	वाञ्छकरञ्जयोग (२)	२३४
रसेन्द्रगुग्गु	१०७	वाञ्छकरञ्जयोग (३)	२३४
नवमदरागसिरोभूपयु	३६	अनु	
मलयद्रोदवटी	८५	त्रिक्षागुग्गु	१०७
महाविषगर्भतेज	१६०	अक्षरीरमलम (१)	१७५
विषगर्भतेज	१६३	अक्षरीरमलम (२)	१७५
छात्रसाधवृत्त	१६७	तडकानोमलम	१७६

હીમચામોમહમ	૧૮૨	કરંજીવરી	—
મામોમહમ	૧૮૩	કરંજીવરી	—
નિર્મીતીનર	૧૮૬	નાવનીપુનાનીગોળી	—
વન્ધ્યવદ્ધરકરનાર		મખપખવરી	૧૦
પુતપદાવરી	૧૭૭	સૌમટિવરી	૧૦
પુતપદાવરી	૨૧૧	અનિવિધાદિકાચ	૧૦
નરમોમરે	૨૨૮	અ.ગેમપંગા	૧૦
મનનપ્રતે	૨૩૬	મીનમંજરી	૨
પાનકેન્દ્રવર—કરંજીવરી		અવરકાવરી	૧૦
પાનકેન્દ્રવરી	૧૪	અવરકાવરી	૧૦
પાનકેન્દ્રવરી	૧૧૪	વિવિધવર (૧)	૨૦
પાનકેન્દ્રવરી	૧૧૩	મીનમંજરી	૨૦
વિવિધ—કરંજીવરી		અવરકાવરી	૧૧૧
વિવિધ—કરંજીવરી	૧૦૦	નિર્મીતીનર	૧૧૦
વિવિધ—કરંજીવરી	૧૧	વિવિધ	૨૧૧
વિવિધ—કરંજીવરી		વિવિધ	૨૧૧
વિવિધ—કરંજીવરી	૧૦	વીરમંજરી (૨)	૧૦
વિવિધ—કરંજીવરી	૧૦	વીરમંજરી (૨)	૧૦
વિવિધ—કરંજીવરી		વીરમંજરી (૨)	૧૦
વિવિધ—કરંજીવરી		વીરમંજરી (૨)	૧૦

वैनालेश्वररस	३४	शोधशत्रुवटी	१०३
सुवर्णसमीरपन्नगरस	४०	विडंगाद्विचूर्ण	१४३
नवरशत्रुवटी	६४	चित्रकाद्यरिष्ट	१५०
भूतसंश्रुवनवटी	८६	चित्रकासव (स्पेशीयस)	१५०
षडलक्षटक्ष्माद्विचवाय	११३	पुष्करभूसासव	१५७
लारंयाद्विचूर्ण	१३५	पुनर्नवादिअवलेह	१६८
रेनायुक्त—वाणो		टीयरआयोडीन	२१६
योगराज	२३०	स्तनरोग	
वाणानोडिपाय	२३५	दुग्धशोधकचूर्ण	१२८
रूपा—पेटलुंदरद		द्वयरसंग	
महाशंभवटी	२३	इलत्रिकाद्विचूर्ण	१३२
वडवानसरस	२८	षाहीचूर्ण	१३४
अभ्रपित्तदरीवटी	५०	महातादीसाद्विचूर्ण	१३६
कुमेराक्षवटी	५८	स्त्रीरोगमाटेपैष्टिकदवा	
कांकायनवटी	५६	महिलाभूतपाक	२१२
वडलुद्विचवाय	११५	शतावरीपाक	२१३
नीमकसुलेमानी	२०१	सर्वरोग	
शत्रुद्वययोग	२३८	सर्वरोगदरीवटी	१०२
शीतपित्त (शीतस)		योगवाहीवटी	८६
अभ्रमोहाद्विचटी	४७	सूतिकारोग—सुयावटीनांदरद	
पथ्याद्विचुटीका	७३	प्रवाहपथ्याभूत (भरम)	३
सोथ—सोम		सूतिकाविनोदरस	३६
तक्षवटी	१४	छत्रकादिमोदक	६७
लौहसमापन	२८	प्रभूतनवरनासकद्वयन	१७३
चिल्लपपटी	४२	द्यास—दमनोरोग	
शार्दूलसोढ	४६	कक्षांतकरम	६

[૪]

આમકાજેશ્વરમ	૩૪	આસદરથોમ (૨)	૨૧૭
મુંઝારામક	૩૫	શ્વેતઆસકુાર	૨૧૮
મદાઆસાગિસૌદ	૪૫	વાયુનાદમનોડિપામ	૨૧૯
મદનિશાગિવડી (૧)	૪૬	હીક્ષા-લેડકી	
મનમંજુનાવડી	૮૬	પ્રવાસાગિથોમ	૨૨૬
મિદુમગિવડી	૧૦૨	હાથરોમ	
મીદગકાથ	૧૧૧	કુંઝાગિચૂર્ણ	૧૧૮
મગંઝાગિચાથ	૧૧૪	મુખાગિચૂર્ણ (૧)	૧૧૯
વામગિચાથ	૧૧૬	શાગિટ	૧૨૦
મગંઝાગિચૂર્ણ	૧૧૫	અર્ચુનામક	૨૨૨
ગાવમગુમક	૧૧૩	બદરમગુર્ણમ સિનીમત	૨૪૦
મનગાવમગેદ	૧૧૪	મુંઝગમક	૨૪
મુઝગિચાથ	૧૧૬	શીતુગા-અમગાદ	
દનિગાવમગેદ	૧૩૦	અપમકગિચૂર્ણ	૧૧૭
મીદગી	૨૦૦	કામે. લેગાગુર્ણ	૧૨૧
મિદગા	૨૧૪	અમનકાદ ૧૦૬	૧૧૩
મદગાગિચૂર્ણ	૨૨૦	અમનકાદ ૧૦૭	૧૧૪
મદગાગિચૂર્ણ (૧)	૨૨૧		

કોઈપણ પ્રકારની દવા

જેની બનાવટ આ વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધ કે
ઉત્તરાર્ધમાં આવેલી હોય અને તે દવા જે
આપ ન બનાવી શકો તેમ હોય, છતાં
તે વાપરવાની ઇચ્છા હોય તો અમે

તે દવા બનાવી આપીશું

જો કે ફેટલીક તેમાંની દવાઓ તો તૈયારજ હોય
છે પરંતુ જો તૈયાર નહિ હોય તો અમે ખાસ

“ બનાવી આપશું, ભાવતાલ માટે આપ ”

દવાનો નંબર, નામ અને વજન

“ વગેરેની હુકીકત સાથે એક ”

પત્ર નિચેને શીરનામે

“ લખી વધુ હુકીકત ”

પ્રછાવી શકો

છા.

મનેજર :

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

નાનકવાડા, કરાચી.

વૈદ્યો માટે ઉપયોગી સાધનો

જેવાં કે

મોટા, મધ્યમ અને નાની સાઈઝનાં
હોદખરલ તથા પથરખરલ
એ શિવાય

કાગોળખરલ, હોદખરલ, ઘુનોમંદુર, મુચ્છામાટીક,
મોડતીદરનાલ, મુદગીલાટન, શીલાટનનાખરલ,
ચક્રાકર, આપરીવું, મનોમન્ય, અમલીનામોસર,
રંગમજા, અને બીજાં વનસ્પતિઓ તથા તેવાર
જનાવેલી અનેક પ્રકારની હાથોમાં, હોદખરિય
વેપાપુરનો અને ચામડાની મુદર પરીઓ તેવાર
કે આપને જે બીજાં મંત્રાવણી ક્રમો દેવા તેની
વિગત સર્વો મોદિની મંત્રાની એવારે મોદરે
આપી જતી હશે વિનિવિગતમાં આવે છે.

વૈદ્યના મોદરે આપી જુઓ

વિન મોપાલજી કુંવરજી હકકર

૧૩૪, કાવળોની રોડ, મુંબઈ ન. ૨

વૈધ ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકુરની

દેખરેખ નીચે ચાલતું

સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશી ઔષધકાર્યાલય

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

કારખાનું : કિશોર કોટેજ, કરાચી.

હેડઓફીસ : નાનકવાડા, કરાચી.

બ્રાંચ નં. ૧ : ૩૭૫, કાલબાદેવીરોડ, મુંબઈ.

બ્રાંચ નં. ૨ : પાનકોરનાકાપાસે, અમદાવાદ.

આ સંસ્થામાં તૈયાર થતી સેંકડો પ્રકારની દેશી દવાઓ હિંદુસ્થાન અને બીજા બહારના દેશોમાં વપરાય છે અને તમામ વૈદ્યો તથા ડૉક્ટરો વિનાસકોચે આ દવાઓનો ઉપયોગ કરે છે, વળી દવાઓની ઉત્તમતા માટે ભારતવર્ષના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્યોએ તેમજ વૈદ્યસંમેલનો તરફથી પ્રથમ શ્રેણીના પ્રમાણપત્રો આપેલાં છે આપ પણ એક વખત વાપરી ખાતરી કરશો એવી અમારી વિનંતિ છે. :

ખુલાશામાટે સૂચીપત્ર મંગાવી લુઓ.

અનુપાન : ઘી અથવા બકરીનાદૂધ સાથે.

ઉપયોગ : બાળકોનીનાવજાત અને બાલશોષ મટાડવા માટે

આ દવા અત્યંત ઉપાય છે.

૩ તાલકમીમસ્મ

ચનાચટ : ગોંડી તે. ૫ લોહ કર્મી તે. ૫, જાંબુને તે બકરી
તેલી કુવામાં એકત્રીય કરી વડાડા મુદી તીકડી કરી સૂકવી માલિયા
મે મગાડતા નખો ન પુનઃ કરી નવકુટો બાળક આપી દેવા. ૧૩ રો
૧ લી બકરીકે વગ ને ને.

પ્રમાણ : ૩ વર્ગમ.

અનુપાન : દૂધ, ગાંધકાદૂધ, અથવા ગાયે દા. પ્રથમ
પ્રયોગ આપી દેવા તે પછી.

જનન : બાળક અથવા બાલકના નાભી પર પ્રથમ લેવા
આ દવા બાળકોની જાતના અનાદિ રોગોમાં પણ ઉપયોગી છે.

ઉપયોગ : દર્શિત નાભીના રોગોમાં આ દવા અત્યંત ઉપાય
આ રોગોને અટકાવવા માટે.

૪ નયનાગમસ્મ

ચનાચટ : પ્રથમ બાળકના નાભી પર પ્રથમ લેવા
આ દવા બાળકોની જાતના અનાદિ રોગોમાં પણ ઉપયોગી છે.
આ દવા બાળકોની જાતના અનાદિ રોગોમાં પણ ઉપયોગી છે.
આ દવા બાળકોની જાતના અનાદિ રોગોમાં પણ ઉપયોગી છે.

મસ્મનીચિઘી : નવસાર તો. ૨૦ લઈ તેને ઉપર ખતાવેલી દવાના પ્રવાહીમાં ખરલમાં ઘુંટી જતું થતાં સંપુટમાં રાખી ગજપુટ અગ્નિ આપવો. આવા ૪૯ ગજપુટ આપવાથી નવસારભસ્મ બની જાય છે.

પ્રમાણ : ૨ થી ૩ રતીભાર. **અનુપાન :** માખણ કે મધ.

ઉપયોગ : ગુદમરોગ અને ઉદરરોગ માટે ઉત્તમ છે.

વિશેષલાભ : આ ભસ્મમાં સમાનભાગે ટંકણખાર મેળવી પાણીમાં વાટી કોષ્ઠપણ ધાતુપર લેપ કરી અગ્નિમાં તપાવવાથી તે ધાતુ દ્રવ-રસ રૂપ બની જાય છે.

૫ પ્રવાલપંચામૃત (ભસ્મ)

ચનાવટ : મુક્તાપિષ્ટ તો. ૧, છીપ(સાચી)ભસ્મ તો. ૧, સંખભસ્મ તો. ૧, પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, કોદીભસ્મ તો. ૧.

ચિઘી : આ ચીજોને બારીક વાટી આકાશનાંદ્રમાં મદન કરી ટીકડી કરી સુકવી સંપુટમાંભરી હલકો ગજપુટ અગ્નિ આપવો. ઉત્તમ ભસ્મ બને તેને વાટી સંભાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૩ રતીભાર.

અનુપાન : માખણ કે મધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : કફ, વાયુ, આરો, ખાંસી, ગુદમ, મૂત્રકૃચ્છ્ર, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, અણર્ણ, હૃદયરોગ, સંમ્રદણી, અતિસાર, પ્રમેહ, પથરી, મુત્તરોગ, જાનીનાંદરદ વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

૬ મ્યુરાંડભસ્મ

ચનાવટ : મોરનાઈડાની ઉપરની સફેદછાલ ભાગી ધોઈ લેવી. ૫૫૧ તેને ગાવનાદ્રવમાં ૬ દલાક બાંધી મુદ્દ કરી લેવું. અને સુકવી

અનુવાન : ધી સચવા બટરીનાદ્વય સાથે.

ઉપયોગ : બાગીચાની જગ્યા અને બામરોના મટાડવા માટે

સા. દર્. સ્વસ્તિકા ઉપાધ્યક્ષ.

३. तालकसीभस्म

ધનાયક : સૌરાષ્ટ્રી તો. ૫, દીરાકમી તો. ૫, ચંન્નેને જ રી
 ૫ રી કુવાન્નાગમમા જળ દદાણા ધુડી ડીકડી કરી સુકાળી મ રી
 ને મગ, ૧૨, નાખી મ પુટ કરી મગપુટનો અમિ અ. ૫ રી રો. ૬ રો
 ૬ રી. ના. ૬ રી ૩ રી મગ. ૫

प्रमाण : १ ३५५३

अनुदान : ५५.५०७ के सुदामन-राय म धे, १९५५
५५.५०७ के सुदामन-राय म धे, १९५५

[illegible]

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

८ नवनाभ्यम्

1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 2381. 2382. 2383. 2384. 2385. 2386. 2387. 2388. 2389. 2390. 2391. 2392. 2393. 2394. 2395. 2396. 2397. 2398. 2399. 2400. 2401. 2402. 2403. 2404. 2405. 2406. 2407. 2408. 2409. 2410. 2411. 2412. 2413. 2414. 2415. 2416. 2417. 2418. 2419. 2420. 2421. 2422. 2423. 2424. 2425. 2426. 2427. 2428. 2429. 2430. 2431. 2432. 2433. 2434. 2435. 2436. 2437. 2438. 2439. 2440. 2441. 2442. 2443. 2444. 2445. 2446. 2447. 2448. 2449. 2450. 2451. 2452. 2453. 2454. 2455. 2456. 2457. 2458. 2459. 2460. 2461. 2462. 2463. 2464. 2465. 2466. 2467. 2468. 2469. 2470. 2471. 2472. 2473. 2474. 2475. 2476. 2477. 2478. 2479. 2480. 2481. 2482. 2483. 2484. 2485. 2486. 2487. 2488. 2489. 2490. 2491. 2492. 2493. 2494. 2495. 2496. 2497. 2498. 2499. 2500. 2501. 2502. 2503. 2504. 2505. 2506. 2507. 2508. 2509. 2510. 2511. 2512. 2513. 2514. 2515. 2516. 2517. 2518. 2519. 2520. 2521. 2522. 2523. 2524. 2525. 2526. 2527. 2528. 2529. 2530. 2531. 2532. 2533. 2534. 2535. 2536. 2537. 2538. 2539. 2540. 2541. 2542. 2543. 2544. 2545. 2546. 2547. 2548. 2549. 2550. 2551. 2552. 2553. 2554. 2555. 2556. 2557. 2558. 2559. 2560. 2561. 2562. 2563. 2564. 2565. 2566. 2567. 2568. 2569. 2570. 2571. 2572. 2573. 2574. 2575. 2576. 2577. 2578. 2579. 2580. 2581. 2582. 2583. 2584. 2585. 2586. 2587. 2588. 2589. 2590. 2591. 2592. 2593. 2594. 2595. 2596. 2597. 2598. 2599. 2600. 2601. 2602. 2603. 2604. 2605. 2606. 2607. 2608. 2609. 2610. 2611. 2612. 2613. 2614. 2615. 2616. 2617. 2618. 2619. 2620. 2621. 2622. 2623. 2624. 2625. 2626. 2627. 2628. 26

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the United States are the people who are interested in the history of the United States.

[illegible]

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

પલાળી, ખારીક ભુકો કરી લેવો. ત્યારબાદ એ ધાન્યાન્ન એક રતલ હોય તો તેમાં નવસાર તો. ૨૫ તથા થોડું બકરીનુંદૂધ અને થોડું આકડાનુંદૂધ મેળવીને એક વાસણમાં નાંખી, ચૂલા ઉપર મૂકી, પકાવી લેવું. એવી રીતે એકવીસવાર કરવું. પછી તૈયાર થયેલ દવાને બકરીનાદૂધમાં ખૂબ વાડી, એક નાની હાંડલીમાં ભરી, સંપૂટ કરી ચારપહોર અગ્નિ આપવી. અને એવા ત્રણ સંપૂટ, એવીજ રીતે આપવા. આ પ્રમાણે કરવા પછી તૈયાર થયેલ ભરમને સુરાખારની એક, ચિત્રકનાસ્વરસની કે કવાચની એક, ગોળની એક એમ ત્રણ ભાવના આપી, લઘુપૂટ આપવો, એટલે ભરમ તૈયાર થઈ નિર્ધન બની જશે.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી સુધી.

હવયોગ : રક્તપ્રદર, રક્તપિત્ત અને કાષ્ઠપણ પ્રકારના રક્તશ્રાવમાં જેડીમધનાકલ્ક અને મધ સાથે આપવાથી ચોવીસ કલાકમાં સારો ફાયદો થાય છે.

ચણોડીનાંપાનતોરસ, સફેદજીરું અને સાકર સાથે આપવાથી ચાંદી અને ઉપદંશ મટે છે.

પીડુનાંફળ સાથે આપવાથી સંઘડણીનાઝાડા, પેટનોગોળો અને કમિરોગ મટે છે.

તજ, એલચી, શુકં, તેની સાથે આપવાથી પેટમાં થતી વાયુની-ચૂંક, ઉલટી, ઝાડા અને મોળ મટે છે.

હરડેને જાસમાં ઘસી તે સાથે આપવાથી પિત્તવાળા દરસ મટે છે.

મધ ને પીપર સાથે આપવાથી જીર્ણીભર, અરૂચી અને મદાગ્નિ મટાડે છે.

જેડીમધ, મીઠીવાવળ અને સાકરનાચૂર્ણ સાથે આપવાથી ખાસી, અજીર્ણ અને કબજિયાત મટે છે.

નોંધ : ૫૫૫ રોગ પ્રમાણે રાખવું જોઈએ.

પલાળી, બારીક ભુક્કો કરી લેવો. ત્યારબાદ એ ધાન્યામ્રક એક રતલ હોય તો તેમાં નવસાર તો. રા તથા થોડું બકરીનુંદૂધ અને થોડું આકડાનુંદૂધ મેળવીને એક વાસણમાં નાંખી, ચૂસા ઉપર મૂકી, પકાવી લેવું. એવી રીતે એકરીશવાર કરવું. પછી તૈયાર થયેલ દવાને બકરીનાદૂધમાં ખૂગવાડી, એક નાની હાંડલીમાં ભરી, સંપૂટ કરી ચારપહોર અગ્નિ આપવી. અને એવા ત્રણ સંપૂટ, એવીજ રીતે આપવા. આ પ્રમાણે કરવા પછી તૈયાર થયેલ ભરમને મુગાખારતી એક, ચિત્રકનાસ્વરસની કે કવાચની એક, ગોળની એક એમ ત્રણ ભાવના આપી, લઘુપૂટ આપવો, એટલે ભરમ તૈયાર થઈ નિઃશંક બની જશે.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી સુધી.

વપયોગ : રક્તપ્રદર, રક્તપિત્ત અને કોષ્ઠપલ્લ પ્રકારના રક્તશ્રાવમાં જેડીમધનાકફક અને મધ સાથે આપવાથી ચોવીસ કલાકમાં મારો ફાયદો થાય છે.

ચણોઠીનાંપાનનોરસ, સંદૈદ્યજ્વ અને સાકર સાથે આપવાથી ચાંદી અને ઉપદંશ મટે છે.

પીલુનાંફળ સાથે આપવાથી સંમહણીનાઝાડા, પેટનોગોળો અને કમિરોગ મટે છે.

તમ્, એલચી, શુક, તેની સાથે આપવાથી પેટમાં થતી વાયુની-ચૂક, ઉલટી, ઝાડા અને મોજ મટે છે.

દરડેને જાણમાં ધસી તે સાથે આપવાથી પિત્તવાળા દરસ મટે છે.

મધ ને પીપર સાથે આપવાથી જીર્ણીજ્વર, અરૂચી અને મંદાગ્નિ મટાડે છે.

જેડીમધ, મીઠીવાવળ અને સાકરનાચૂર્ણ સાથે આપવાથી ખાંસી, અજીર્ણ અને કબજિયાત મટે છે.

નોંધ : પથ્થ રોગ પ્રમાણે રાખવું જોઈએ.

રાખી દેવું) ૬ કલાક અગ્નિ આપવો. ઠંડુ થયે કાઢી બારીક વાટી લેવું. (પત્રાં બારીક હશે તો આ એકજવારમાં ભરમ બનીજશે.)

પ્રમાણ : ૨ રતીભાર.

અનુપાન : મધ, પીપર સાથે, કે ચવક્ષાર અને આદુનારસ સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, શ્લેષ્મ, અર્શ, પાંડુ, બરલ, વાતરજા, ઉદરરોગ અને કફનારોગ મટાડે છે.

૧૨ સંગયરાવમસમ

ઘનાઘટ : સંગયરાવને બારીકવાટી, બકરીનાદુધમાં ઘુંટી ટીકડી બનાવી સુકવી ગજપુટમાં કુંકી દેવું. તેવીજ રીતે વાસાસ્વરસમાં તથા ગજોનારસમાં એક એક વાર ઘુંટી ગજપુટ આપવું અને તૈયાર કરી રાખી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર. અનુપાન : મધાઈ સાથે.

સમય : ત્રણ ત્રણ કલાકે.

ઉપયોગ : ખાંસીમાં લોહી આવવું, રક્તપિત અને ઉરઃક્ષત યા શ્વેતજ્વર માટે ઉત્તમ છે.

પ્રકરણ ૨ જું—રસ

૧૩ ઉન્માદમૈસ્વરસ

ઘનાઘટ :	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ વજનાગ	તો. ૧
	ભયપ્રજા	" ૧	મરી	" ૧
	સવંગ	" ૧	શુદ્ધ મંધક	" ૧
	શુદ્ધ કનકબીજ	" ૧	ભવંત્રી	" ૧
	શુદ્ધ	" ૧		

ચિષ્ટી : પારદ ગંધકની કલ્પાવી કરી તેમાં ખીજી દવાઓ મેળવી ત્રણ દવામાં મુંઠી કપડાંબાંધી કરી બાટણીમાં બરી રાખવું.

પ્રમાણ : ત્રણ રતીમાર

અનુપાન : ગેમાનુમાર નીચે પ્રમાણે: (૧) મધ સાથે અ.પ. વ.થી લગત મટે. (૨) ગિવક અને મુંઠ માથે આપવાથી ખાંસી મટે (૩) માકર ને સોબુનારમ માથે આપવાથી શરીરની કમળ મટે. (૪) મધ અને પીપર માથે આપવાથી મન્નિપાન અને ઉન્માદ મટે. (૫) આદુનેરમ અને મધ માથે આપવાથી પનુરોગ મટે. (૬) મધ ને પીપર માથે આપવાથી વતરોગ ને મળેલા મટે. (૭) અનિરોગ અને મધ માથે દેવાથી જાગ-ટપ્પીજાર મટે. (૮) આપવાથી ને પીપર માથે આપવાથી દમ્ભાવ મટે.

દવા : અ.પ. ને દેવા, મન્નિરોગ, રોગી, મરમારે પુષ્કળ અ.પ. ને પીપર માથે ન આપવું.

૧૨ ઉન્માદરમાત્રા

કચ્છ :	૧, ૬, ૫૦૦	ને. ૧ આપવાથી	ને. ૧
અ.પ. ને	.. ૧	૬, ૬ કપડાંબાંધી	.. ૧
૧, ૬, ૫૦૦	૧ ૬, ૬	.. ૧	.. ૧
૧, ૬, ૫૦૦	૧ ૬, ૬	.. ૧	.. ૧
૧, ૬, ૫૦૦	૧ ૬, ૬	.. ૧	.. ૧
૧, ૬, ૫૦૦	૧ ૬, ૬	.. ૧	.. ૧
૧, ૬, ૫૦૦	૧ ૬, ૬	.. ૧	.. ૧

૧૫ કફાંતકરસ

ચનાચટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૧, વજ તો. ૨,
બાહીનાંપાંન તો. ૩, વાસાપત્ર તો. ૬,
પેદુબજાર તો. ૧, કુલાવેલકટકડી તો. ૧,
શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, પીપર તો. ૩,
બહેડાજાલ તો. ૪, મોટીહરડેજાલ તો. ૫,
ભારંગમૂળ તો. ૭, કુલાવેલકટકથ તો. ૧.

ચિષ્ટી : બધી ચીજોને બારીક વાટી તેને ખરલમાં નાંખી
બાવળનીજાલનાકવાયમાં ૭ દહાડા મર્દન કરી વટાણાજેવડી ગોળી કરવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : મધ સાથે

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, દમ, કફ, શરદી, કફજ્વર વગેરે
મટે છે.

૧૬ કામિનીવિદ્રાવણરસ

ચનાચટ : અકલકરો, શુદ્ધ, લવંગ, કેસર, પીપર, જાયફલ,
જાવંત્રી, રક્તચંદન, એ દરેક અકેક તોલો મળી ૮ તોલા. કન્જલી
તો. ૧, અરીજી તો. ૪ બધાને સાથે મેળવી અરીજીનો કમુખો કરી
તેમાં મુંડી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : દુધ સાથે.

સમય : સાંજે ૬ વાગે દવા લેવી.

ઉપયોગ : વાર્ધક્યબંધન કરવા માટે વપરાય છે અને શરીરમાં
બળ તથા નસોમાં જાગરણ પેજી સારી લાવે છે.

સુચના : નયનના દરદીઓએ આ દવા ન લેવી, કેમકે તેમાં
અરીજી છે તેથી ખરાબ આદત પડે છે.

વિધી : બધી યીજી સમભાગે લઈ ખારીક વાટી તેને ભાંગરો, પ્લાહી, કુંવારનોરસ વિગેરેની અંકેક ભાવના આપી વાટી એક ગોળો કરી એરંડનાપાનમાં વોંટી ૩ દહાડા અનાજના ઢમણામાં રાખી પંચી કાઢી લઈ વાટી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર.

અનુપાન : દવા ધીમાં ચાટી ઉપર મહારાસનાદિ કવાય પીવો.

સમય : સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : આમવાત, ઉન્માદ, અપરમાર, વાતરોગ, ક્ષય અને નબળાઈ મટે છે.

૧૯ ક્રમીકુઝારસ (કાઢો)

વનાયટ : કડાજાલ, ત્રાયમાણ, અજમોદ, વાવડીંગ, કેચર, કાકડાશોંગ, વજ, સિંધવ, સંચળ, હરડેજાલ, ખોરાસાણીઅજમો, કિરમાણીઅજમો, કુસાવેલદિંગ, દિંગલોક, વચ્છનાગ, આ પંદર યીજી એકેક તોલો, કપીસો તો. ૪, કપુર દેશી તોલો ૧૯ બધાનું ખારીક ચૂર્ણ કરી તેને પ્લાહી, ઉંદરકની તથા ભાંગરાનારસનો અંકેક પુટ આપી ધુંટી વાટી સુકવી કપડજાણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર.

અનુપાન : પાણી સાથે કે રૂચી મુજબ.

ઉપયોગ : પેટનાંકૂમિ, જ્વર, મંદાસિ, વગેરે બાળકોનાં કૂમિજન્ય દરેક રિકારો મટાડવા માટે આ ઉત્તમ બનાવટ છે.

૨૦ ગર્ભચિન્તામણીરસ

વનાયટ : જલપદ્મ તો. ૧, કુસાવેલદંડુ તો. ૧, શુકં તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, શુદ્ધદિંગુલ તો. ૧, બધાને સાથે મેળવી ખગ્લમા મર્દન કરી લીંબુનારસમાં ૩ કલાક, પંચી આદુનારસમાં ૩ કલાક વાટી ચખા જેવડી ગોળા કરી રાખવી.

१७ काओवाल्मर्कस

वनायट :	गुहदित्रुप	ते. १	अवाभभभ	ते. १
	भुलाःपिष्ट	.. १	कुवावेनदंडेजु	.. १
	गुहभभ	.. १	रांभभभ	.. १
	गौडीभभ	.. १	वावडीग	.. १
	गुहदःपु	.. १	नभःपु	.. १
	कुहिन	.. १	पीपु	.. १
	मे.ने	.. १	पुग मडी	.. १
	म.म.नीपु	.. १	गोःमगी	.. १
	पुगुगी	.. ०.१	पुगु	.. १
	गुहपु	.. १	मे.ने.मन	.. १
	मे.पु	.. १		

निर्देश : नीचे दिये गये प्रश्नों के उत्तर दीजिए।

समाप्त : १ : २ : ३ : ४ : ५ : ६ : ७ : ८ : ९ : १० : ११ : १२

[illegible][illegible]

મરી	તો. ૧	પીપર	તો. ૧
શુદ્ધ લાંગ	„ ૧	દ્રવ્ય	„ ૧
ભગવંત	„ ૧	મોચરસ	„ ૧
અતિવિષ	„ ૧	ચિત્રકમૂળપાલ	„ ૧
કાકચનાંબીજ	„ ૧	અશીષુ શુદ્ધ	„ ૧
કેંક	„ ૧		

વિધી : બધાને વિધીસર મેળવી ધતુરાના પાનનારસમાં મર્દન કરી મરીનેવડી ગોળી કરવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : હાસ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : સંગ્રહણી, ઝાડા, પાંડુ, પેટનો દુખાવો અને પેટનાં છુનાં દરદ તે મટાડે છે.

૨૩ ચંદ્રામૃતસ

ઘન્ટાવટ :	ચંદ્રોદય માસા	૬	પીપર માસા	૪
અક્ષકરો	„	૪	અંબર	„ ૪
કસ્તુરી	રતી	૧૨	મુવર્ણવરખ	રતી ૧૨
મુક્તાપિષ્ટ	તો.	૦૧	અશીષુ શુદ્ધ	તો. ૦૧

વિધી : બધી ચીજોને ખરલમાં વિધીસર મેળવી તેને નાશરવેલના પાનનારસમાં મર્દનકરી મગજેવડી ગોળી કરી મુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી.

અનુપાન : ગાયનુંદૂધ લઘ તેમાં સાડર નાંખી તે સાથે.

સમય : સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : ક્ષય, છર્થાન્તર, મંદામિ, ધાતુક્ષીણતા, મગજની-કમજોરી, ખાસી, શ્વેષ્મ અને નબળાઇ મટાડી તાકાત વધારે છે.

૨૭ દુર્જલજેતારસ

ચનાવટ : શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૨, પીળાકાડીનીલસમ તો. ૫, કાળાંમરીનુંચૂર્ણ તો. ૯, બધાને સાથે મેળવી કપડછાણ કરી લેવું. અને પછી તેને આદુનારસમાં ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : આ દવા નિર્મામત લેવાથી દેશપરદેશનાં ખરાબ પાણીનો વિકાર લાગતો નથી. તથા તાવ, અઘૂર્ણ, ખાંસી, સરદી, શ્વાસ કબજાઅન, શુળ, આફરો વગેરે મટે છે.

૨૮ દુર્લભરસ

ચનાવટ : રસસિંદુર તો. ૦૧. પીપર તો. ૦૧, આમળા તો. ૦૧, રૂક્ષ તો. ૦૧. સાથે મેળવી ઘુંટી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ સ્તીભાર. અનુપાન : મધ અને ઘી સાથે.

ઉપયોગ : મસુરીકા, શીતળા, ઝોરી વગેરેમાં વાપરવા યોગ્ય દવા છે.

૨૯ દેવકુસુમાદિવટી

ચનાવટ : કસ્તુરી તો. ૦૧ સફેદ ચંદન તો. ૦૧

લવંગ „ ૦૧ કેસર „ ૦૧

શુદ્ધ રસકપુર „ ૦૧

વિધી : બધી ચીજોને બારીક વાટી મેળવી ચુનાઅમળમાં ઘુંટી સ્તીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી.

અનુપાન : ગાયના તાજાઘીમાં લપેટી ગોળી ગળી જતી. દરેક ૧ લગાડવી. તેવીજ રીતે કાળાંદાણની વચ્ચે રાખીને ગળી જતી

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : પીપર સાથે દવા લઈ ઉપર પાણી કે દૂધ આપવું.

ઠપ્પયોગ : પિત્તવાળોતાવ, પિત્ત વિશેષ હોય તેવો વિષમજ્વર

(દાઢીઓતાવ), ગર્ભિણીનોતાવ, તાવનીનખજામ, પિત્તનોપ્રકોપ, જાળકોનોતાવ, નખજામ વગેરે મટાડનાર ઉત્તમ માત્રા છે. તાવ ઉતારે જ્યાં નખજામ આવતી નથી. પૌષ્ટિક આહાર આપવો જોઈએ.

૩૨ પીઘોજ્વરાંકુશ

ચનાચટ : શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧ શુદ્ધ મનશીલ તો. ૧

મરી „ ૧ શુદ્ધ ગધેક „ ૧

શુક્ર „ ૧ શુદ્ધ કનકખીજ „ ૫

ચિધી : બધી ઝીજોને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી તેને કારેલાનાપાનની ૩ લાવના તથા તુલસીપાનનારસની ૩ લાવના ધમાસાના કચાચ કે રસની ૧ લાવના આપી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી કે ગળોનોસ્વરસ.

ઠપ્પયોગ : જ્વર, સાન્નિપાતજ્વર, શૂર્ણજ્વર, અને સર્વ

પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે.

૩૩ પંચવકત્રસ

ચનાચટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૨ શુદ્ધ વજનાગ તો. ૨

શુદ્ધ ટંકણ „ ૨ શુદ્ધ ગધેક „ ૨

મરી „ ૨ પીપર „ ૨

ચિધી : બધાને બારીક લઈ વિધીસર મેળવી લઈ ધતુરાના તાજ પાનનારસમાં મર્દન કરી એક દીવસ ધુંઝી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : પીપર સાથે દવા લઈ ઉપર પાણી કે દૂધ આપવું.

ઉપયોગ : પિત્તવાળોતાવ, પિત્ત વિશેષ હોય તેવો વિષમજ્વર

(ટાઢીઓતાવ), ગર્ભિણીનોતાવ, તાવનીનબળાઈ, પિત્તનોપ્રકોપ, બાળકોનોતાવ, નબળાઈ વગેરે મટાડનાર ઉત્તમ માત્રા છે. તાવ ઉતારે જ્યાં નબળાઈ આવતી નથી. પૌષ્ટિક આહાર આપવો જોઈએ.

૩૨ પીઘોજ્વરાંકુશ

ઘનાવટ : શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧ શુદ્ધ મનડીલ તો. ૧

મરી „ ૧ શુદ્ધ ગધેક „ ૧

શુક્ર „ ૧ શુદ્ધ કનકબીજ „ ૫

ધિષ્ટી : બધી ઓળેને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી તેને કારેલાનાપાનની ૩ લાવના તથા તુલસીપાનનારસની ૩ લાવના પમાસાના કવાય કે રસની ૧ લાવના આપી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી કે ગળોનેસ્વરસ.

ઉપયોગ : જ્વર, સ્નાયુપાતજ્વર, જીર્ણજ્વર, અને સર્વ

પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે.

૩૩ પંચવકત્રસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૨ શુદ્ધ વજનાગ તો. ૨

શુદ્ધ ટંકણ „ ૨ શુદ્ધ ગધેક „ ૨

મરી „ ૨ પીપર „ ૨

ધિષ્ટી : બધાને બારીક લઈ વિધીસર મેળવી લઈ ધતુરાના તાજ પાનનારસમાં મર્દન કરી એક દીવસ ધુન્ધી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી.

૩૬ વાલજ્વરાંકુશ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧
 શુદ્ધ હિંગુલ „ ૧ શુદ્ધ કનકપીજ „ ૧
 શુદ્ધ વજનાગ „ ૧ ખેરસાર „ ૧

વિધી : બધી દવાઓ વિધીસર સાથે મેળવી લીંબુનારસમાં ધુંટી બાજરીનાદાણા પ્રમાણે ગોળી કરવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી.

અનુપાન : છરાનાપાણી સાથે.

ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે, બાળકો માટે ખાસ વપરાય તેમ છે.

૩૭ ચાલસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, બાયફળ, બવંત્રી, લવીંગ સમભાગે લેવાં. પ્રથમની બે ચીજોની કનજલી કરી તેમાં બાકીની ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી ધુંટી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર

અનુપાન : મધ અથવા માનાનુંપાવણ કે તુલસીનોરસ.

સમય : સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પ્રમાણે.

ઉપયોગ : સરદી, ખાંસી, તાવ, આંત્રિકજ્વર, કફ અને વાયુનાં દરદો, દાંત નીકળતી વખતનાં દરદો તથા બાળકોને થતાં તમામ દરદોમાં ચમત્કારીક દાવો બાપે છે.

૩૮ વંગેશ્વરસ

ઘનાવટ : રસસિંદુર તો. ૫, બંતરમસ્તેત તો. ૫ બનેને બારીક વાટી ધીધીમાં ભરી ભેવું.

ઉપયોગ : તાવને રોકવા તાવ આવ્યા પહેલાં આપી શકાય છે. તાવ ઉતારવા માટે તાવ ચડયો હોય ત્યારે આપી શકાય છે. અસ્વેદ લાવી તાવ ઉતારે, ટાઢ મટાડે, મકૂત અને પ્લીહાની વૃદ્ધિમાં ફાયદો કરે. મંદામિ, અજીર્ણ, શળ, કફ, ખાંસી, જ્વર વિગેરેમાં સારો ફાયદો કરે છે.

પથ્ય : દૂધ, ભાત આપી શકાય.

સુચના : નાનાં બાળકાને સંભાળીને યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવું.

૪૧ મલ્લજ્વરાંકુશ (૨)

ચનાવટ :	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
	શુદ્ધ સોમલ	„ ૧	મરી	„ ૧
	શુક	„ ૧	પીપર	„ ૧
	ભવફળ	„ ૧	લવંગ	„ ૧
	ભવત્રી	„ ૧	શુદ્ધ લાંગ	„ ૧

ચિષ્ટી : બધી ઝીંઝોને ત્રણ દિવસ લગી બારીક વાટી કપડ-છાશ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦ા થી ૧ રતી.

અનુપાત : સાકર અને મધ સાથે.

ઉપયોગ : ટાઢીઓતાવ (શીતજ્વર) તથા કફવાતજ્વર મટાડે છે.

૪૨ મસુરિકારસ

ચનાવટ : રસસિન્દુર તોલા ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨ સાથે મેગની તેને બીજપત્રનારસમાં એક બે દહાડા ધુતી વાટી લેવું, પછી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૩ રતીમાર.

અનુપાત : મધમાં ૬૫ મેગની ચાટી તેના પર તલવણી (દુલદુલ)નો રસ તો. ૧ પી જવો.

૪૪ મહામૃત્યુંજયરસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ચંધક, લોહભસ્મ, અબ્રકભસ્મ, શુદ્ધ મનશીલ, મેરધુયાનીભસ્મ, તામ્રભસ્મ, કોડીભસ્મ, સિંધાલુણ, ખાખરી, ખીડલવણ, ચંખભસ્મ, ચિત્રકમૂળ, હોંગ, કકુ, જવખાર, સાંજખાર, કાયકૃષ્ણ, રસવંતી, અરણી અને પુલાવેલટંકણખાર બધી દવાઓ સમભાગે લઈ ખારીક કરી સાથે મેળવી, તેને આદુ અને ગળોના સ્વરસમાં અકેક દિવસ મર્દન કરી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** મધ સાથે.

ઉપયોગ : શુશ્મ, યકૃતરોગ, બરફ, મંદાગ્નિ, અરૂચી અને ઉદરરોગ મટે છે.

૪૫ મહામૃત્યુંજ્યવટી

ઘનાવટ : શુદ્ધ તો. ૪, સિંધાલુણ તો. ૮, ટંકણપુલાવેલ તો. ૪, મરી તો. ૪, શુદ્ધ વજનાગ તો. ૪, પીપર તો. ૪, હિંગ તો. ૧, કપુર તો. ૦૧, અજ્ઞે, તો. ૪, સોખાન તો. ૨, જીરું તો. ૪, ચંખભસ્મ તો. ૪, પારદ શુદ્ધ તો. ૨, ચંધક શુદ્ધ તો. ૨ બધાને વિધીસર મેળવી લોભુનારસમાં ઘુટી ચણા જેવડી ગોળી કરી મુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પ્લેગ (મન્યીત્વર), ત્રિદોષજ્વર મટાડે છે તથા આ દવા લેવાથી પ્લેગ થતો અટકે છે.

૪૬ મહાશંખવટી

ઘનાવટ : પારદ, ચંધક, વજનાગ, લોહભસ્મ, જંગમભસ્મ, શુદ્ધ મરી, પીપર, શુદ્ધ હિંગ, ચંખભસ્મ, પાંચે જાનનાં લવણ

પીપર	તો. ૧	અતિવિય	તો. ૧
કાકડાશીંગ	,, ૧	નાંગરમોથ	,, ૧
મોચરસ	,, ૧	જાવફળ	,, ૧
જાવંત્રી	,, ૧	કુસાવેલટકેણુ	,, ૧
નાનીપીપર	,: ૧	કસ્તુરી	,, ૦૧

ચિઠી : પારદ ગંધકની કળજલી કરી તેમાં કસ્તુરી મેળવી પછી બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી પાણીથી ધુંટી મગના-દાણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : - ૧ ગોળા સવાર સાંજ.

અનુપાન : દૂધ, મધ કે પાણી સાથે.

ઉપયોગ : બાળકોના સર્વ રોગ માટે આ દવા પ્રસિદ્ધ ને ફાયદાકારક છે. શરદી, ખાંસી, તાવ, જાડા, નબળાઈ વગેરેમાં ઉપયોગી છે. આ દવા બિહારના વૈદ્યોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૪૧ રસમંદુર

ચનાવટ :	મંદુરભસ્મ	તો. ૧૦	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧૦
	શુદ્ધ ગંધક	,, ૧૦	હરડેનુંચૂર્ણ	,, ૨૦
	ભાંગરાનોરસ	,, ૧૬૦		

ચિઠી : ખરસમાં પારદ ગંધકની કળજલી કરી તેમાં મંદુર મેળવી, પછી હરડેનુંચૂર્ણ મેળવી ભાંગરાનારસમાં મર્દન કરી તમામ રસ પી ને સુકાઈ જાય એટલે કપડાછાથુ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૬ થી ૧૨ રતીભાર.

અનુપાન : ૦૧ તોલો વી અને ૧ તોલો મધ સાથે.

ઉપયોગ : અભક્ષિત, પાંડુ, કમજો, પિત્તજન્યશૂન, સંઘ્રાહણી અને મંદાસિ મટાડી તાકાત લાવે છે.

દવાને રાખી કપડામાટી કરી મુકવી લઈ એક માટીના હાંડલામાં મીઠું ભરી તેની વચ્ચે એ સંપુટ મુકી તેને ૩૬ કલાક ચૂલાપર રાખી તાપ આપવો પછી હાંડુ કપાઈ જાય એ હાંડલાને ખોલી અંદરથી સંપુટ કાઢી ખોલી દવા લઈ ખારીક વાટી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર.

અનુપાન : મધ અને પીપર અથવા ઘી ને પીપર સાથે.

ઉપયોગ : ક્ષયરોગ માટે આ રસ બહુજ પ્રસિદ્ધ અને ઉત્તમ બનાવટ ગણાય છે.

૫૩ લઘુલોકનાથરસ

ઘનાવટ : કોડીભરમ તો. ૨૫, ચંદુરભરમ તો. ૨૫ બન્નેને સાથે વાટી તેમાં ૫ તોલા ઘી નાંખી કઢાઈમાં ધીમેતાપે પકાવી લઈ ઘી પચી જાય ત્યારે ઉતારી તેમાં ૫ તોલા મરીનુંચૂર્ણ મેળવી ખારીક કરી પાનનારસમાં ઘુટી મુકવી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતી દિવસમાં ૩ વખત.

અનુપાન : મધ કે માખણ.

ઉપયોગ : ક્ષયમાં આ દવા સારું કામ આપે છે. ૪૦ દહાડા આપવાથી સારો લાભ જતાવે છે.

૫૪ લોકનાથરસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારક તો. ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, કજ્જલી કરી તેને પીગાકાઢી તોલા ૮ માં ભરી કોડીઓના ગોઠાં ટંકણને દુધમાં વાટી તેથી બધ કરી લેવા. પછી ૮ તોલા ચંખના દુકડા લેવા અને બે સરાવ લઈ તેમાં નીચે ચંખના દુકડા રાખી ઉપર કોડીઓ ગોઠવી તેના પર ચંખના દુકડા મુકી સરાવ ઢાંકી તેનાપર તારબાંધી કપડામાટી કરી મુકવી લેવું. અને પછી તેને ૧૦ શેર

અપામાર્ગદ્વાર, પક્ષાચ્છાદ, વજનાગ આ કુદ્દે તેર દવાઓ અંકેકે તોલો સર્થ તેને વિધીસર મેળવી લેવું.

વિધી : ધુંટેલી દવાને અણાનોખાર, આદુનોરસ, હસ્તીશુંડી, કુંવારનોરસ, આ ચીજોની અંકેક ભાવના એ રીતે ૪ ભાવના આપવી. પછી તે દવાને સંપુટમાં રાખી હલકો લઘુપુટ આપવો ને પછી તૈયાર દવાને બારીક વાટી રાખવી.

પ્રમાણ : ૩ રતીભાર. **અનુપાન :** મધ કે છાશ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : પેટનાં સર્વ દરદો, સંમ્રદણી, ગુદમ, શ્વળ, અને વાયુ મટે છે, પેટનાંદંદોમાં ઉત્તમ છે.

૫૭ વસંતતિલકરસ

ઘનાઘટ : મુવર્ણલસમ તો. ૧, અમ્મકલસમ તો. ૨, લોહલસમ તો. ૩, રસમિન્દુર તો. ૪, શુદ્ધ ગંધક તો. ૪, બંગલસમ તો. ૨, મોતીલસમ તો. ૪, પ્રવાણલસમ તો. ૪, બધાને ખરલમાં બારીક વાટી મેળવી લેવું પછી તેને ગોખરનાકવાયની, વાસાપત્ર સ્વરસની, શેરડીનારસની અંકેક ભાવના આપી ધુંટી ગોળો ફરી મુકવી સંપુટમાં રાખી બશેર છાણાનો હલકો અમિ આપી, સંપુટ ગોલી ફરી એજ વધુ ચીજોની ભાવના આપી બીજવાર હલકો અમિ એજ રીતે આપવો. એવા માત્ર ગજપુટ પ્રથમ ભાવના આપીને દેવા, પછી તેમાં દરગુરી તો. ૧ અને બીમસેનીકપુર તો. ૧૦ મેળવી પાણીમાં મર્દન ફરી મુકવી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર.

અનુપાન : માખણ કે મધ સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, ક્ષય, પાંકુ, સમ્રદણી, છર્ણુજ્વર, પ્રમેહ, ધાતુક્ષીણના મટી બળ અને વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

૬૦ વાતગજાંકુશરસ (૧)

યનાષ્ટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૮, શુદ્ધ ઝેરકુચમાં તો. ૮
 શુદ્ધ ગંધક „ ૮, શુદ્ધ „ ૪
 પીપર „ ૪, મરી „ ૪

વિધી : પારદગંધકને ધુંટી તેમાં બાકીની વસ્તુઓનું ચૂર્ણ

મેળવી ધુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૩ રતીભાર. અનુપાન : ઘીસાથે ચાટવું.

ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારનાં વાતબ્યાધિ અને વાયુનું શળ સત્વર

મટાડે છે.

૬૧ વાતગજાંકુશરસ (૨)

યનાષ્ટ : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભસ્મ, સુવર્ણ-
 માક્ષીકભસ્મ, માણેકરસ, (હરતાલનો બનાવેલો), હરડેછાલ, કાકડાશોળી,
 શુદ્ધ વજનાગ, શુદ્ધ, મરી, પીપર, પીપરીમૂળ, કુલાવેલટંકણ, આ
 ચીજો સમભાગે લઈ વિધીસર મેળવી બારીક કરી તેને ગોરખમુંડી
 અને નગોડનાપાનનારસની અંકેક લાવના દઈ બેરતીભારની ગોળી
 કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાન : હીમજનાકવાયમાં જરા પીપરનુંચૂર્ણ નાંખી
 સવાર, સાંજ દવા લેવી.

ઉપયોગ : વાતબ્યાધિ, ઉશ્ચંભ, કમરનુંદરદ અને સાંધાનું-
 દરદ વગેરેમાં સારો લાભ આપે છે.

૬૨ વાતનાશકરસાયન

યનાષ્ટ : રસસિન્દુર તો. ૦૧. લોહભસ્મ વાલ ૪
 અમ્લભસ્મ „ ૦૧, સુવર્ણભસ્મ „ ૨

પ્રમાણ : ૧ રતીભાર.

અનુપાત : રોગાનુસાર અથવા માખણ, મધ કે ઘી સાથે.

ઉપયોગ : ક્ષય, પાંડુ, વાતવ્યાધિ, મંદાગ્નિ, શુગ, પ્રમેહ, સંત્રહણી, રક્તપિત્ત, નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા સર્વ મટાડે છે.

૬૫ વિજયમૃગાંકરસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ . તો. ૪ શુદ્ધ ગંધક તો. ૪

શુદ્ધ વજ્રનાગ „ ૪ કોડીભરમ „ ૪

શંખભરમ „ ૪ શુઠં „ ૪

મરી „ ૪ પીપર „ ૪

વિધી : બધાને એકત્ર વાટી ખરલ કરી તેને લીંબુનારસની ૭ ભાવના આપતી પછી આદુનારસની ૭ ભાવના આપી અને રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાત : રોગ પ્રમાણે.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, આદરો, અપરમાર, કાલેરા, આમવાત, પ્રમેહ, વાતવ્યાધિ અને તેના ઉપદ્રવોને મટાડે છે.

૬૬ વિશ્વતાપહરણસ

ઘનાવટ : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વજ્રનાગ, કુલાવેલ-ટંકણખાર, તામ્રભરમ, શુઠં, મરી, પીપર, અકલકરો, એ ચીજો દરેક સરખેઆગે યાને એકેક તોલો મળી ૬ તોલા સહ, વિધીસર મેગવી પછી તેને કારેલાનાપાનનારસની એક ભાવના આપી મરી જેવડી ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાત : સાકર અને જીરાનાપાણી સાથે લેવી.

ઉપયોગ : વિષમજ્વર, જીનો અને હડીતો તાવ કે જે ફરી ફરી આવતો હોય તે તાવ મટી જાય છે.

૬૯ શૃંગારામ્રક

વનાવટ : અમ્રકભરમ તો. ૧૬, શુદ્ધ પારદ, કપુર, જવંત્રી, મુગંધીવાળો, ગજપીપર, તમાલપત્ર, સર્વંગ, જટામાંસી, તાલીસપત્ર, તજ, નાગકેશર, કુષ્ઠ, ધાવડીનાંફલ, હરડે, બહેડાં, આમળા, શુકં, મરી, પીપર દરેક તો. ૦ા, એલચી, જાયફળ, શુદ્ધ ગંધક એ દરેક તો. ૧.

વિધી : પારદ ગંધકની કઞ્જત્થી કરી તેમાં ભરમ મેળવી પડી બાફીની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી, મેળવી બારીક ધુંટી રાખવું. અને કપડાજાથ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : મધ સાથે. સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : ક્ષય, શ્વાસ, ખાંસી, કફ અને છાતીનાંદરદો માટે ઉત્તમ છે.

૭૦ શિરશૂલારિસ

વનાવટ :	શુદ્ધ પારદ તો. ૪	શુદ્ધ ગંધક તો. ૪
	લોહભરમ „ ૪	તામ્રભરમ „ ૪
	શુદ્ધ શુગળ „ ૧૬	ત્રીફળા „ ૮
	જેડીમધ „ ૧	ગોખરૂ „ ૧
	વાવડીંગ „ ૧	પીપર „ ૧
	શુકં „ ૧	દશમૂળ „ ૧૦

વિધી : પારદ ગંધકની કઞ્જત્થી કરી તેમાં બાફીની દવાઓનું બારીક કઠેપું ચૂર્ણ મેળવી તેને દશમૂળનાકવાયમાં ત્રણ દહાડા ધુંટી લેવું, અને પાટી લીવાળો હાથ કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી મુકી ભેરી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : બકરીકે ગાયનુંદૂધ.

તામ્રભરમ	તો. ૨	જાવંતી	તો. ૧
લોહભરમ	„ ૨	તજ	„ ૧
અમ્મકભરમ	„ ૨	લવંગ	„ ૧
રસસિંદુર	„ ૨	હળદર	„ ૧
સુવાળીજ	„ ૧	અતિવિષ	„ ૧
અસેળીઓ	„ ૧	સિંધાલુષ્ય	„ ૧
વજ	„ ૧	કાળીપાટ	„ ૧

ધિષી : બધાને બારીક વાટી લઈ સાથે મેળવી તેને દેવ-દાર્વાદિકવાયની ૩ લાવના આપવી પછી નગોડનાપાનનોરસ લઈ તેની ૧ લાવના આપી ધુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે, દશમૂલકવાય સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : સુવાવડીનાંદરદો, સુવારોગ, તાવ, ખાંસી, ઝાડા, મંદામિ, નબળાઈ તથા ગર્ભાશયનીકમજોરી મટાડી તાકાત આપે છે.

૭૪ હરગૌરીસ

ચનાષટ :	રસસિંદુર	તો. ૧	અમ્મકભરમ	તો. ૧
	સુવર્ણભરમ	„ ૧	રૌપ્યભરમ	„ ૧
	જંગભરમ	„ ૧	સુવર્ણમાક્ષીકભરમ	„ ૧
	નાગભરમ	„ ૧	તામ્રભરમ	„ ૧
	કાન્તભરમ	„ ૧	અરીજ	„ ૩
	કૌચખીજ	„ ૩	એખરૌ	„ ૩

ધિષી : ભરમોને જરાખર મેળવી તેમાં ખીજ ચીને મેળવી ધુંટી લેવું પછી તેને ગાયનુંદૂધ, સેમજાનાંમૂળનોરસ, તાડનાંમૂળનોરસ એ ત્રણેની ઓક લાવના આપી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

દાંડી આપો ને ગાડી રહેલ સીધાલુણુ તો. ૧૦ ને પાણીમાં વાટી વાટકાને તાવડીની સાંધપર લેપ કરી સંધી બંધ કરી સુકવી દ્યો, પછી એ તાવડીને ચૂલાપર રાખી ૯ કલાક સાધારણ તાપ આપો. અંદર રહેલ રસ ઉડીને વાટકામાં લાગી જશે. આ વેળા વાટકાપર બીનું કપડું ઠંડક માટે ચાલુ રાખશો. ઠંડુ થતાં સંભાળથી વાટકો ખોલી તેમાં લાગેલ ચમકદાર રસ-પુષ્પ દશે તે કાઢી દ્યો. આનુંનામ અમીરરસ છે.

પ્રમાણ : ૧ રતી.

અનુપાત : કાળીદ્રાક્ષની લુગદી વચ્ચે દવા રાખી દાંતને ન લાગે તે રીતે દવા ગળી જવી, સાત કે નવ દહાડા રોજ એ વખત લેવી.

ઉપયોગ : ચાંદી, ઉપદંશ, ચીસ્ફેટક, ગડીઓવાળુ, સાંધા-ઝલામજવા, સાંધાપરસોળેયવો, ગરમીકુટીનીકળવી તથા ચાંદી હોલી વગેરે મટે છે.

વિષય : ઘડુંનીરોટલી, ભાત, દૂધ, સાકર ને ઘી લેવું બીજું સર્વ બંધ કરવું.

સૂચના : દવા લેવાથી કદાચ મોઢું આવી જાય તો દવા બંધ કરી બાવળ અને ખોરડીનાછાસનો ક્વાથ કરી તેનાં ફેગળા કરવા જોઈએ તો મટી જશે. ગમરાતું નહિ. દવા રાખ્યાણુ છે ને તુરત લાભ કરે છે માટે સમજીને કરવી જોઈએ.

૭૭ નવગ્રહરાજશિરોભૂષણ

ચનાષ્ટ :	પીગુંસોમધ તો. ૨	શુદ્ધ દિગંજો તો. ૨
	શુદ્ધ ગધેક „ ૨	શુદ્ધ પારદ „ ૨
	ગોદંતીમરમ „ ૨	શુદ્ધ મોરચુષો „ ૨
	શુદ્ધ મનથીષ „ ૨	શુદ્ધ અર્પર „ ૨

પ્રકરણ ૪ થું—પર્પટી

૭૯ પ્રાણદાપર્પટી

ચનાષ્ટ :	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	અમ્બકભસ્મ	તો. ૧
	લોહભસ્મ	„ ૧	નાગભસ્મ	„ ૧
	ખંડભસ્મ	„ ૧	શુદ્ધ વચ્ચનાગ	„ ૧
	કાળાંમરી	„ ૧	શુદ્ધ ગંધક	„ ૭

વિધી : બધી દવાઓને ખરલમાં વિધીસર મેળવી થુંટી રાખવું. પછી એક લોહનાવાટકાને લઈ તેમાં જરા ઘી લગાડી ધીમે તાપે એ દવા ગરમ કરી ફળનાપાન નિમે છાથ મુકી તેનાપર પર્પટીની વિધીએ લાગી લેવું અને પછી થુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ રતીભાર. **અનુપાન :** મધ સાથે.

ઉપયોગ : અતિસાર, પાંકુ, સંમદણી, જ્વર, ખાંસી, ક્ષય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ અને નજગ્રાહ મટે છે. તથા અનુપાનમેદથી અનેક રોગમાં વપરાય છે.

૮૦ વાઙ્પર્પટી

ચનાષ્ટ : મૌદંતીદરતામ્બસ્મ તો. ૨૫, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧૦ સાથે મેળવી ખારીક વાટી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર.

ઉપયોગ : તાવ, અભ્યર્થ, ઝાડા, ક્રમી અને બાલરોગ જેવા દરોમાં સારો ફાયદો બતાવે છે. પાચનશક્તિ મુશારી લાડકાને મજબુત કરે છે.

૮૩ સૌમ્યપર્પટી

ચનાવટ : સુરાખાર તો. ૨૦ નવસાર તો. ૨

ફટકડી „ ૨

વિધી : બધાને પ્રથમ જુદાજુદા વાટી લેવા પછી એ ત્રણેને એક માટીના વાસણમાં નાંખી ધીમે તાપે ગરમ કરવું અને રસ થઈ જાય પછી તેને એક ચીનાઈમાટીનીથાળીમાં ઢાળી આપવું એટલે શ્વેતપર્પટી બનશે.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૦૧૧ તોલા સુધી.

અનુપાત : ૧૦ તોલા ઠંડા પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પેશાબ છુટ લાવે છે તથા અભ્રમ્મપિત્ત મટાડે છે.

સૂચના : પેશાબ છુટ લાવવા એક એક કલાકે દવા આપવી.

પ્રકરણ ૫ મું—લોહ

૮૪ ગહુચીલોહમ્

ચનાવટ : ગજોસત્વ તો. ૧, શુક્રં તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, દરડે તો. ૧, બહેડા તો. ૧, આમળા તો. ૧, તજ તો. ૧ તમાલપત્ર તો. ૧, નાગકેશર તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૧ સાથે મેગલી રાખવું.

પ્રમાણ : તો. ૦૧. અનુપાત : મધ અને ઘી સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : વાતરકત મટાડે છે.

જકું થાય ત્યારે તેમાં ખીજી ચીજોનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ તૈયાર હોય તે મેળવી ગોળા વાળવા જેવું કરી લેવું અને ચણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળા.

અનુપાત : દર્ભનારસ સાથે કે ચોખાનાધોવણ સાથે.

ઉપયોગ : શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર, ગર્ભાશયમાંથી પાણી વહેતું હોય, કડીચળ, મસ્તકચળ, નળનાઇ વગેરેમાં ફાયદો આપે છે અને પાચનશક્તિ સુધારે છે.

૮૮ વાલયકૃતહરલોહ

યનાવટ : હળરપુટીઅબ્જકભરમ, લોહભરમ, રસસિંદુર, અતિરિષ, સરપુખાનામૂળ, રક્તચંદન, લીંબુનાંખીજ, પાષાણબેદ આ આઠ ચીજો સમભાગે લેવી, બારીક વાટી ગોળાનારસમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાત : દૂધ કે ગૌમૂત સાથે.

ઉપયોગ : જ્વર, યકૃત, સોજા, બરસ, પાંડુ, ખાંસી, મુખરોગ અને ઉદરરોગ મટાડે છે.

૮૯ મહાશ્વાસારિલૌહ

યનાવટ : લોહભરમ તો. ૨ા, અમ્બકભરમ માસા ૭ા, સાકર તો. ૨ા, મધ તો. ૨ા, ત્રીફલા તો. ૨, જેડીમધ, પીપર, બોરડીનાંકડીઆનીમીઝ, તાલીસપત્ર, વંસલોચન. વાવડીંગ, એલચી, પુષ્કરમૂળ, નાગકેસર, કાળીદ્રાક્ષ આ દસ ચીજ દરેક દસ દસ આની-ભાર લઇ લેવી અને બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી સાથે મેળવી લેવાનાખરસમાં ઘુંટી મધમાં ગોળા વાળવી.

પ્રમાણ : બે આનીભાર.

વિધી : મીથુને જરા ગરમ કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી ધુંટી ગોળી રતીઆરની કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાત :** પાણી સાથે.

ઉપયોગ : લુલાખ-ઝાડા બંધ કરવા માટે ઉત્તમ છે.

૯૮ અપસ્મારનાશકવટી

ચનાવટ :	સોનાનાવરખ	તો. ૦૧	અંબર	તો. ૦૧
	ચાંદીનાવરખ	„ ૦૧	કસ્તુરી	„ ૦૧
	લોહભસ્મ	„ ૨	તામ્રભસ્મ	„ ૨
	અમ્લભસ્મ	„ ૨	મંકુરભસ્મ	„ ૨
	રસસિદ્ધ	„ ૨	મુક્તાપિષ્ટ	„ ૪
	ગોરોચન	„ ૨	વજ	„ ૮
	અક્ષકરો	„ ૪		

વિધી : બધી ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી પછી તેને પ્લાઠીનારસમાં કે કચાચમાં ૨૧ દહાડા ધુંટવું (૨૧ લાવના આપવી) પછી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાત :** પ્લાઠીનારસ અને મધ.

ઉપયોગ : અપરમાર, આંચકી, ઉન્માદ, જ્વર, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ વગેરે મટે છે.

અપચ્ચ : ખાટું, તેલવાળાપદાર્થો, ગરમચીજો અને વાવડા-પદાર્થો ખાવા નહિ.

૯૯ અપસ્મારહરવટી

ચનાવટ :	કસ્તુરી	તો. ૦૧	પીપળાનીજટા	તો. ૫
	જવંત્રી	તો. ૨		

વિધી : બધાને બારીક વાટી, ગુલાબજળમાં ધુંટી, મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતીભાર. અનુપાન : પાણી કે મધસાથે.

ઉપયોગ : વિષમજ્વર, મંદામિ, ગુલ્મ, ખરલ, નળજાઇ, પાંડુ, કમળો, ફીકાશ તથા અત્યંત નળજાઇ સાથેનો તાવ મટાડે છે.

૧૩ સર્વજ્વરહરલોહ

ચનાવટ : ચિત્રક, દરેક, બહેડાં, આમળા, શુકં, મરી, પીપર, વાવડોગ, નાંગરમોથ, ગજપીપર, પીપરીમૂળ, વાલો, દેવદાર, કરીઆતું, કડુ, બોરીમણી, સરગવાનાળીજ, કાળીપાટ, જેડીમધ, ઈદ્રિય એ દરેક ચીજ એકેકે તોલો મળી તો. ૨૦નું ખારીક ચૂર્ણ લઇ તે સાથે ઉત્તમ લોહજસ્ત્ર તો. ૨૦ મેળવી સાથે છુટ્ટી તુલસીપત્રના રસમાં મદન દરી બે બે રતીભારની ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

અનુપાન : મહામુદશૈનચૂર્ણના ફાંટ સાથે.

ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારના તાવ, વિષમજ્વર, શુલ્કજ્વર તથા તાવના દરેક ઉપદ્રવો, ખરલ, ઉદરરોગ, પાંડુ અને ગુલ્મ તથા કલેમની-બાધિ સાથેનો તાવ આ દવાથી અવશ્ય મટે છે.

પ્રકરણ ૬ હું — વટી-ગોળી-ગુટીકા

૧૪ અજમોદાદિવટી

ચનાવટ : અજમોદ તો. ૧. મોટીઆવળ, તો. ૦૧૧, ગોળ તો. ૧ બધાને સાથે મેળવી, બોર જેવડી ગોળી દરી લેવી.

પ્રમાણ : તો. ૦૧૧. અનુપાન : ગરમપાણી સાથે.

ઉપયોગ : શીતપિત્ત (જેને શીતસ કહે છે તે) મટે છે.

ધિષી : મીલુને જરા ગરમ કરી તેમાં ખીજી ચીજો મેળવી
ધુંટી ગોળી રતીઆરની કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાત : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : જીજાબ-ઝાડા બંધ કરવા માટે ઉત્તમ છે.

૯૮ અપસ્મારનાશકવટી

ચનાવટ :	સોનાનાવરખ	તો. ૦૧	અંબર	તો. ૦૧
	ચાંદીનાવરખ	„ ૦૧	કસ્તુરી	„ ૦૧
	લોહલસમ	„ ૨	તામ્રલસમ	„ ૨
	અન્નકલસમ	„ ૨	મંડુરલસમ	„ ૨
	રસસિંદુર	„ ૨	મુક્તાપિષ્ટ	„ ૪
	ગોરોચન	„ ૨	વજ	„ ૮
	અકલકરો	„ ૪		

ધિષી : બધી ચીજોને ખરલમાં ખારીક વાટી પછી તેને
ધાહીનારસમાં કે કવાચમાં ૨૧ દહાડા ધુંટવું (૨૧ ભાવના આપવી)
પછી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાત : ધાહીનોરસ અને મધ.

ઉપયોગ : અપરમાર, આંચકી, ઉન્માદ, નવર, ક્ષય, ખાંસી,
શ્વાસ વગેરે માટે છે.

અપચ્ચ : ખાટું, તેલવાળાપદાર્થો, ગરમચીજો અને વાયડા-
પદાર્થો ખાવા નહિ.

૯૯ અપસ્મારહરવટી

ચનાવટ :	કસ્તુરી	તો. ૦૧	પીપળાનીજટા	તો. ૫
	જવત્રી	તો. ૨		

ધિષી : બધાને ખારીક વાટી, ગુલાબજળમાં ધુંટી, મગ
જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરી લેવું અને ગુલાબજગમાં વાટી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાન : ગુલાબજગ સાથે અથવા શંખપુષ્પીના અર્ક સાથે.

સમય : સવાર, બપોર ને સાંજ.

ઉપયોગ : અપરમાર, ઉન્માદ, શીરોરોગ, કમળો, અનિદ્રા, તોફાનવાળી હાલતનું માંડપણ, અંડવૃદ્ધિ, નપુંસકતા, બાલમહ, ઉદરરોગ વગેરેને મટાડે છે. મગજ ઉપર આ દવાની ખાસ અસર થાય છે વળી બ્લડપ્રેસરમાં પણ ગુણકારક છે.

૧૦૩ ઉષ્ણવીર્યગુટીકા

ચનાચટ : સારી હરડે લાવી દડીઆ કાઢી તેને આડગણા પાણીમાં ઉકાળો કરી બાંધી લેવી. પછી તે હરડેને કાઢી કપડે ચાળી તેનો માવો અને કવાથ જુદા કાઢી ચૂલે ચડાવી ધન જેવું કરી લેવું. એ ધનનું વજન તો. ૪૦ તથા ચંદ્રપ્રભા નં. ૧લાનો તૈયાર જુદો તો. ૪૦ સાથે મેળવી ધુટી વાલ વાલની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : દધ સાથે.

ઉપયોગ : પેટનોવાયુ, કબજિયાત, ધાતુક્ષીણતા, વાતપ્રકૃતિ અને નબળાઈ મટાડે છે.

૧૦૪ ઇલાદિવટી

ચનાચટ :	એલચી	તો. ૨૧	પીપર	તો. ૨૧
	તમાલપત્ર	,, ૨૧	સાકર	,, ૫
	જેડીમધ	,, ૨૦		
	ખસુર (દાગીયાવગરની)	તો. ૨૦		
	દાણ (કાળી)	સાફ કરેલી	,, ૨૦	

૧૦ કફનોશકવટી

ચનાચટ :	શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧	અમ્લકકરો તો. ૧
	જવંત્રી " ૧	લવીંગ " ૧
	કેસર " ૧	શુદ્ધ ધતુરખીજ " ૧
	તજ " ૧	જયફળ " ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં
ઈંદન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ અથવા ચઢા સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

ઉપયોગ : શરદી, શ્વેતખમ, ઊંઘો આવવી, માથાનું દરદ,
દૃઢ થઈ જવો, મંદામિ, નબળાઈ વગેરે મટે.

૧૧૧ કરંજવટી

ચનાચટ : કાંકચનાંખીજ લાવી તેને જરા રોકી લઈ બારીક
ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તે તો. ૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનું ચૂર્ણ તો. ૫
મેળવી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે, પણ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ
ચઢા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

ઉપયોગ : મહેરીઆતાર મટાકવા, તાવ અટકાવવા માટે
ગમજાણ છે તે કરીનાઈનથી પણ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈદ્યો,
ડોક્ટરોએ વાપરેલી દવા છે.

૧૧૨ કરંજાદિવટી

ચનાચટ : કરીનાઈનસ્રશ્ઠ તો. ૧, કાંકચનાંખીજ તો. ૧,
(નોલ. સેર) ફુલ.વેલકટકરી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા
ચૂર્ણ મેળવી બે બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

૧૦ કફનોશકવટી

ચનાવટ : શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧
 બવંત્રી " ૧ લવંગ " ૧
 કેસર " ૧ શુદ્ધ ધતુરબીજ " ૧
 તમ " ૧ બમફળ " ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં
 મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ અથવા ચહા સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

ઉપયોગ : શરદી, શળેખમ, છીકો આવવી, માથાનું દરદ,
 ૧ યષ્ઠ જવો, મંદામિ, નબળાઈ વગેરે મટે.

૧૧ કરંજવટી

ચનાવટ : કાંકચનાંબીજ લાવી તેને જરા શેકી લઈ બારીક
 કરી લેવું. અને તે તો. ૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનું ચૂર્ણ તો. ૫
 ગરી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે, પણ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ
 ડા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

ઉપયોગ : મલેરીઆતાર મટાડવા, તાવ અટકાવવા માટે
 મળાણ છે ને કરીનાઈનથી પણ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈધો,
 દરદીએ વાપરેલી દવા છે.

૧૨ કરંજાદિવટી

ચનાવટ : કરીનાઈનસદૃશ તો. ૧, કાંકચનાંબીજ તો. ૧,
 ત્રેહાં લેવાં) કુલાવેલકટકડી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા
 પાણી મેળવી બે બે રતીઆરતી ગોળી કરી લેવી.

૧૧૦ કફનોશકવટી

વનાવટ : શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧
 જાવંત્રી " ૧ લયંગ " ૧
 કેસર " ૧ શુદ્ધ ધતુરખીજ " ૧
 તજ " ૧ જામફળ " ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ અથવા ચહા સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

ઉપયોગ : શરદી, શ્વેબમ, છીકો આવવી, માથાનું દરદ, કંધ થઇ જવો, મંદાગ્નિ, નબળાઈ વગેરે મટે.

૧૧૧ કરંજવટી

વનાવટ : કાંકચનાંખીજ લાવી તેને જરા શેકી લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તે તો. ૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનું ચૂર્ણ તો. ૫ મેગરી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે, પથ્થુ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ ચહા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

ઉપયોગ : મહેરીઆતાવ મટાડવા, તાવ અટકાવવા માટે રામચાણુ છે ને કવીનાઈનથી પથ્થુ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈદ્યો, ડોક્ટરોએ વાપરેલી દવા છે.

૧૧૨ કરંજાદિવટી

વનાવટ : કવીનાઈનસલ્ફ તો. ૧, કાંકચનાંખીજ તો. ૧, (નોંધાં લેવો) કુલાવેલ્લટકડી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા પાણી મેગરી બે બે રતીઆરની ગોળી કરી લેવી.

કચ્છો, મિંદોળ, બયફળ, સિંધાલુણ, ભારંગી, કાકડાશીંગી, શુકં, મરી, પીપર, છૂં, શાહછૂં, ચિત્રક, તજ, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેશર, સાટાડીનુંમૂળ, ગજપીપર, કાળીદ્રાક્ષ, કપુરકાચલી, મુગંધીવાળો, સેમળાનું-મૂળ, હરડે, બહેડા, આમળા, કૌચખીજ એ દરેક ચીજ એક એક તોલો. શુદ્ધ ભાંગ તો. ૪૫, સાકર તો. ૧૮૦.

વિધી : સાકરની થોડા પાણીમાં ચાસણી કરી, તેમાં ઉપલી બધી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ નાખવું. અને મધ તો. ૧૦, તથા ઘી તો. ૫, નાખી ગોળી વાળવા જેવો પાક કરી લેવો. અને તો. ૦૧ ની ગોળી વાળવી.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ થી ૦૧૧. **અનુપાન :** દૂધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : નજબાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, અતિસાર, સંઘ્રહણી, પ્રમેહ, શીથપતન અને નસોનીકમળેરી મટાડવા માટે રામબાણ છે.

૧૧૫ કામોત્તેજકવટી

વનાવટ : કરતુરી તો. ૧, મોતીનીભરમ તો. ૧, સોનાના-વરખ તો. ૧, જંગભરમ તો. ૨, ચાંદીનાવરખ તો. ૪, લોહભરમ તો. ૪, આ બધી ચીજોને ખરકમાં ધુંટી તેને શુદ્ધ શીલાજીત તો. ૪. સાથે મેગવી ધુંટી, રતીભારની ગોળીઓ કરી, તેના ઉપર સોનાનોવરખ ચડાવી દેવો. આ વરખ ઉપર સખેલ વજન સિવાય લુદાજ લેવા. ગોળી ઊંચામાં મુકવી પછી સંભાળી રાખવી.

પ્રમાણ : એક ગોળી સવારે તથા એક સાંજે દૂધ સાથે લેવી.

ઉપયોગ : વીર્ય વધારી નજબાઈ મટાડે છે. ખાંસી, ચરદી, મગજનીકમળેરી, મંદામિ તથા ધાતુક્ષીણતા માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. અને કામચાલિ વધારે છે.

વચ્ચ : પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, શરમ તથા ખાટી ચીજો ન લેવી

ઉપયોગ : શ્વળ, પરિશ્રામશ્વળ, પેટનોવાયુ, દુઃખાવો, તેમજ
કેદાવર્તરોગ મટે છે.

૧૧૯ કેશરવટી

ચનાવટ : કેશર, જાવંત્રી, જામફળ, ચંદ્રોદય, લવંગ, કુદ, મોરીંગણીનાં ફૂલનું પીળું કેશર બધાને ખારીક વાટી લેવું. પછી તેને
ઐશ્વર્યમાં ૭ દિવસ લગી ઘુંટી લેવું. ત્યારબાદ તેની મઝ જેવડી
ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન : ગાયના તાજા દૂધમાં ધસીને પાવી.

ઉપયોગ : તાલુકંટક (તાળવામાં ખાડો પડવો તે) બાલશોષ,
જાડા, નખળાઈ, તરસ, આંખોદુઃખવી, ગળાનો પાક, મુખપાક, કાકડાનું
વધવું વગેરે ઉપદ્રવયુક્ત બાલશોષ નામનો ભયંકર વ્યાધિ આ
દવાના ઉપયોગથી મટે છે. દવા અનેક વર્ષોની અનુભવી છે. આ
દવાની સાથે મહામરિચ્ચાદિતેલ શરીરપર મર્દન કરવું જોઈએ.

૧૨૦ કાંકાયનવટી

ચનાવટ :	૭૩'	તો.	૪	ધાણા	તો.	૪
મરી		„	૪	ગરણીનાં ખીજ	„	૪
અજમોદ		„	૪	સાદ૭૩'	„	૪
રોહીલીદોઝ		„	૬	જવખાર	„	૮
સાંજખાર		„	૮	સીંધાલુણ	„	૮
સંચગ		„	૮	ખીડલવણ	„	૮
મીકું		„	૮	વડાગરૂં મીકું	„	૮
નસોતર		„	૮	દંતીમૂળ	„	૧૬
કચૂરો		„	૧૬	પુષ્કરમૂળ	„	૧૬

ઉપયોગ : મધુપ્રમેહ જેમાં પેશાબમાં સાકર જતી હોય તે રોગમાં બહુજ સારો ફાયદો આપે છે.

૧૨૩ ગુહાષ્ટકમ્વટી

ઘનાવટ : શુદ્ધ, મરી, પીપર, ચિત્રક, દંતીમૂળ, નસોતર, પીપરીમૂળ એ સાત ઝીંજે એકેક તોલો જુનોગોળ તો. ૭, બધાને મેળવી ગોળા સોપારી જેવડી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળા. **સમય :** દરરોજ સવારે લેવી.

ઉપયોગ : મંદાગ્નિ, પાંડુ, કબજિયાત, વાયુ, શ્વેત, બરણ, ઉદાવર્તવાયુ વગેરે સર્વ રોગો મટી અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

૧૨૪ ગોરોચનગુટીકા

ઘનાવટ : ગોરોચન તો. ૧, કસ્તુરી તો. ૦૧, ખીરબુટી તો. ૧, કેથર તો. ૧, ઉપલેટ તો. ૧. બધાને બારીક વાટી નાગર-પેશનાપાનના રસમાં મર્દન કરી બાજરીનાદાણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળા. **અનુપાન :** ધાવણ સાથે.

ઉપયોગ : સસણી, ખાંસી, વરાધ, આંચડી, ભરાંછગું, અને નબળાઇ મટાડે છે. આ દવા બાલરોગ માટે ઉત્તમ છે.

૧૨૫ ગોરોચનવટી (૧)

ઘનાવટ : ગોરોચન તો. ૦૧, કુલાત્રેલટંકણબાર તો. ૦૧, શણક તો. ૦૧, દૂધીઓવજ તો. ૦૧. બધાને બારીક વાટી પાનના-રસમાં એક દહાડો ઘુંટી અડદનાદાણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૧ ગોળા.

અનુપાન : પાનનેરસ અથવા ધાવણ સાથે.

૧૨૮ ચન્દ્રકબોવટી

ચનાવટ :	એલચી	તો. ૧	કપુર	તો. ૧
	શીલાજીત	,, ૧	આંખળા	,, ૧
	જાવફળ	,, ૧	નાગકેશર અસહી	,, ૧
	સેમજાનુંભૂજ	,, ૧	રસસિન્દુર	,, ૧
	અમ્મકભરમ	,, ૧	બંગભરમ	,, ૧
	લોહભરમ	,, ૧.		

વિધી : બધાને વિધીસર મેળવી ખરલમાં ધુંટી પછી તેને ગોળનારમની તથા સેમજાનાભૂજનાકવાથની એકે એક ભાવના આપી ધુંટી રતીભારની ગોળી કરી સુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળા. **અનુપાત :** મધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : પ્રમેદ, મુત્રરોગ, ધાતુક્ષીણતા, નળગાઇ, ઉપ્થુવાત અને સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

૧૨૯ છર્દીનાશકવટી

ચનાવટ : શુદ્ધ ત્રંધક, કમળકાકડીનાંખીજ, શીલાજીત, જોડીમધ, રૂઢાફ, કુસાવેલટકણ, મૃગશૃંગભરમકાળી, વંસલોચન, ચંદનચૂરો, ગોગેચન. બધી ઝીલે સમભાગે સધ તેને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી ધુંટી લેવું. અને તેમાં બીજાનાંખીજનોકવાથ નાંખી ધુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળા. **અનુપાત :** મધ સાથે.

ઉપયોગ : બધી જાતની ઉપદ્રવવાળા ઉલટી આ દવા બે ૨.૨ વખત લેવાથી તુરંત મટી જાય છે.

કુલાવેલટંકણખાર તો. ૧, સોનાગેર તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, કાંકચનાંખીજ તો. ૧, ગળોસત્વ તો. ૧, તુલસીપત્રચૂર્ણ તો. ૧.

વિધી : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને કરીઆતાનાકવાયની તથા લર્ધાંગનાકવાયની એક એક ભાવના આપી ચણા જેવડી ગોળા કરી લેવી. અને જે બની શકે તો એ ગોળાપર સાકરની ચાસણી નાંખી કલછનાળા વાસણમાં ખૂબ ફેરવીને પડ ચડાવી પોલીસદાર, સફેદ ગોળા કરવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળા. **અનુપાન :** પાણી અથવા દૂધ.

સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત લેવી.

ઉપયોગ : તાવ ઉતારે તથા આવતો તાવ અટકાવે છે. જે દિવસે તાવ આવતો હોય તે દહાડા પહેલાં તથા તે દહાડે ત્રણ વખત થોડા થોડા સમયને અંતરે લેવી તો તાવ અટકી જશે.

૧૩૩ જ્વરાન્તકવટી

ઘનાઘટ : કાંકચનાંશેકેલાંખીજ, કરીઆતાનીપાંદડી, સફેદમરી એ દરેક બેબે તોલા, શુક્ર, ગળોસત્વ, પીપર, કુલાવેલટંકડી, નવસાર અને શેકેલીઅતિવિષનીકળી એ દરેક એક તોલો, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને તુલસીનાપાનનોરસ, સહદેવીનોરસ, કુઆનોરસ, ખડ-સલીઆનોરસ, બોંપઆમલીનોરસ એ દરેકની અંકે ભાવના આપી મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળા.

અનુપાન : દૂધ, આદુનોરસ, કમળનું શરબન કે મધ એમાંથી હોપના વિચાર પ્રમાણે.

ઉપયોગ : શુક્રજ્વર, ટાઢીઆતાવ, વાત પિત્ત કે કફજ્વર તથા મોસમીનાવ માટે અકસીર છે.

૧૩૬ જાતિફલાદિવટી (૨)

ઘનાવટ : બપહલ ૧ ભાગ, અરીણુ ૧ ભાગ, અગ્નિમોદ ૧ ભાગ, કપુર ૧ ભાગ, વંસલોચન ૩ ભાગ, ગોળ ૫ ભાગ. બધાને સાથે મેળવી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાત : દૂધ સાથે.

સમય : સવારે તથા સાંજે લેવી.

ઉપયોગ : શુક્રનું સ્થંભન કરે છે.

૧૩૭ જીરકાદિમોદક

ઘનાવટ : જીરું તો. ૨૦ શુકં તો. ૫ ધાણુ તો. ૧૦ વરેઆરી તો. ૫ અગ્નિમો તો. ૨૫ શાદજીરું તો. ૨૫ મરી તો. ૨૫ પીપર તો. ૨૫ તજ તો. ૨૫ તમાલપત્ર તો. ૨૫ વાવડીંગ તો. ૨૫ ચવક તો. ૨૫ ચિત્રક તો. ૨૫ નાગરમોચ તો. ૨૫ લવંગ તો. ૨૫ આ બધાનું ચૂર્ણ કરી રાખવું. સાકર તો. ૧૪૦ અને દૂધ તો. ૧૪૦ સહ એની પાક જેવી ચાસણી કરી લેવી. પછી તેમાં ઉપરની ચીજોનું ચૂર્ણ નાંખી પાકનાં ચોસણાં કરવાં કે ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : ૦૫ થી ૧ તોલો અનુપાત : પાણી કે દૂધ સાથે

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : સુચારોગ, સંઘડણી, મંદામિ અને મુખપાક સાથેનાં ખાડા તથા જીર્ણતાવ મટે છે.

૧૩૮ જુલાવનીગોટી (૧)

ઘનાવટ : એળીઆ. તો. ૨૫, શુકં તો. ૨૫,
દેરીઆશુન " ૨, લીંગ " ૦૫.

વિધી : બધાને ખારીક કરી પાણીમાં વાટી રેનીઆરની ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : એક ગોળી. અનુપાત : પાણી સાથે લેવી.

સમય : સવારે તથા સાંજે.

ઉપયોગ : વાયુ, ગોળા, અને પેટનીમાંક (ગુદમ) મટે છે.

૧૪૧ તાવનીયુનાનીગોળી

ચનાઘટ : શેકેલકાંકચનાંભીજ તો. ૨, પીપર તો. ૧, ૭૩ તો. ૦૧, આવળનાંકુમળાંપાન તો. ૦૧. બધાને ખારીક વાટી પાણીમાં ધુટી અથવા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાત : પાણી સાથે.

સમય : તાવ આવવા અગાઉ ત્રણ કલાક પહેલાં આ દવા લેવી. અથવા તો દર ચાર ચાર કલાકે લેવી.

ઉપયોગ : ટાઢીઓતાવ, વિષમજ્વર, મલેરીયા કે એકાંતરીઓતાવ આ દવાથી મટે છે.

૧૪૨ દરદાદિપુટપાકવટી

ચનાઘટ : શુદ્ધ દિગુદ તો. ૦૧, શુદ્ધ અશીષુ તો. ૦૧૪ કુલાવેલટકણુ તો. ૦૧ બધાને સાથે વાટી લેવું. એક સાડું જલકળ સર્પ તેમાં ખાડો કરી તેમાં આ દવા લાવવી ને બંધ કરી દેવું અને તેના પર ઘડુનોલોટ લગાડી થોડા તાપમાં સાલ થતાં સગી પકાવો કાઢી લેવું અને જલકળ સહીત આ દવાને વાટી મગ જેવડી ગોળી કરી લેવી. ગોળી બનાવવા માટે તેમાં જરા પાણી નાંખી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાત : ગાયનુંદૂધ.

ઉપયોગ : જ્વરાનિસાર, ખાંસી, નિદ્રાનાશ, મંદામિ, અશ્મી, મરડો વગેરે મટે છે. અને યકીરને પુટ કરે છે.

૧૪૩ દાડીમચતુષ્ટકવટી

ચનાઘટ : જલકળ, લવંગ, ૭૩, કુલાવેલટકણુઆર એ ચારે

૧૪૫ નવચેતનવટી

ઘનાવટ :	શુદ્ધ કુચલા	તો. ૧	તજ	તો. ૧
	અકલકરો	„ ૧	કેસર	„ ૧
	મરી	„ ૧	ફીમસ્તકી	„ ૧
	એક્ચીબીજ	„ ૧	ચંદન	„ ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી કપડાથી ચાળી, ખરલમાં નાખવું. અને તેને મરી, તજ, લવંગ એ ત્રણ ચીજ બે બે તોલા લઈ પાણી તો. ૫૦ માં ક્વાથ કરતાં તે ત્યારે તો. ૮ રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેમાં ઉપરની દવા ધુંટી મરી જેવડી ગોળી કરી, સુકાવી રાખી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાત :** પાણી સાથે લેવી.

સમય : જમ્યાબાદ.

ઉપયોગ : વિર્ધવિકાર, સંધીવાયુ, પેટનીકમજેરી, મંદામિ તથા નળગાઈ મટાડે છે. વાયુ મટાડનાર અને પૌષ્ટિક છે.

૧૪૬ નાગવલાવટી

ઘનાવટ :	નાગજલાનીજડ	તો. ૧	ચંદ્રેદમુસલી	તો. ૧
	આસગંધ	„ ૧	મેટાંબોખર	„ ૧
	સાટોડીનીજડ	„ ૧	રસસિંદુર	„ ૧
	અકલકરો	„ ૧	ચતાવરી	„ ૨
	સેમગમુસલી (સેમગાનુંમૂળ) તો. ૧.			

વિધી : બધાને બારીક વાટી, કપડાવડે ચાળી, ચૂર્ણ કરી, બે બે રતીભારની ગોળી મધમાં કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૩ ગોળી. **અનુપાત :** દધ સાથે લેવી.

સમય : રાત્રે સુતી વખતે લેવી.

ઉપયોગ : વીર્ધત્વાવ શીથપતન અને સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

સૂચના : દરરોજ શીતળાની ઝડતુંમાં લેવાથી શીતળા નીકળતા અટકી જાય છે. તેથીજ રીતે ઝોરી, અછળડા, માટે પણ ફાયદો કરે છે.

૧૪૯ નિશાદિવટી

ઘનાઘટ : હળદર તો. ૧, શુકે તો. ૩, તુવરકશીજ તો. ૫, સુવર્ણમાક્ષીકલરમ તો. ૭, પીપર તો. ૨, વાવડીંગ તો. ૪, ચિત્રકમૂળ-
છાશ તો. ૬. બધાને માથે મેળવી ઘુંટી લેવું અને ગૌમુત્રમાં મર્દન
કરી ચણીએર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. **સમય :** સવાર, સાંજ.

અનુપાન : ગૌમુત્ર સાથે અથવા પાણી સાથે.

ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારનાં કુષ્ટરોગ મટે છે. અને વાતરક્ત
(લેપ્રસી) પણ મટે છે.

નોંધ : તુવરક મુંઝઈની જગરમાં ગાંધીએને ત્યાં મળે છે,
તુવરકનુંતેલ પણ મળે છે, તુવરક કુષ્ટરોગ માટે પ્રસિદ્ધ દવા છે.

૧૫૦ પથ્યાદિગુટીકા

ઘનાઘટ :	હડેછાશ	તો. ૩૦	દંતીમૂળ	તો. ૪
	નસોતર	„ ૧	ચિત્રકમૂળ	„ ૪
	પીપર	„ ૧	ગોળ	„ ૩૨

વિધી : બધાનું ખારીકચૂર્ણ કરી, ગોળમાં ગોળી વાળી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૧૧ તોલો.

અનુપાન : ગરમપાણી સાથે.

ઉપયોગ : શીતપિત્ત (શીત્ત) રક્તવિકાર, અને જુના-
નાના મટે છે.

તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. એ ચૂર્ણ તોલો ૧૦, મરી તો. ૨, નવસાગર તો. ૨ સાંતરણુ તો. ૫ બધાને ખરણમાં નાંખી બારીક વાટી પાણીમાં ધુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી બાળક માટે, મોટા માટે ૪ થી ૮ ગોળી.

અનુપાત : પાણી સાથે. **સમય :** સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : અજીર્ણ, પેટનું દરદ, ખાટાઓડકાર આવવા, મંદામિ અરૂચી, વાયુ વગેરે મટાડી પાચનશક્તિ સુધારે છે. ખાસ કરી બાળકો માટે ઉત્તમ છે.

૧૫૪ પ્રદરવિનાશકવટી

યનાવટ : આસગંધ તો. ૨, આમળા તો. ૧, ગુલાબનાં-કુચ તો. ૧, વંસલોચન તો. ૨, શુદ્ધ શીલાજીત તો. ૨, મરી તો. ૨, એલચીનાંબીજ તો. ૨, મોટાગોખરૂ તો. ૨, વરધારાનુંમૂળ તો. ૨, ભોંડાનુંમૂળ તો. ૨, સરેદમુચલી તો. ૨, ચતાવરી તો. ૨, શેમળાનુંમૂળ તો. ૨, સાકર તો. ૧૦. બધાનું બારીકચૂર્ણ કરી એ દવાને એખરાનાલુઆખની ૩ ભાવના આપવી, ચૂર્ણ જેવું થાય ત્યારે થોડું મધ નાંખી, ચણીબોર જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાત :** ગાયનું તાજું દૂધ.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : સ્ત્રીઓનો પ્રદર, સોમરોગ, નળગાદ, અને શ્વેત-પ્રદરના બધા ઉપદ્રવો મટે છે.

૧૫૫ પ્રદરારિમોદક

યનાવટ : શીલાજીત તો. ૪ સરેદમુચલી તો. ૨
એલચીજીરૂં .. ૨ વંસલોચન .. ૩

૧૬૧ ફલાદિવટી

ચનાઘટ : બપુજી તો. ૩૧, અરીજી તો. ૨, શુદ્ધ હિંગ તો. ૨. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી (અંકેક રતીભારની)

અનુપાન : પાણી સાથે. સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ : અતિસાર, ઝાડા, મરડો મટાડે છે. ને તુરત મળનું પાચન કરે છે.

પથ્થ : ઊંચ ને જાત આપવા.

૧૬૨ વહુમુત્રાન્તકવટી

ચનાઘટ : ખીજખંધ, એખરો, જેડીમધનોસીરો, ખેરજનુંસત્ત, વંસલોચન, સાલમ, છીપનીભરમ, પ્રવાલભરમ, બહેડાનીમીઝ, હરડેનીમીઝ, એલચીખીજ, સીંકાજીત, બંગભરમ એ સર્વ સમભાગે ૬૪ મધમાં મેજરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ આનીભાર. અનુપાન : દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : બહુમૂત્ર, વારંવાર પેશાબ આવતો અને વધારે પેશાબ આવતો અટકાવે છે.

૧૬૩ વાલગ્રહનાશકવટી

ચનાઘટ : રાહ, કરંજખીજ, ચક્રમર્દનાંખીજ, સરસડાનાંખીજ, આકડાનાંફલ, લગદર, દારૂલગદર, માલકાંમણી, હરડે, બહેડા, આમળા, દેવદાર, લોમ, શુક, મરી, પીપર, સાલચંદન, મજક, વજ આ બધી નીચે સમભાગે સર્ષ બધાને બારીક વાટી બકરીનામૂત્રમાં વાટી બોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

ઉપયોગ : બાળોને નકળા મરડો તથા અપચિએને દૂર કરવા માટે વાપરી શકાય છે.

અનુપાન : ગોખર અને બહુફલીનાકવાથ સાથે.
 ઉપયોગ : પરમીયો, પેશાબમાંદાહ તથા રસીનુંઆવવું,
 સોજો, પીડા વગેરે મટાડે છે.

૧૫૭ પ્રવાહીકાવટી

ઘનાઘટ : માયાફળ તો. ૧, હરડેનીછાલ તો. ૧, કપુર તો. ૧,
 કેસર તો. ૦૧૧, આમળા તો. ૧. એ સર્વને બારીક વાટી ખરલમાં
 નાંખી ગુલાબજળમાં વાટી અડદનાદાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. સમય : રાત્રે લેવી.

ઉપયોગ : મરડો, જીનોમરડો આ દવાના સેવનથી તુરત
 મટે છે અને દવા લેનાંજ ફાયદો બતાવે છે.

૧૫૮ પુત્રપ્રદાવટી

ઘનાઘટ : પુત્રજવકનાંફળ	તો. ૧૬	શીવલીંગીખીજ	તો. ૪
પારસપીપજાનાંખીજ	„ ૪	નાગકેશર	„ ૪
આસગંધ	„ ૪	સરપુંખમૂળ	„ ૪
બલખીજ	„ ૪	જેડીમધ	„ ૪
મુખડ	„ ૪	ત્રીફળા	„ ૧૨
રતાંજળી	„ ૪	દેવદાર	„ ૪
દારૂદગદર	„ ૪	ઉલટકંબલ	„ ૪
બંગઅરમ	„ ૪	કમળકાકડી	„ ૪
સોદઅરમ	„ ૪	સુવર્ણમાફીકઅરમ	„ ૪
વાંસકપુર	„ ૪		

પિષ્ટી : ભરમોને જુદી ગળી વનસ્પતિઓનું બારીકચૂર્ણ
 કરી સર્વ સાથે મેળવી તેને નિચેની સીંજેનારસ કે કવાથની ઓઃ

૧૬૧ ફલાદિવટી

ઘનાઘટ : બપુદળ તો. ડા, અશીલુ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગ તો. ૨. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી (અંકેક રતીભારની)

અનુપાન : પાણી સાથે. સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ : અતિભાર, ઝાડા, મરડો મટાડે છે. ને તુરત

મળનું પાચન કરે છે.

પથ્થ : ઊંચ ને ભાત આપવા.

૧૬૨ વહુમુત્રાન્તકવટી

ઘનાઘટ : બીજાબંધ, એખરો, જેડીમધનોશીરો, બેરગનુંસત્ત, વંસલોચન, સાલમ, છીપતીભરમ, પ્રવાલભરમ, બહેડાનીમીઝ, દરડેનીમીઝ, એલચીબીજ, શીલાજીત, બંગમરમ એ સર્વ સમભાગે ૯૯ મધમાં મેળવી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ આનીભાર. અનુપાન : દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : બહુમૂત્ર, વારંવાર પેશાબ આવવો અને વધારે પેશાબ આવતો અટકાવે છે.

૧૬૩ વાલગ્રહનાશકવટી

ઘનાઘટ : રાષ, કરંજબીજ, ચક્રમર્દનાંબીજ, સરસડાનાંબીજ, આકડાનાંબીજ, હળદર, દારૂહળદર, માલકાંગણી, દરડે, બહેડા, આમળા, દેવદાર, લોઝ, શુક, મરી, પીપર, સાલચંદન, મજીડ, વગ આ બધી બીજો સમભાગે ૯૯ બધાને બારીક વાટી બકરીનામૂત્રમાં વાટી બોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

ઉપયોગ : બાગોળને નડના મટો તથા આધિબીને દૂર કરવા મ.ટ વાપરી શકાય છે.

૧૬૬ ચાલશોપનાશકવટી

ચનાવટ : પ્રવાસભસ્મ તો. ૧ કોડીભસ્મ તો. ૧
 સાગ્વીછીપભસ્મ „ ૧ કુસાવેલકટકડી „ ૧
 ટંકણકુસાવેલ „ ૧ રસવંતી „ ૧
 પીપરઝીણી „ ૧૧ દંજદરશેકેલી „ ૧
 અધેડાનાંપાન „ ૧૧ તુલસીનાંપાન „ ૧૧
 કોડા (શંખની જાત) ભસ્મ તો. ૧.

વિધી : પ્રથમની ચીજો ખારીક મેળવી પછી તેમાં તુલસી તથા અધેડાનાંતાળ પાન વાટેલા સપ્ત ધુંટી ચણીભોર જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી અથવા વડ પ્રમાણે.

અનુપાન : શિયાળામાં મધ સાથે, ચોમાસામાં દાડમ શરબત સાથે અને હિનાળામાં શરબત કામની સાથે આપવી.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : બાળકોને થતો તાલુકંટક રોગ, હાથપગ મુજબવા, પેટ મોઢુંથનું, જીર્ણતાવ, ખાંસી, ઝાડા અને ખીમ્મ જે જે લક્ષણ હોય તે સર્વ બાલશોપ નામે રોગ આ દવાના સેવનથી મટે છે. દવા બને તો ૪૦ દહાડા આપવી.

વિશેષ સૂચના : ઠાળીગાયત્રું ગૌમુત્ર તો. ૪૦, કેસર તો. ૧, સાથે મેળવી તેના અનુપાનમાં આ દવા રોગ તથા વખત અપાય તો બહુ જલદી સાલ કરે છે.

૧૬૭ ચાલાર્કવટી

ચનાવટ : શુદ્ધ ખાપરીયું તો. ૧૦ પીપર તો. ૫
 શુદ્ધ દિગુલ „ ૫ કપુરકાયડી „ ૫
 દીરાદખણ „ ૫ કેસર „ ૨
 કુસાવેલકટકણ „ ૫ સરેદમરી „ ૫

અનુપાન : પીપર અને મધ સાથે અથવા શરબત બનકસા સાથે લેવી જોઈએ.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : રાત્ર્યક્ષમા, સર્વ પ્રકારનો તાવ, ખાંસી, શ્વેતજ્વર, ઉરઘૂસ, ક્ષય, નબળાઈ વગેરે મટે છે. યોગ્યરીતે વાપરવામાં આવે તો સારો ફાયદો આપે છે.

૧૭૦ મૂનિમ્વાદિવટી

ઘનાઘટ : કરોઆનું, નાગરમોચ, પટાલપત્ર, લોખડાનીઝાલ, કકુ, દારૂદળદર, વાવડીંગ, ગજો, વાસાપત્ર, બહુડાઝાલ, આમળા, દરડેઝાલ, દેવદાર, પીપર, શુક, ખડસલીઝા, ચિત્રકમૂળનીઝાલ, લોહભસ્મ આ ચીજો દરેક અંકેક તોલો લઈ બારીક વાટી લોહભસ્મ મેળવી આદુનારસમાં ઘુટી ચથા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. **અનુપાન :** મધ સાથે.

ઉપયોગ : પાંદુરોગ, શ્વેતજ્વર, ખરલ, યકૃત અને નબળાઈ તથા મંદાસિ મટે છે.

૧૭૧ મોગપુરંદરીવટી

ઘનાઘટ :	શુદ્ધ દિગુલ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૧
	તજ	„ ૧	તમાલપત્ર	„ ૧
	એલચી	„ ૧	નાગકેસર	„ ૧
	સોદચંદન	„ ૧	શુક	„ ૧
	મયકાળ	„ ૧	કેસર	„ ૧
	પીપર	„ ૧	અકલકરો	„ ૧
	અશીબુ	„ ૧	કરુરી	„ ૧
	કપુર	„ ૧	સાકર	„ ૭૫
	શુદ્ધ જાંબ	„ ૭૫		

પદ્ય : જવનીરોટલી, બૂસાની કે ઘડુંનાજાડોટની રોટલી, માખણ, બાજરીતોરોટલો, મગનીદાળ, દૂધ, ઘી, સોયાબી-સનોલોટ મેળવી બનાવેલ રોટલી, પાનવાળી શાકભાજી, મગ ને બાજરાની-ખીચડી વગેરે લેવું.

૧૭૪ મરડાનીગોળી

ઘનાઘટ : અરીણ તો. ૧, કેશર તો. ૧, જમણ તો. ૧, જાવની તો. ૧. બધાને બારીક વાટી અરીણમાં મેળવી તેમાં ઉમરડાનું દૂધ નાંખી મેળવી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાત : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : આમ, લોહી અને પૃષ્ઠ યુક્ત મરડાનો રોગ આ ગોળીથી ત્રણ દહાડામાં મટી જાય છે, અને એકજ ગોળી લેતાં કાયદો દેખાય છે.

૧૭૫ મલચંદ્રોદયવટી

ઘનાઘટ : ધુટેલામલચંદ્રોદય તો. ૨૥ પીપરોમળ તો. ૨૥
અકકકકરો „ ૨૥ કેશર „ ૨૥
જમણ „ ૨૥ શુંક „ ૨૥
એલચી „ ૨૥ પીપર „ ૨૥
લવંગ „ ૨૥ મરી „ ૨૥

વિધી : બધી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી, કપડાથી ચાળી લેવું અને તે ધુટેલામલચંદ્રોદયમાં મેળવી દેવું. પછી તે સર્વને ઘુંટી તેમાં નાગરેવડનાપાનનોરસ નાંખી, ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી અને મુકવી રાખવી

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાત : દૂધ સાથે.

દરદી હુશીઆરીમાં આવે અને બે કલાક શુદ્ધિમાં રહે. વાતચિત્ત કરી શકે અને જાગૃતિ રાખે. એ શિવાય શ્વાસ, કફ, ત્રિદોષજ્વર વગેરેમાં સમજીને વાપરી શકાય છે.

૧૭૮ માળેકરસાદિવટી

ઘનાવટ : માણેકરસ તો. ૪, (શુદ્ધહરતાલના ટુકડાને અમ્મકનાં પતરાપર રાખીને બનાવાય છે તે) એળીઓ તો. ૪, હીરાખોળ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૪, કેશર તો. ૧, પીપર તો. ૪, મરી તો. ૨, શુકે તો. ૨, જલ્દીય તો. ૧, જવંત્રી તો. ૧, અકલકરો તો. ૨, એલચીખીજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સિંધાલુણુ તો. ૪, સંચળ તો. ૪, જવખાર તો. ૨, કુલાવેલટંકણુ તો. ૨, અજમો તો. ૨, વાવડીંગ તો. ૨, ઈંદ્રવત તો. ૪, રેવતચીનીનોસીરો તો. ૧, ગરણીનાં-ખીજ તો. ૪, શુદ્ધ મનશીલ તો. ૨. બધી ચીજો બારીક લઈ પ્રથમ શુદ્ધ ચીજો મેળવી પછી તેમાં દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી કેશરનું પાણી મેળવી નાગરવેલનાપાનનારસમાં ૩ દહાડા ઘુટી મગ જેવડી ગોળી કરી ભેંતી.

પ્રમાણ : બાગક માટે ૧ થી ૨ ગોળી, મોટા માણસ માટે ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાત : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : બાગકોનાતાવ, શરદી, સમશ્ણી, વરાધ, જ્વરતાવ મેળા માણસોનોતાવ આ દવાથી મટે છે.

૧૭૯ રકંડેયવટી

• સુવર્ણભસ્મ, મુખાપિટ, રસવંતી, ગેર, કાષો, ચીનીનીચાકરી, રત્નચંદન, સોદ્યંદન, અજમોદ, (મુંડી, અમરવેલ, અનિરિય, ધમાસો,

પ્રકરણ ૬ હું — વટી-ગોળી-ગુટીકા

દરદી દુરીઆરીમાં આવે અને જે કલાક શુદ્ધિમાં રહે. વાતચિત કરી શકે અને જામતિ રાખે. એ શિવાય શ્વાસ, કફ, ત્રિદોષજ્વર વગેરેમાં સમજીને વાપરી શકાય છે.

૧૭૮ માળેકરસાદિવટી

વનાવટ : માણેકરસ તો. ૪, (શુદ્ધદરતાલના ટુકડાને અમ્રકનાં પતરાપર રાખીને બનાવાય છે તે) એળીઓ તો. ૪, હીરાભોળ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૪, કેશર તો. ૧, પીપર તો. ૪, મરી તો. ૨, શુકં તો. ૨, જયફળ તો. ૧, જાવંતી તો. ૧, અકલકરો તો. ૨, એલચીખીજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સિંધાલુણ તો. ૪, સંચય તો. ૪, જવખાર તો. ૨, કુલાવેલટંકણુ તો. ૨, અમ્રો તો. ૨, વાવડોંગ તો. ૨, ઇશ્રવ તો. ૪, રેવતચીનીનોસીરો તો. ૧, ગરણીનાં ખીજ તો. ૪, શુદ્ધ મનશીલ તો. ૨. બધી ચીજો બારીક લઈ પ્રથમ શુદ્ધ ચીજો મેળવી પછી તેમાં દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી કેશરનું પાણી મેળવી નાગરવેલનાપાનનારસમાં ૩ દહાડા ઘુંટી મગ જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : બાજક માટે ૧ થી ૨ ગોળી, મોટા માણસ માટે ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુશન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : બાજકોનાતાવ, શરદી, સમણી, વરાધ, ઇર્ષ્યાતાવ અને મોટા માણસોનાતાવ આ દવાથી મટે છે.

૧૭૯ માસકંડેયવટી

વનાવટ : મુવર્જીલરમ, મુક્તાપિટ, રસવંતી, ગેર, કાષો, રેવતચીનીનોસીરો, રેવતચીનીનીચાકડી, રક્તચંદન, સોદચંદન, અમ્રોદ, શુકં, હીમકાનાંપાન, ગોરખમુંડી, અમરવેલ, અનિરિય, ધમાસો,

માયાફળ રોકેલાં તો. ૨ ચાંદીનીલરમ તો. ૦

કુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧.

વિધી : બધાનું ખારીક ચૂર્ણ ખરલમાં મર્દન કરી લેવું. પછી તેને ગુલાબજળમાં બે દિવસ, ચંદનનાઅર્કમાં બે દિવસ, કેવડાનાઅર્કમાં બે દિવસ, એવી રીતે ૭ દિવસ ધુંટી, ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. સમય : સવારે અને સાંજે.

અનુપાત : હિંબરાનુંચૂર્ણ તો. ૦૧, ગોળી સાથે લઈ ઉપર અંજરનોઅર્ક પીવો. (ન મળે તોપણ આલે).

ઉપયોગ : શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર, સોમરોગ, ધાતુશ્રાવ, નળગાષ્ટ વગેરે મટે છે.

૧૮૨ ચક્રતશોધકવટી

ચનાપટ : કલ્પલ્લી (પારદ અને મધકની) તો. ૧, લોહલરમ તો. ૧, સુવર્ણમાક્ષીકલરમ તો. ૦૧, આ ચીજોને ખરલમાં ધુંટી તેને કાકમાચીએટલે પીણુડીનારસની ત્રણ ભાવના આપી સરસવનાદાણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૩ ગોળી. સમય : સવાર, સાંજ.

અનુપાત : મધ અને પીપરનુંચૂર્ણ.

ઉપયોગ : પાંડુ, સોજો, કમળો, હાલીમક, પાનકી, વકૂત અને બગ્ગનીરહિ, હૃદયરોગ, કમી, શરીરપીથુંથવું, માટી ખાવાથી થયેલ વિકાર, ઝાડો, ખાંસી વગેરે બાળકોનારોગ મટાડે છે.

૧૮૩ યોગવાહીવટી

ચનાપટ : શુદ્ધ વજનાગ, કાળીપાટ, આસત્રધ, વર, તાલીમપત્ર, મરી, પીપર, હીમડાનીછાલ આ આઠ ચીજો સુમમારે

સમય : રૂતુ આવવાના ટાપ્પમયી અગાઉ આઠ દહાડા પહેલાં આ દવા લેવી.

સમય : સવાર, સાંજ લેવી.

ઉપયોગ : ઋતુ સાફ આવે ને બધે પડેલ ઋતુ ખુલે છે અને પીડા થતી નથી.

૧૮૬ રામવાળવટી

ચનાવટ : મલયંદ્રોદય તો. ૧ આંખાનીગોટલી તો. ૦૥

અરીણુ „ ૦૧ શેકેલીઢિંચીહોંગ „ ૦૧

કપુર „ ૦૥ અજમાનાંપુલ „ ૦૧

બીજવગરનાં લાલ મરચાં તો. ૧૥

વિધી : પ્રથમ મરચાંને ખરલમાં બારીક વાટી તેમાં થોડો આદુનોરસ નાંખી પછી તેમાં મલયંદ્રોદય શિવાયની બીજ દવાઓ નાંખી ધુંટવું ને કડણુ થાય ત્યારે તેમાં લસણનોરસ નાંખી એક દિવસ ધુંટી લેવું, છેલ્લે મલયંદ્રોદય નાંખી પછી લીંબુનોરસનો પુટ આપી ધુંટી બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી અને તેને સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી **અનુપાત :** પાણી સાથે.

સમય : દર બે બે કલાકે આપતા જવું.

ઉપયોગ : કોલેરાની રોગવાતની અવસ્થા મુક્યા પછી (જાડા થઈ ગયા બાદ) આ દવા આપવાથી ગમે તેવા ઉપદ્રવવાળો કોલેરાનો રોગી આ દવાથી સાજો થાય છે.

૧૮૭ ઋતુરોધાવટી

ચનાવટ : એગાઓ તો. ૨, હીરાબેળ તો. ૨, કેચર તો. ૧, શુદ્ધ દિવ તો. ૦૥. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં મર્દન કરી અથુ જેવડી ગોળી કરી લેવી.

૧૯૩ વિજ્યાગુટીકા

ઘનાઘટ : રાતાકમળનુંમૂળ, લાંગને ઉકાળીને કાઢેલું ધન, અધેડાનુંમૂળ, ઝેળીઝેા, બધાને બારીક વાટી પાણીમાં મર્દન કરી બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

ઉપયોગ : ઋતુ સાફ લાવે છે તથા ગર્ભાશયમાં અને ઋતુ સમયે જે કમર વગેરેમાં દરદ થાય છે તે પણ મટી જાય છે.

૧૯૪ વિપમજ્વરઘ્નીવટી

ઘનાઘટ : કાંકચનાંબીજ તો. ૫ પીપર તો. ૨ા દ્રોણપુષ્પી- (કુઆ)નાંપાન તો. ૨ા મરી તો. ૨ા, લાલકટકડીનીબસ્મ તો. ૨ા બધાને ખરલમાં બારીક કરી તેને તુલસીપત્રનારસની ૩ લાવના આપી ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

સમય : તાવ આખ્યા અગાઉ એકેક કલાકે દવા લેવી. અને તે ત્રણ વખત લઈ લેવી.

ઉપયોગ : ટાઢીઓતાવ, મહેરીઆતાવ આવતો અટકે છે. તાવ અટકાવવા માટે અકસીર છે.

વર્ણ : તે દીવસે ખોરાકમાં માત્ર દૂધ આપવું.

૧૯૫ વિપૂચિકાવટી

ઘનાઘટ : શુદ્ધ રંધક, કુલાવેલી દિંબ, ચિત્રકમૂળનીઝાલ, મરી, ઇરં, અજમોદ, વાવડીમનુંમગજ, સિંધાતુજ. તમામ પીંતે સમભાગે લઈ, બારીક કરી તેને લોખંડાનાપાનનારસમાં ખુબ વાટી મર્દીખોર જેવડી ગોળી કરવી.

૧૧૭ શઠેશ્વરનાશકવટી

વનાવટ : કાપડળનીછાલ તો. ૪, તાલીસપત્રચૂર્ણ તો. ૪
જુનોગોળ તો. ૧૬, બધાને સાથે ખાંડી ચણીખોર જેવડી ગોળી
કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાત : જરા ગરમપાણી સાથે.

સમય : સવારે, સાંજે અને રાત્રે.

ઉપયોગ : જુનો અને વિકૃત અવસ્થાવાળો સળેખમ મટે છે.

૧૧૮ શિલાચંદ્રોદયવટી

વનાવટ : શિલાચંદ્રોદય તો. ૫ આમળાનુંચૂર્ણ તો. ૨૧
બાજચીનુંચૂર્ણ તો. ૨૧.

વિધી : પ્રથમ શિલાચંદ્રોદયને ખારીક વાટી, તેને બીજી
દવાઓમાં મેળવી, ભાંગરાનારસની એક ભાવના આપવી. ત્યારબાદ
આમળા અને બાજચી, એ બે નો કચાથ કરી તેની પાંચ ભાવના
આપવી. અને જરાજર ધુંટી વટાણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાત : પાણી કે દૂધ.

ઉપયોગ : મેદરોગ, કુષ્ઠરોગ, કંઠમાગ, કમ્બજાત. શ્વાસ,
આમળીનાંદરો વગેરે મટાડી તાકાત સાથે છે.

૧૧૯ શિલાજતુવટી

વનાવટ : શુદ્ધ શીલાજીત તો. ૫ વંશલોચન તો. ૩

બાવળનોશુદ્ધ „ ૩ વિદારીકંદ „ ૩

કમ્બજચીની „ ૩ મુવર્ણબંજ „ ૧

એલચીખીજ „ ૩ બેરળનુંસત્ત „ ૫

ઉપયોગ : ધાતુનીઉબ્જાના, કમજીઅત, દાહ, સ્વપ્નદોષ, પિત્તનોદોષ તથા વીર્વનીગરમી મટાડી ધાતુ ઘટ કરી સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

૨૦૨ શુક્રસ્થંભનવટી (૧)

ઘનાવટ : પારદ, ગંધક, જાપફળ, લવંગ, ઉંટીગણનાંબીજ, અશીણુ, કેસર, રૂમીમસ્તકી, કપુર, જાવંત્રી આ ચીજો સમલાગે લેવી.

વિધી : પારદ, ગંધકની કળ્કલી કરી તેમાં બીજી ચીજોનું જારીક ચૂર્ણ મેગની પછી અશીણુનાકસુંબામાં ધુંટી લઈ ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાન : મધમાં ચાટી જતું કે નાગરવેલનાપાનમાં ખાઈ ઉપર ૬૫ પીતું.

ઉપયોગ : સ્થંભન ગુણ માટે ઉત્તમ છે તથા શીઘ્રપતન-રોગ મટાડે છે સ્વપ્નદોષ, ધાતુનીનજગાઈ વગેરે મટે છે.

૨૦૩ શુક્રસ્થંભનવટી (૨)

ઘનાવટ :	જાપફળ	તો. ૧	જાવંત્રી	તો. ૧
	કેસર	.. ૧	એલચીબીજ	.. ૧
	લવંગ	.. ૧	તમ્બ	.. ૧
	બદમનસાલ	.. ૧	રાકાકુલમીઝી	.. ૧
	કુલ્લોજન (કપ્પીજડો),	.. ૧	કસ્તુરી	રતી ૧૬
	અંબર	રતી ૧૬	સોનાનાવરખ	.. ૧૬
	મુવર્જાંબ	તો. ૨	મુદ્દ અશીજ	તો. ૨
	દેરીસાકર	.. ૪		

વિધી : પ્રથમ કાટ.દિક દવાએને જુદી જુદી લઈ ખાંડી, જારીક કપડાંજુ કરી તેમાં બીજી દવાઓ મેગની ધુંટી લેવી અને

પ્રમાણ : ૧ થી ૩ રતીભાર.

અનુપાન : સાકર રતી ૧૨ લઈ તેમાં દવા ગેળગી તે દવા ખાઈ ઉપર દૂધ પી જવું.

ઉપયોગ : સ્થંભન માટે આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે. અને સાંજે ૪ વાગે લેવાથી રાત્રે સંપૂર્ણ સારી અસર ખતાવે છે.

સૂચના : કનઝલીને સ્થાને રસસિંદુર કે ચંદ્રોદય વાપરવાથી સારો ફાયદો ખતાવે છે.

૨૦૬ સપ્તપર્ણવટી

વનાયટ : સપ્તપર્ણ (સાલીન) નીજાલને ઉકાળાને કાઢેલુંધન તો. ૫, કકુને ઉકાળાને કાઢેલું ધન તો. ૫, શેકેલાકાંકચનું ચૂર્ણ તો. ૨૦, ઝેરકુચલાનીજાલનો કવાથ કરીને કાઢેલું સત્ત તો. ૫, મરી તો. ૨૫, ઈંદ્રવતનો કવાથ કરી કાઢેલું ધન તો. ૫. બધાને ખરલમાં ખારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી.

અનુપાન : ઠંડુપાણી, ૫થુ કનજીઅત હોય તો ગરમ પાણી.

ઉપયોગ : બધી જાતના વિષમજ્વર માટે આ દવા ઉત્તમ છે, તાવ આવે તે પહેલાંજ આ દવા બે બે કલાકે ત્રણ વખત લઈ લેવાથી તાવ અટકે છે ને તાવ હોય ત્યારે ૫થુ આપવાથી સાબ થાય છે. મુદતના તાવમાં આપવાની નથી.

સૂચના : આ દવા તાવ મટ્યા પછી આપવાથી સરીરમાં તાકાત વધારે છે ને જીખ લગાડે છે.

૨૦૭ સપ્તશાલીવટી

વનાયટ : શુદ્ધ પારદ તો. ૫, કાયાનુંચૂર્ણ તો. ૫, બન્નેને સાથે ખરલમાં નાખી ઘુંટવું, ત્યાં સુધી પારદ દેખાય ત્યાં લગી ઘુંટી પછી તેમાં ૨૫ જેઠાએ તેટલું નાખી ૭૧ તોલાની એક ગોળી કરી લેવી.

૨૦૯ સિંદુરાદિવટી

ઘનાવટ :	૨સસિંદુર	તો. ૪	શુંક	તો. ૧
	પીપરીમૂળ	„ ૧	પીપર	„ ૧
	તાલીસપત્ર	„ ૧	મરી	„ ૧
	ઉપલેટ	„ ૧	જવંત્રી	„ ૧
	સવંગ	„ ૧	જળપક્ષી	„ ૧
	અકલકરો	„ ૧	કાકડાસોંગ	„ ૧
	ભારંગમૂળ	„ ૧	કેશર	„ ૧

ચિધી : બધાને બારીક વાટી ખરલમાં ખરાબર ધુંટી પછી નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ સાથે કે મધ સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, કફ અને શરદી માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. અને તાકાત વધારે છે. શ્વાસરોગ માટે સારી છે.

૨૧૦ સોથશત્રુવટી

ઘનાવટ :	દીમેજ	તો. ૪૦	આંગળા	તો. ૨૦
	સુરાખાર	„ ૧૦	મોરથુથો	„ ૫

ચિધી : પ્રથમ દીમેજ, આંગળા અને સુરાખારને વાટી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી મોરથુથાને વાટી એમાં થોડુંક પાણી નાંખી મેગવી લેવું અને તે પાણી ઉપલી ત્રણ ચીન્નેના ચૂર્ણમાં નાંખી ખુબ ધુંટવું બટે તો બીજું સાદું પાણી નાંખી ધુંટી રાખી લેવું. પછી બીજે દહાડે ફરી ધુંટી બોર જેવડી ગોળી કે સોમડી કરી લેવી.

ઉપયોગ : આ દવાની ગોળી કે સોમડીને પથરપર જરા પાણી નાંખી તે પર ઘસી લઈ પછી તે દવાના ઘસારાને સોજાપર લગાડવી. વાતરાયી, ફરફરી, સાંધાનાદરદરી, રમથી કે બીજા કોઈ કારણથી આવેલો સોજો દુરત મરી જાય છે.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી પાથે.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : લોહીવાળા કે સુકકા હરસ માટે સારો ઉપાય છે.

૨૧૪ હરીતક્યાદિવટી

ઘનાવટ : હરડે, વજ, કુદ, પીપર, બહેડા, મરી, લોદર, હળદર, રક્તચંદન, કરંજળીજ, શંખભસ્મ, મનસીલભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, રસસિંદુર, સંદેહસુરમાનીભસ્મ, કાકડાશીંગ, પકાણીલોદર, આમલીનાંબીજ, રસવંતી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, બધાને માથે મેળવી બારીક મર્દન કરી રાત્રીભાવના મુત્રમાં ઘુંટી ૩ રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : પાણી સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : ગલગંડ, કંઠમાળ, ઉપદંશ, પ્રણ, વીરફોટક, રક્તવિકારનીગાંડો વગેરે મટે છે.

નોંધ : ખોરાક સાદો લેવો, અને જરૂર પડે તો આ દવાની ગોળી પાણીમાં ધસી કંઠમાળની ગાંડોપર લગાડવી.

૨૧૫ હિતપ્રભાવટી

ઘનાવટ :	હરડેઝાલ	તો. ૩	તજ	તો. ૧
	તમાલપત્ર	„ ૧	એલચી	„ ૧
	નાગકેસર	„ ૧	પીપરામૂળ	„ ૧
	શુકં	„ ૦૧	મરી	„ ૦૧
	પીપર	„ ૦૧	નાગરમેથ	„ ૦૧
	શુદ્ધ ગંધક	„ ૨	શુદ્ધ પારદ	„ ૧
	ચિત્રકમૂળઝાલ	„ ૩	શુદ્ધ વચ્છનાગ	„ ૧
	ગોળાનુંધન	„ ૧૭		

પિષ્ટી : પારદ ગંધકની કન્જલી કરી તેમાં બીજા મીઠાનું

પ્રકરણ ૭ મું—ગુગળ

૨૧૮ ત્રિફલાગુગળ

ચનાવટ : હરડે, બહેડા, આમળા, પીપર આ ચાર ચીજો સમભાગે લઈ સાફ કરી તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી એ ચૂર્ણ તોલા ૨૦ હોય તો શુદ્ધ ગુગળ તોલા ૨૦ લેવું ને તે ગુગળતોલા ૫૦ નરમ કરી તેમાં આ ચૂર્ણ મેળવી ગોળા વાળવા જેવું કરી ઘી વાળે હાથ કરી ચણા જેવડી ગોળા કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ થી ૮ ગોળા.

અનુપાત : રક્તશોષક દવાના કવાય સાથે કે પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પ્રલુ, નાડીપ્રલુ, ભગંદર સોળ, ગુસ્સા અને હરસ મટાડે છે.

૨૧૯ રસેન્દ્રગુગળ

ચનાવટ :	શુદ્ધ દિગંધ	તો. ૪	શુક્ર	તો. ૨
	મરી	„ ૨	પીપર	„ ૨
	શુદ્ધ ગુગળ	„ ૧૦		

ચિષ્ટી : વનસ્પતિનુંચૂર્ણ કપડાણ કરી તેમાં શુદ્ધ દિગંધ મેળવી પછી શુદ્ધ ગુગળના દીરામાં આ દવા મેળવી ઘુંટી ચણા પ્રમાણેની ગોળા બનાવી મુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળા. અનુપાત : આદુનારસ સાથે.

ઉપયોગ : સાંધામાંદરદ, વાયુનુંશુગ (વાતરોગ) વગેરે મરી તાકાત વધારે-લેડી કરે છે.

ચીજો તો. ૨, પાણી તો. ૨૦, બાકી પાણી તો. ૫, ગોળ તો. ૧ બે ભાગ કરવા નોંધએ.

ઉપયોગ : માથાનોદુખાવો, કાનનુંદરદ, નેત્રનીપીડા, દાંતનો-દુખાવો અને ગળાથી ઉપરના ભાગમાં થતા ગમે તેવા દુખાવાને મટાડે છે.

૨૨૩ અશોકાદિક્વાથ

ચનાવટ :	અશોકાકાષ	તો. ૧૦	દારૂહળદર	તો. ૧૦
	દર્ભનુંમૂળ	„ ૧૦	લોદર	„ ૧૦
	રસવંતી	„ ૧	આંબળા	„ ૧૦
	અનંતમૂળ	„ ૫	હીમજ	„ ૫
	ભોંઆંબળા	„ ૧૦	છર્	„ ૫
	ગોખરૂ	„ ૧૦	ચંદન	„ ૫
	જામુંદીનાપાન	„ ૫	સતાવરી	„ ૧૦

વિધી : બધાને ખાંડી જડો છુટો કરી લેવો. ૨ તોલા ક્વાથ ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળો કરી તો. ૫ રહે ઉતારી ગાળી તેનાં બે ભાગ કરવા.

સમય : સવાર સાંજ પીવો.

ઉપયોગ : પ્રદર, રક્તપ્રદર અને ગર્ભાશયનીખિમારી મટાડી ઘરીરમાં તાકાત લાવે છે. ગરમીને મટાડે છે.

૨૨૪ આરોગ્યપંચક

ચનાવટ : હરડેકાષ, કડુ, ત્રિમાયાનોગે.ગ, નસોતર તથા આંબળા એ પાચ ચીજો સમભાગે ઘર્ષ જડો છુટો કરી લેવો અને તે દર ૧૦ તોલા રુદ્ધ તેને ૮૦ તોલા પાણીમાં ક્વાથ કરી બાકી ૧૦ તોલા રહે ઉતારી તેમાં મધ તોલા ૫ નાંખી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

બાફું ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાંથી જે તોલા છુટ્ટો લઈ પાણી તો. ૪૦ માં રાત્રે પક્ષાણી રાખવું. સવારે હાથથી ચોળી, કપડાવડે ગાળી રાખવું.

પ્રમાણ : તૈયાર થએલ પ્રવાહીમાંથી, પાંચ તોલા દવા બખ્ખે કલાકે લેવી, આખા દિવસમાં જે તોલા છુટ્ટામાંથી તૈયાર થયેલી દવા પુરી કરવી.

ઉપયોગ : માસિકસ્ત્રાવ પ્રમાણથી વધારે થતો હોય અને તેથી શરીરમાં નબળાઈ, શીકાશ અને દાહ જણાય તે બંધ કરવા આ દવા વાપરવાથી સ્ત્રાવ સત્વર બંધ થઈ શાયદો કરી પ્રમાણસર સ્ત્રાવ આવે છે.

૨૨૭ કફહરક્વાથ

યનાષ્ટ : કાયકળનીછાલ, ભારંગમૂળ, ભોરીંગણી, કાકડારીંગ, ઘુંઠ, આકડાનામૂળનીછાલ, હરડેછાલ, બહેડાછાલ, જેઠીમધ, અરકુ-સીનાંપાન, પુષ્કરમૂળ, નાગરમોચ અને ગળો આ તેર ચીજો સમભાગે લઈ કુટી લેવી.

ચિષી : ૨૫ તોલા ક્વાથ પાણી રતલ ૧ માં ઉકાળો કરી ૧૦ તોલા બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેનાં ૪ ભાગ કરી લેવા.

પ્રમાણ : ત્રણ ત્રણ કલાકે અંકેકભાગ.

અનુપાન : દવા મધ મેળવીને પીવી.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, શરદી, કફ, કફજ્વર, ગળાનો-વરમ અને મુસ્તી વગેરે કફવિકારનાં બધા ઉપદ્રવો મટે છે.

૨૨૮ વેંટકાર્યાદિક્વાથ

યનાષ્ટ : ભોરીંગણી, ગળો, ભારંગમૂળ, ઘુંઠ, હિંદવ, વાસાપત્ર, ફરીઆળું, ચંદન, નાગરમોચ, પટોલપત્ર, કુકુ આ ૧૧ ચીજો સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવો જાડો બુકો કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૨ તોલા ક્વાથનો બુકો લઈ ૩૦ તોલા પાણીમાં દવા કરી લેવો અને ૮ તોલા નહે ત્યારે ઉતારી ગાળી જે બાકી કરવા.

હરડા, બહેડા, આમળા એ નવ ચીજોનું મહં ચૂર્ણ કરી ક્વાથ માટે તૈયાર કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧૧ તોલો, પાણી તોલા ૨૦માં ક્વાથ કરી ૫ તોલા રહે ઉતારી ગાળી સવાર સાંજ એ વખત પીવો.

ઉપયોગ : વાતરક્ત, રક્તવિકાર, કુષ્ઠ, ખસ, ખરજતું અને આમળીનાંદરદો માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

૨૩૭ વરુણાદિક્વાથ

પનાવટ : વાયવરણાનીઝાલ, અગથીઆનાંડુલ, બીલાંની-ઝાલ, અધેડાનુંપંચાગ, ચિત્રક, અરણીઝાલ, અરણીમૂળ, સરગવાનીઝાલ, ભોંરીગણી, ઉભીરીગણી, કાંટાસેળીઓ, મૂર્વામૂળ, મરડાચોન, કરીઆતું, કાકડાચોળી, કરંજનીઝાલ, સતાવરી, એ સર્વ સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવો બડો છુકો કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૨ તોલા ક્વાથ ૪૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી ૫ તોલા રહે એ ભાગ કરવા ને સવાર સાંજ એ વખત આપવું.

ઉપયોગ : ગ્રુહ્મ, પેટનોદુખાવો, માયાનુંચળ, પેટનીઅંદરની ગાંઠ વગેરે ઉદરરોગ મટે છે અને મેદરોગ તથા કફરોગને પણ મટાડે છે.

૨૩૮ વૃષાદિક્વાથ

પનાવટ : વાસા, દેવદાર, હળદર, કરીઆતું, બીલામ, રસવંતી, નાચરમોથ અને બીલનિામરલ સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવો છુકો કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૧૧ તોલો, ૧૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી ૨૧૧ તોલા રહે ઉતારી ગાળી એકચર મધ મેગવીને પીવું.

ઉપયોગ : પ્રદર, રક્તપ્રદર મટાડે છે.

પ્રમાણ : ૧ થી ૪ રતી બાળક માટે.

અનુપાન : પાણી સાથે.

સમય : સવાર, ગપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : બાળકોનાં દરેક પ્રકારનાં ઝાડા-અતિસાર મટાડે છે.

૨૪૨ અપસ્મારનાશકચૂર્ણ

યનાવટ : વાવડીંગ તો. ૨, ત્રિક્ષણ તો. ૬, સિંધાલુણ તો. ૨, ધાણ તો. ૨, અજમે તો. ૨, શાહજીર તો. ૨, મરી તો. ૨, બીડલવણ તો. ૨, માલકાંકણ તો. ૨, ત્રિકટુ તો. ૬, પીપરીમૂળ તો. ૨, ચિત્રક તો. ૨. ઉપરની બધી ચીજોને બારીક વાડી, કપડાથી આળી લેવું.

પ્રમાણ : તો. ૧. અનુપાન : દહમૂળનાકવાય સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. પચ્ચ : દૂધ અને બાત.

ઉપયોગ : અપરમાર રોગ મટે છે.

સૂચના : આ દવા એક માસ સુધી આપવી.

૨૪૩ અશ્વગંધાદિચૂર્ણ

યનાવટ : આશ્વગંધ તો. ૨૦, વરધારાનુંમૂળ તો. ૨૦. બને સાથે સર્થ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૧૧ તોલો. અનુપાન : ગોપના દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : સરીરની નબળાઈ મટાડે, વાધુને ઝોડો કરે અને તાકાત વધારે છે.

૨૪૪ આમાતિસારનાશકચૂર્ણ

યનાવટ : મુંદ, વરીનાન્ડી, મોડીદરડેલીબ, નામકેમર, સર્વ બોક નેચે લેલ. ૫૦૦ ગ્રામને અષ્ટમગ્ગ કરી, તરામાં ઘોડાં

૨૫૨ કામોત્તેજકચૂર્ણ

ચનાવટ :	સાલમ	તો. ૨	સફેદમુસલી	તો. ૨
	કાળીમુસલી	„ ૨	સકાકુલમીશ્રી	„ ૨
	બહુમનસફેદ	„ ૨	બહુમનલાલ	„ ૨
	ભવંત્રી	„ ૧	તજ	„ ૧
	શુકં	„ ૧	પીપર	„ ૧
	કુર્ચીજન	„ ૧	ભયફળ	„ ૧
	ચતાવરી	„ ૧	એખરો	„ ૨
	ગોખરૂ	„ ૧	વિદારીકંદ	„ ૩

વિધી : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડાવડે ચાળી અને ખાટલીમાં ભરી દેવું.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ થી ૦૩.

અનુપાન : સાકરવાળા દૂધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : નબળાઇ, ફીણતા, ધાતુફીણતા, કામચક્રિતની-
ખામી, પ્રમેહ વગેરે માટે છે અને બળ, વીર્ય વધે છે.

૨૫૩ કુષ્ઠાદિચૂર્ણ (૧)

ચનાવટ : કુષ્ઠ તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, કાકડાચીંગ તો. ૧,
પીપર તો. ૧, જવાસો તો. ૧. બધાને બારીક વાટી, કપડા વડે
ચાળી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે.

ઉપયોગ : બાળોત્તેજાસી, તાવ, હરદી માટે ખાસ
ખાસીર છે.

૨૪૭ કટુરોહીણીચૂર્ણ

વનાવટ : કડુનાંમૂળીઆં લાવી સાફ કરી તવાપર જરા શેકી બારીકચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧૨ થી ૨૪ રતીભાર.

અનુપાત : દૂધ કે પાણી સાથે.

વિશેષઅનુપાત : કલેમનાદરદ માટે નવસાર સાથે અને મંદામિ વગેરેમાં રવજીકાક્ષાર (સોડાઆપકાર્બ) સાથે લેવાય છે.

ઉપયોગ : જીલ્લા લાવે છે, મંદામિ, પિત્તજ્વર, કમળો, કલેમનાંદરદો, ઝીણો તાવ બાળકોની કબજીઅત અને પેટનાંકૃમિ માટે ઉપયોગી બનાવટ છે. જ્વર વગેરેમાં પ્રથમ આ દવા આપવાથી સારો લાભ થાય છે.

૨૪૮ કડુમર્જીતચૂર્ણ

વનાવટ : કડુ તો. ૧૦ લઘ તેને સોખંડના તવામાં ચૂંચવી ઉપર મૂકી શેકી લેવું. બરાબર શેકાઈ રહે ત્યારે બારીક ચાટી ચૂર્ણ કરી તેમાં સાકર તોલા ૧૦ મેગવી લેવી.

પ્રમાણ : બાળકો માટે રતી ૩ થી ૬ મોટા માણસ માટે ૧૦ તોલો.

અનુપાત : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : કબજીઅત, તાવ, વક્રતનોરોગ, પંક, કન્ઝર, સોજા, વગેરે મરી ઝાડો સાફ આવે છે.

૨૪૯ કફજ્વરનાશકચૂર્ણ

વનાવટ : મુંક, સોષાલુખ, મરી, બપોળ પીપર, પુષ્કરમૂળ, ટકલખાર, એ સર્વ બોક તેલો લેવાં અને બારીક ચાટી ચૂર્ણ કરી લેવું.

• • •

• • •

• •

430

13 12

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered.

100

1. *Journal of the American Medical Association*, 1997; 277: 1033-1038.

100

• • •

1

100

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

100 00

... ..

1. *Chlorophyll a* and *Chlorophyll b* were determined by the method of Arar and Collins (1971) using a Shimadzu 1601 UV-Visible Spectrophotometer.

planned by

7. 10. 1955

for the purpose of determining whether or not the

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

1991 2211

[illegible]

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 105–112

1991

૨૫૨ કામોત્તેજકચૂર્ણ

ઘનાવટ :	સાલમ	તો. ૨	સફેદમુસલી	તો. ૨
	કાળીમુસલી	„ ૨	સકાકુલમીશ્રી	„ ૨
	બહમનસફેદ	„ ૨	બહમનલાલ	„ ૨
	બવંત્રી	„ ૧	તજ	„ ૧
	શુકં	„ ૧	પીપર	„ ૧
	કુર્ચોળન	„ ૧	બાયફળ	„ ૧
	શતાવરી	„ ૧	એખરો	„ ૨
	ગોખર	„ ૧	વિદારીકંદ	„ ૩

વિધી : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડાવડે ચાળી અને ખાટલીમાં ભરી દેવું.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ થી ૦૩.

અનુપાન : સાકરવાળા દૂધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : નબળાઈ, ક્ષીણતા, ધાતુક્ષીણતા, કામચક્રિતની-ખામી, પ્રમેહ વગેરે મટે છે અને બળ, વીર્ય વધે છે.

૨૫૩ કુષ્ઠાદિચૂર્ણ (૧)

ઘનાવટ : કુષ્ઠ તો. ૧, અતિવિપ તો. ૧, કાકડાચોગ તો. ૧, પીપર તો. ૧, જવાસો તો. ૧. બધાને બારીક વાટી, કપડા વડે ચાળી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે.

ઉપયોગ : ખાગોત્રનીખત્તી, તાવ, ચંદી માટે ખાસ ખાતીર છે.

૨૫૭ ગુડમારાદિચૂર્ણ

ઘનાઘટ : ગુડમારછુટી તો. ૫, જાંબુનાડળીઆ તો. ૫, નિર્મળીનાંબીજ તો. ૨ા, ઉંઝરાનીછાલ તો. ૫; અભુનછાલ તો. ૨ા, ખુધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : તો. ૧ થી ૧ા અનુપાત : પાણી કે છાસ.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : પેશાબમાં જતી સાકર ખેંચે કરે છે.

પથ્ય : બનેતો એકલી છાસ પરજ રહેવું ને પેશાબમાં જતી સાકર ખેંચે થાય પછી પથ્ય બોજન લેવું.

૨૫૮ ગુલ્મનાશકચૂર્ણ

ઘનાઘટ : એલચી તો. ૧, પાંચલવથ તો. ૫, રોશચુંદર તો. ૧, પથરચટ્ટી તો. ૧, કાકડીબીજ તો. ૧, ચિત્રક તો. ૧, જટામાસી તો. ૧, ત્રીફલા તો. ૩, દેવદાર તો. ૧, યવદાર તો. ૧, કપીતો તો. ૧, જોખર તો. ૧, ચીલડાનાંબીજ તો. ૧, હીંગ તો. ૧, અજમો તો. ૧, ખધાને સાફ કરી બારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : તો. ૧ અનુપાત : દ્રાક્ષના સુરકા સાથે.

ઉપયોગ : ગુલ્મ, પેટનીમાંડ તથા પથરી મટાડે છે.

૨૫૯ ગોક્ષુરાદિચૂર્ણ

ઘનાઘટ : જોખર, એખરો, સતાવરી, કૌચબીજ, ખરેંટી-નાંબીજ, બધી ચીજો પાંચ પાંચ તોલા સરખે ભાજે લેવી અને તેનું બારીક ચૂર્ણ કરી ચાળી લેવું.

પ્રમાણ : તો. ૧ અનુપાત : દૂધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

૨૬૨ ચંદનાદિચૂર્ણ (૧)

ચનાવટ : રક્તચંદન, શ્વેતચંદન, જટામાસી, વાળો, પશ્ચેશર, નાગકેશર, ખીલીનોમગજ, શુક્ર, મોચ, ચણકપાખ, તેજબલ, કાગીપાટ, ઈદ્રિજવ, કડાછાલ, અતિથિપ, રસવંતી, ધાવડીફૂલ, આંખા-નીગોટલી, મોચરસ, નીલોદ્ધર, એલચી, દાડમછાલ, જાંબુનાડળીઆનાં-મીઠા, બધી ચીજોને સમભાગે લઈ ખારીક વાટી ચૂર્ણ કરી કપડાથી આગી લેવું.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ થી ૦૨

અનુપાત : ચોખાનું ધોવણુ તથા મધ મેળવીને તે સાથે લેવું.

સમય : સવાર, ખપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : પ્રદર, રક્તપ્રદર, દાહ, રક્તપિત્ત અને અતિસાર મટાડે છે.

૨૬૩ ચંદનાદિચૂર્ણ (૨)

ચનાવટ : શ્વેતચંદન, સેમજાનાંકુલ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, હળદર, દારૂહળદર, અનંતમૂળ, નાગરમોચ, વાળો, જેડીમધ, આંખજા, મીઠીઆવળ, ભારંગી, દેવદાર, હરડેછાલ, લોહભરમ બધી ચીજોને ખારીક કરી મેળવી કપડાછાણ કરી લેવી.

પ્રમાણ : તો. ૦૧

અનુપાત : પાણી કે દૂધ સાથે અથવા મજોનારસ સાથે.

ઉપયોગ : શુક્રમેહ, પ્રમેહ, ખાંસી, શ્વાસ, શ્વેતજ્વર, અર્થ, કમળો વગેરે મટાડે છે.

૨૬૪ ચંદનાદિચૂર્ણ (૩)

ચનાવટ : શ્વેતચંદન, વાળો, કુટ, મોચ, આમજા, ચોરક નેલોદર, જેડીમધ, મહુડાનાંકુલ, કાચકાળી, ખલુર એ દરેક બેકે તોલો

૨૭૩ ધાન્યાદિસ્વાદિષ્ટચૂર્ણ

વનાવટ :	શેફલાધાણા તો. ૨૦	શેફલીવરેઆરી તો. ૧૨૥
	શુક „ ૫	શેફલજીરું „ ૭૥
	બયફળ „ ૧	કાળાંમરી „ ૨૥
	સિંધાત્રુણ „ ૨૥	ટારટરીકએસીક „ ૫
	શંખભસ્મ „ ૨૥	પીપરમેન્ટ્રુલ „ ૦૥
	સાકરનુંચૂર્ણ „ ૬૦	નાગકેસરસાચી „ ૫

વિષી : બધી ચીજો બારીક વાટેલી લેવી પછી સર્વને સાથે મેગવી ચાળી લેવું અને બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૦૥ તોલો.

ઉપયોગ : મંદાગ્નિ, અગ્નિ, અજીર્ણ, પેટનોવાયુ અને પેટનાદુખાવા માટે ઉત્તમ છે તે સાથે સ્વાદિષ્ટ પણ છે.

૨૭૪ નલવંધચૂર્ણ

વનાવટ : કિરમાણીઅજમો, કાંકચનાંશેફલાંબીજ, કાળીજીરી, કલબો, કકુ, ડીઝમાળી, સિંધાત્રુણ, સંચળ, ઇંદ્રવવ, વાવડોંગ, કચુરો, કાકડાડોંગ, લીબોળીનાંબીજ, મરી બધા સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી કપડાંબાંધી કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી બાળકને તથા ૬ થી ૧૨ રતીઆર મોટા માણસને.

સમય : સવાર, બપોર, સાંજ. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

ઉપયોગ : તાવ, કબજિઆત, કમી, ઉલટી, ઝાડા, પેટનો-દુખાવો, વાયુ અને એવી દરેક દુરીપાદ નાનાં મોટાની દોષ તો તે મટાકે છે.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

અનુપાન : ચોખાનું પાણી અથવા મધ સાથે.

ઉપયોગ : રક્તપ્રદર, લોહીવા, રક્તાતિસાર તથા રક્તાર્થ વગેરેમાં લાભદાયક છે.

પથ્ય : ગરમ ખોરાક ન લેવો.

૨૭૮ પાચકચૂર્ણ (૧)

વનાવટ : શુકં, મરી, પીપર, હિંચીદીંગ, છરૂં, ચિત્રક એ દરેક એકેક તોલો. ટાઈરીકએસીડ તો. ૧૧, સિંધાલુચ તો. ૨૧, સાઈટ્રીકએસીડ તો. ૦૧, નવસાગર તો. ૧, પીપરમેન્ટનાંકુલ તો. ૦૧, સાકર તો. ૫, સોડાઆયકાર્બ તો. ૨૧. બધી ચીજોને ખારીક વાટેલી લેવી અને બાકી ચાળણીથી ચાળી રાખવી. ચૂર્ણ જરા દાણાદાર બનાવવું.

ઉપયોગ : મંદાગ્નિ, અશ્મી, કબજિઆત, પેટનોવાયુ વગેરે મટાડે, બૂખ લગાડે અને પાચન કરી દસ્ત સાફ લાવે છે.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ સમય : જમ્યા પછી કે જમવા પહેલાં લેવું.

૨૭૯ પાચકચૂર્ણ (૨)

વનાવટ : શુકં તો. ૫, પીપર તો. ૪, અગ્નિમોહ તો. ૩, અગ્નિમો તો. ૨, સિંધાલુચ તો. ૧, મોરીદરડેનીઝાલ તો. ૧૫, એ સર્વનું ચૂર્ણ કરી, કપડાંજાલ કરી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : તોલો ૦૧. અનુપાન : ગરમ પાણી સાથે.

સમય : બોજન કર્યા બાદ લેવું.

ઉપયોગ : પેટનોવાયુ, અર્ધજીર, આદરો, યજ્ઞ, આમરોન, ગુમ્ફાવાયુ. વગેરે મટાડી, ખોરાકને પચાવી, દસ્તને સાફ લાવે છે.

૨૮૦ પૌષ્ટિકચૂર્ણ

વનાવટ : વત્તલેચન તો. ૧, પીપરીન તો. ૧

૨૮૩ ચાલપુટીચૂર્ણ

ઘનાઘટ : તળ, ઝોલચી, તમાલપત્ર, નાગકેસર, તાલીસપત્ર, કુદ, શુકે, મરી, પીપર, ચવક, પીપરામૂળ, છરું, વંસનોચન, આસ-ગંધ આ ચૌદ ઝીંજેનું ખારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તેમાં ૨૮ તોલા આકર મેળવી લેવી.

પ્રમાણ : ૬ રતીભાર. **અનુપાન :** ઘી સાથે.

ઉપયોગ : અજીર્ણ, શ્વાસ, ખાંસી, નખળાઇ ખાલશોષ વગેરે ખાળકાનાં રોગ મટાડી પુટી આપે છે.

૨૮૪ ચાલવિલ્વાદિચૂર્ણ

ઘનાઘટ : જેઠીમધ સાફ કરેલી તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, ખીલીનાંફળનોમગજ તો. ૧ સાથે લઘુ વાટી, ખારીક ચૂર્ણ કરવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર. **અનુપાન :** મધ સાથે.

સમય : સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : લીલા, પીળા અને પાશૂ જેવા ઝાડા, મરડો, સોડીનોઝાડો, તૂપા, દાહ વગેરે મટાડે છે. તથા ગુદપાક વગેરે દોષ તો પણ મટે છે.

૨૮૫ ચાલવિરેચન

ઘનાઘટ : શુકે તો. ૦૧, રેવતચીનીનીલાકડી તો. ૧, સોડા-ખાચાર્ણ તો. ૧, કુલાવેલટંકણખાર તો. ૦૧ ખારીક વાટી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતીભાર ખાળકને માટે.

અનુપાન : જરા જરા ૬૫૫૨ અથવા માલ્ખનું ધરખુ લઈ તેના દ્રવ મેળવી પાષ્ટ રેતી (જરૂર જણાય ત્યારે)

તેવાં બાળકો માટે પેટ સાફ કરી જીવાળ લાવે છે અને શરીર શુદ્ધ કરે છે.

૨૮૯ મારંગ્યાદિચૂર્ણ

વનાવટ : બારંગમૂળ તો. ૫, ચવક તો. ૫, તાલીસપત્ર તો. ૫, પીપરામૂળ તો. ૫, મરી તો. ૫, તમાલપત્ર તો. ૨ા, નાગોદર તો. ૨ા, સાકર તો. ૧૦, કાકડાશીંગ તો. ૫, શુક તો. ૧૫, પીપર તો. ૫, ગજપીપર તો. ૫, તજ તો. ૨ા, એલચી તો. ૨ા, વાળો તો. ૨ા, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો.

અનુપાન : ગરમ પાણી કે મધ સાથે.

ઉપયોગ : જ્વર, ત્રિદોષજ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, સોજો, થગ અને આકરો તથા ઉદરરોગ મટાડે છે.

૨૯૦ મુંગરાજચૂર્ણ

વનાવટ : બાંગરો તો. ૫૬, જવફળ, વાવડોંગ, તગર, કાગાતલ, તાલીસપત્ર, રક્તચંદન, શુક, ચિતક. લવંગ, કપુર, હરડેલાલ, બદેડાજાલ, આમળા, મરી, પીપર, તજ, વંસલોચન, એલચી, તમાલપત્ર, નાગોદર, આ બધી ચીજો બધ્ધે તોલા લઈ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું, અને તેમાં એકસો તોલા સાકર મેગવી આપવી.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૦૩ તોલો. અનુપાન : દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, ઇલેબમ, વાયુ, દરૂસ, અંમદણી, અમ્લપિત્ત, મદામિ, મગજ તથા વાગન્દરો મટાડવા ઉત્તમ ઉપાય છે.

૨૯૧ મધુકાદિચૂર્ણ

વનાવટ : મેદીમધ, હરડે, બદેડા, આમળા, લેદર.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

૨૧૪ માલતીચૂર્ણ

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

૨૧૫ મુક્તાદિચૂર્ણ (૧)

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુવાદ : ૨૪ અને ૩૦ થી ૩૨ સુધી ૩૪ પંક્તિ.
પ્રમાણ : ૧૪ થી ૨૦ સુધી ૨૨ પંક્તિ.

અનુપાન : દૂધ તો. ૫, તથા પાણી તો. ૧૦ સાથે મેળવી તેમાં ઉપરની દવા નાખી પી જવી. ફક્ત એકજ વખત સવારમાં લેવી. તે પ્રમાણે ચાર દિવસ સુધી લેવાય.

ઉપયોગ : નવોપરમીઓ (પેશાબમાં રસી તથા બળતરા થતી હોય તેવા દર્દીમાં) ઉષ્ણવાત, તથા મૂત્રાશયનાસોજનમાં આ દવા વાપરવાથી મૂત્રાશય સાફ થાય છે.

પથ્ય : ફક્ત દૂધ અને ભાત લેવાય ખીણું કંઈ પણ નહિ.

૨૧૧ મેદરોગનાશકચૂર્ણ

ચનાવટ : લોહભસ્મ તો ૦૧, ભરી તો. ૧, શુકે તો. ૧, હરડેછાલ તો. ૧, પીપર તો. ૧, ચરકે તો. ૧, આંબળા તો. ૧, ચિત્રક તો. ૧, ખીડણી તો. ૧, સિંધાણી તો. ૧, સંચર તો. ૧, વાવડીંગ તો. ૧, સોડાનાયકાર્બ તો. ૧. બધાને ખારીક કરી તેમાં લોહભસ્મ મેળવી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : તો. ૦૧ **અનુપાન :** મધ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : મેદરોગ, પેટનોઆફરો, શ્વાસ, પેટનોવાયુ, પર્સીનો-આવેલો, હાંફ અને ચરબી વધતી હોય તે મટે છે.

૩૦૦ રક્તપ્રદરાચિર્ણ

ચનાવટ : કુધાવેલીફટકડી તો. ૨૧, સોનાગ્રેડ તો. ૦૧, ખરાખર ખારીક ધુન્ડી, કપડછાણકરી શીયીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૧૨ રતીઆર. **અનુપાન :** બકરીનુંદૂધ.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : પ્રવાહની નાફક વહેતું લોહી બધ કરે છે ખાસ કરી મ્હાપરમાં સારી અસર બતાવે છે.

૩૦૯ વિડંગાદિચૂર્ણ

ચનાવટ : વાવડીંગ, પીપર, એલચી, તજ, મરી, શુક, અજમેદ, ચિત્રક, દેવદાર, સાટાડીમૂળ એ ચીન્નેતું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. અનુપાત : ગૌમૂત્ર સાથે.

ઉપયોગ : બરહ, પાંડુ, જ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, સોજા, મંદાગ્નિ, પેટનાકૃમિ વગેરે મટે છે.

૩૧૦ વિદાર્યાદિચૂર્ણ

ચનાવટ : વિદારીકંદ, ગોખર, સફેદમુશલી, આમળા, સીધાણુ, પીપર, મળોસત્વ, એ દરેક એકેક તોલો, સાકર તોલા ૮ બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. અનુપાત : દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : સ્વપ્નદોષ, ધાતુક્ષીણતા તથા નબળાઈ મટાડી દોરત વધારે છે.

૩૧૧ વિશ્વમેપજચૂર્ણ

ચનાવટ : શુક, રોકલીદીંગ, ડુલાવેલટંકણુબાર, પીપર, સંચર સરખેતાને લઘુ બારીક ચૂર્ણ કરી તેને સરખવાનાઝાડનીજાલનારસમાં ધુંટી મુકરી બારીક વાટી રાખવું.

પ્રમાણ : એ આનીબાર. અનુપાત : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પેટનોવાયુ, શ્વા અને મંદાગ્નિ મટાડી સારી થૂળ લગાડે છે.

૩૧૨ શતાવર્યાદિચૂર્ણ

ચનાવટ : શતાવરી, કૌંચબીજ, ગોખર, બલદાળા, નાગ-બધનુરુગ, એખરો આ ચીન્ને સમત્રાને લઘુ ચૂર્ણ કરી રાખવું.

સાવલીચૂર્ણ

ઘટ : શંખપુષ્પી, વાવડીંગ, અધેડાનું પંચાગ, ગળો, વગ, હરડેજાત, શુક, ખાહી, ચતાવરી, સમભાગે લઈ ખારીક વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. અનુપાત : ૧ ધી સાથે.

ઉપયોગ : સ્મરણશક્તિ વધારનાર અદ્યુત ઉપાય છે બળેરમાં આ ચૂર્ણ ઘણાંલોકો પેટનું કરી વેચે છે.

૩૧૬ સ્યંભકચૂર્ણ

ઘનાવટ : માયાફળ તો. ૨, આયમીશુક તો. ૦૧, આમળા તો. ૦૧, દાડમનીજાત તો. ૦૧, બધાનું ખારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં મોઢંતીદરતાલભસ્મ તો. ૦૧, મેળવી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. અનુપાત : ૧ પાણી સાથે.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : રક્તપ્રદર મટાડે છે.

૩૧૭ સ્વાદિષ્ટપાચન

ઘનાવટ :	શુક	તો. ૪	મોટીએલચીનાંબીજ	તો. ૧
	ધાણા	" ૪	રોહિતકેશક	" ૪
	ચાહક	" ૧	મરી	" ૧
	લરોમ	" ૧	સિંધાબુલ	" ૧
	સાંક્રખાર	" ૪	દીને	" ૧
	રોહિતકેશ	" ૧	ટાટરીએસીડ	" ૧
	સાંક્ર	" ૫	સાંક્રીએસીડ	" ૧

પિપ્પી : બધાને ખારીક વાટી માગે રાખવું.

અંકેક તોલો. દરેક ચીજ જુદી જુદી ખારીક લેવી. પછી ખરણમાં મઈન કરી, ગાયનાદૂધમાં પાંચ દિવસ સુધી ઘુંટવું અને તેની નાની ટીકડી કરી લેવી. ટીકડીને સુકવી, સપુટમાં બંધ કરી, ગુરુપુટનો અગ્નિ આપવો. ઠંડું થયે ખારીક વાટી લેવું, અને તેનું જે વજન થાય તેનાથી બમણા વજનને અસલ વંસલોચનનું ચૂર્ણ મેળવી ખાટંલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : દૂધમાં મેળવીને કે હાથનામડામાં મેળવીને.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : મુખપાક, સંમંદણી, પાંકુ, ક્ષય, આંત્રક્ષય, વક્રતરોચ, ગુદમ, રક્તપ્રદર, જીર્ણીકર, પ્રમેહ, મુત્તારોગ, સોળે, મંદાગ્નિ, નબળાઈ, શીકાશ વગેરે મટે છે.

સૂચના : રોગાનુસાર પથ્ય અને જુદી જુદી દવાઓના અનુપાનથી આ દવા વાપરવામાં આવે તો શરીરમાં મુતો ધરી જવાથી જેટલી ભયંકર ખિમારીઓ થાય છે. તે સર્વ આ દવાથી મટી જાય છે. અને કેલધીયમના ઇજેકશન લેવા પડશે નહિ.

(વધુ ખુલાસા માટે વાંચો “આરોગ્યસિન્ધુ” જાન્યુઆરી અને ૧૯૩૪ના અંક ૫૯ ૧૭ થી ૨૩)

૩૨૧ ક્ષારચૂર્ણ

ઘનાયટ : અષ્ઠમાર્ગક્ષાર, વજ્રક્ષાર, નાચરમેથ, અતિવિષ, ક્ષારેષ્ઠકબખાર, મોટીદરડેતીહાલ, બધાનું ખારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ તથા જરૂર પડે તો ૧૧ રતી મોરોચન તથા થોડા આદુનારસમાં ઘુંટીને રાત્રે ચઢાડી રેવું.

ઉપયોગ : ખાગોતનું બરાબ જવું, (વંદ્ય અને સ્તનચૂં) મટે આરોગ્ય છે.

ત્રીકટુ તો. ૨, ચાતુર્જાત તો. ૨, અતિવિષ તો. ૧, ધાવડીપુષ્પ તો. ૧૦નું જાડું ચૂર્ણ નાંખી બંધ કરી બે માસ પછી ગાળાને વાપરવું.

પ્રમાણ : ૧૧ તોલો. અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પાંકુ, જીર્ણીજ્વર, કકેળનાંદરદો, તાવ અને ઉદરરોગ મટાડી નવું લોહી વધારે, જીખ લગાડે ને દસ્ત સાફ લાવે છે આ દવા કટુપૌષ્ટિક છે.

૩૨૪ કુમાર્યાસવ

ચનાવટ :	કુંવારનારસ તો. ૫૦૦	ગોળ	તો. ૧૫૦
	ધાવડીપુષ્પ	,, ૩૨	મધ ,, ૧૦૦
	તજ	,, ૨	શુઠં ,, ૨
	મરી	,, ૨	પીપર ,, ૨
	તમાલપત્ર	,, ૨	એલચી ,, ૨
	નાગકેશર	,, ૨	

વિધી : કુંવારનારસમાં મધ તથા ગોળ મેળવી પછી તેને એક વાસણમાં ભરી ખમીર આવી બેસી જાય ત્યારબાદ ખીજ ચીલેનું ચૂર્ણ નાંખી બંધ કરી બે માસ રાખી પછી કપડે ગાળા ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો મોટી ઉમરના માટે તો. ૨.

અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : મંદામિ, દરસ, ખાંસી, શ્વાન્ન, આંધરો, ચાપલ, ગુલ્મ વગેરે મટાડે છે. ખાગડો માટે આ આસવ ઉત્તમ જનાવટ છે.

૩૨૫ લર્જુરાસવ

ચનાવટ : ખલુરસારો તો. ૫૦૦, પાણી તો. ૧૦૦૦ કરવા કરશે ૫૦૦ તોલો પાણી રહે ઉપચારી કપડે ગાળી લેવું. અને તે

વાયવરણાનીજાલ તો.	૮	ખેરજાલ તો.	૮
કાંઠાસેળીઆનુમૂળ	૮	તગર	૮
દારૂજાલ	૮	નાગરમોષ	૮
અર્જુનજાલ	૮	હરડેજાલ	૮
કાપડજાલ	૮	શુકે	૮
સફેદચંદન	૮	સરપુઆનુમૂળ	૮
રાસના	૮	હળદર	૮
મજ્જક	૮	દાંતીમૂળ	૮
આંબળા	૮	અનંતમૂળ	૧૬
જેઠીમધ	૧૬		

ચિત્રકમૂળખારીક ૪૦૦

વિષય : કવાય જેવો જડો શુક્ર કરી લેવો અને તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦૦ નાંખી કવાય કરવો બાકી પાણી તો. ૨૦૦૦ રહે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ તો. ૨૦૦, આકર તો. ૩૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦ નાંખી ખમીર આવી જાય પછી તેમાં નીચેની દવાઓનું જડું સૂર્ય નાંખી જે માસ રાખી આસવ તૈયાર કરી ગાળીને કામમાં લેવો. ઓગેનાં નામ ધારડીકુલ તો. ૪૦, તથા તગર, તમાલપત્ર, એલન્દી, નાગેચર, શુકે, મરી, પીપર, શીવજુમૂળ, જાયફળ, કપુર-કાચડી, લવંગ, જાવંત્રી, વારાલીકંદ, નીંબજાલ, કાળીમુસલી, ચણક-જાળ, ગોખરુ, કૌયખીજ, અજમો, ખડસલીઓ, હળદર, મટુંલા આ ચોવીસ ઓગે દરેક ચાર ચાર તોલા લેવી અને તેનું જડું સૂર્ય કરી ઉપલા દ્રવ્યમાં નાંખવું. જે માસ પછી આસવ તૈયાર થયે શાળીને વાપરવો.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **અનુપાન :** થોડા પાણી સાથે.

સમય : જમ્યા પછી લેવો, સવાર સંજ બે વખત.

ઉપયોગ : વાનરોજ, હાદરોજ, આરોજ, લેગ્ગ, ઈર્ષ્યજર,

સમય : જમ્યા પછી પીવાય.

ઉપયોગ : પાંડુ, કમળો, ફિકાસ, નળગાઈ, અર્ધ, મંદાસિ, ચૂર્ણજ્વર, મધુમેહ મટાડી લોહીને વધારે છે.

૩૨૯ તામ્બુલાસવ

ઘનાઘટ : નાગરવેલનાંપાન સારાં લાવી તેનો રસ કાઢવો એ રસ તો ૫૦૦, મધ તો. ૨૫૦, ધાવડીપુષ્પ તો. ૩૦, કાથો તો. ૧૦, ચીકણીસોપારી તો. ૧૦, ચણકગ્રાગ તો. ૫, પીપર તો. ૫, ત્રીફલાચૂર્ણ તો. ૨૧, જળપ્રકળ તો. ૨૧, એલચી તો. ૨૧, લવંગ તો. ૨૧, આ સર્વનું ચૂર્ણ કરી મેળવી સારી બરણીમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરી લેવું. બે માસ પછી ગાળી કામમાં લેવું.

નોંધ : નાગરવેલનાંપાન નંગ ૧૦૦૦, લેવા અને તેને કચરી તેમાં જોઈતું બીજું પાણી નાંખી કુલે રસ તો. ૫૦૦ કાઢી લેવો.

પ્રમાણ : ગાળી ૧ તોલો. અનુપાન : તામ્બુલાસાથે.

ઉપયોગ : મંદાસિ, કફ, ખાંસી, પથરી, દરસ, નળગાઈ વગેરે મટાડી બલ તથા વીર્યની વૃદ્ધિ કરે છે અને ઉત્તમ રસાયનરૂપ ઔષધ છે અને સ્વાદ, રૂપ, રંગમાં પણ ઉત્તમ છે.

૩૩૦ ત્રાયમાણાસવ

ઘનાઘટ : ત્રાયમાણ, કાપરજ, દંતીમૂળ, પુષ્કરમૂળ, ભોંરી-રૂડી, ધમાસો, કાળોમુરમો, ઉભીરોગણી, પીપરામૂળ, વાવડોળ, ભારંગી, કાળીપાટ, એળાઓ, દરડેલાસ, કચૂરો અને દિવારૂબીમૂળ આ ૧૬ ચીજો ૨૦ વીસ તોલા મળી ૩૨૦ તોલા, પાણી રતલ ૬૪માં કચાચ કરી ૧૬ રતલ પાણી રહે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ તોલા ૩૨૦ નાંખી જમીર આરી બેસીજવ ત્યારે તેમાં ધાવડીપુષ્પ તો. ૪૦, નસોનર તો. ૪, એલચી, તમાકુજ, તજ, નામોદર આ ચીજો બે બે તોલા નાંખી બધ કરી બે માસ રાખી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ તોલા. અનુપાન : તેટલાજ પાણી સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, ક્ષય, શ્વાસ, ગળાનાં દરદો, કબેજી અત

થા નબળાઇ મટાડે છે.

૩૩૩ ધાત્ર્યારિષ્ટ

વનાવટ : લીલાઆમળાનોરસ તો. ૫૦૦, મધ તો. ૫૦, યૌગંદ્ય તો. ૧૬, સાકર તો. ૧૦૦, બધાને એકત્ર કરી, થોડું ગરમ પાણી ઉતારી બરછીમાં ભરી રાખવું અને બે માસ પછી માળી કામમાં લેવું.

પ્રમાણ : તો. ૨. અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : નેત્રરોગ, રક્તવિકાર, રક્તપિત્ત, અશ્મકપિત્ત, જળાશ્મ, પાંડુ, ખાંસી, સ્વપ્નદોષ, હાથપગનોદાહ, પિત્તની ઉલ્લેખ, કબેજીમાં લોહી આવવું વગેરે મટાડે છે.

૩૩૪ ધાન્યકદ્ધારિષ્ટ

વનાવટ :	ધાણી	તો.	૫	૫૬મક	તો.	૧૦
	વાળો	"	૫	કુટ	"	૧૦
	મેય	"	૫	લીમડાનીજાલ	"	૫
	ગળો	"	૪૦	મધ	"	૧૬૦
	દરડેજાલ	"	૪૦	આમળા	"	૪૦
	પાણી	"	૨૦૦૦			

વિષી : બધી ચીજોને ખાંડી ક્વાથ કરી લેવો. ૫૦૦ તોલા પાણી પાકી રહે ઉતારી માળી તેમાં મધ મેગવી અને પછી તેમાં ૫ તોલા યૌગંદ્ય નાંખી આસવ માટે ભરી રાખવું તે બે માસ પછી વાપરવું.

પ્રમાણ : ૧૧ તોલા. અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારનાં વર, દાહ, તૃણ વગેરે મટાડે છે.

ચૂર્ણ કરી તેમાં પાણી તો. ૪૦૦૦ નાંખી એક બરણીમાં ભરી બંધ કરી પંદર દહાડા ગરમ જગામાં રાખી મુકવું પછી તેને કાઢી નલીકાવંત્રમાં ભરી અર્ક ખેંચી લેવો. અર્ક કાઢતી વખતે ખાટલીનાંબોઢાપર ગરણી રાખી તેમાં કેસર ને કસ્તૂરીની પોટલી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨૫ તોલા સુધી. અનુપાન : પાણી સાથે.

સમય : જમવા સમયે કે જમવાબાદ.

ઉપયોગ : શૂખલગાડે, પાચનકરે તથા લોહી, બળ અને વીર્ય વધારી કામોત્તેજક અસર બતાવે છે.

નોંધ : આ દવા વાપરનારે ખોરાક પૌષ્ટિક લેવો.

૩૪૧ માચિકાસવ

બનાવટ : મોકાય (પીહુડી)તો. સ્વરસ તો. ૫૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦, પીપરનુંચૂર્ણ તો. ૮ તથા વાવડીંગ, તજ, એલચી, તમાલપત્ર, નામોદર, મરી એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા ત્રણ ત્રણ મળી તોલા ૧૮ સાથે મેળવી બે માસ વાસણુને બંધ કરી પછી કપડે ગાળી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧૫ તોલો. અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વાસ, ગળાનાંદરદો, ઉરઃક્ષત, ક્ષય અને નજગાદ મટાડે છે.

૩૪૨ મુસ્તકારિષ્ટ

બનાવટ : મોચ તો. ૪૦૦, પાણી તો. ૪૦૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦, પાવડીકુલ તો. ૩૨, અજમોદ, શુક, મરી, લવંગ, મેથી, ચિત્ર, ટી, એ સાત ચીજો દરેક ચાર ચાર તોલા મળી તોલા ૨૮ મેચ મેચનું બહુ ચૂર્ણ કરી પાણીમાં ક્વાથ કરવો અને ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી તેમાં ગોળ નાંખી વાસણુમાં ભરી રાખવું. ખમીર

સરપુંખમુળ તો. ૨૦ બાવળનીઝાલ તો. ૨૦
જવાસામુળ „ ૨૦ શતાવરી „ ૨૦
ચોપચીની „ ૪૦ ઉદ્રાયલુનાંમુળ „ ૨૦
પાણી રતલ ૯૬ સાકર રતલ ૧૦

વિધી : ક્વાથની પ્રથમની બધી દવાઓને અધકચરી કરી તેમાં પાણી નાખી ક્વાથ કરવો. બ્યારે પાણી રતલ ૧૬ બાકી રહે ત્યારે ઉતારો, ગાળી, તેમાં સાકર મેળવી, આસવનીરીતે ખમીર આવે ત્યાંસુધી ખુસ્તું રાખી, તૈયાર થતાં તેમાં નીચેની દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી, બંધ કરી બે માસ રાખી ગાળી લેવું અને બાટલી ભરી રાખવી.

ચૂર્ણનીદવાઓ : ત્રીફલા તો. ૬, કકુ તો. ૨, કાથો તો. ૨, ઉન્નાગ તો. ૨, દ્રાક્ષ તો. ૨, લીમડાનાંફુલ તો. ૨, મેંદીનાપાન તો. ૨, ચંદન તો. ૧૦, રક્તચંદન તો. ૧૦, યુક્તચંદન તો. ૨, સનાવરી તો. ૨, વજ તો. ૨, ધાવડીફુલ તો. ૨૦, આમળા તો. ૫.

પ્રમાણ : ૧૧ થી ૨૧૧ તોલા.

અનુપાન : તેટલાજ પાણી સાથે.

સમય : સવાર સાંજ લેવું.

ઉપયોગ : રક્તવિકાર, ઉપદંચ, કુષ્ઠ, ગડગુમડ, વગેરે મટાડી ધરીર શુદ્ધ બનાવે છે.

૩૪૫ સપ્તરંગીઆસવ

ઘનાષટ : સપ્તરંગીનાંમુળ તો. ૧૦૦, દારૂદગદર તો. ૧૨, મરો તો. ૧૦, હરડેઝાલ તો. ૧૨, નસેતર તો. ૪, વલ્બુનાડગીઆ તો. ૧૨, ઉંડુખરનીઝાલ તો. ૨૫, કરીઆનું તો. ૧૨, પદ્મમુળ તો. ૫, ખડેરાઝાલ તો. ૫, પાણી તોલા ૨૦૦૦ માં ક્વાથ કરી બાકી પાણી તો. ૫૦૦ રાખવું અને તેમાં આમળાનોરસ તો. ૨૫,

પ્રકરણ ૧૧ મું—અવલેહ-માજુન

૩૪૭ અમૃતપ્રાશાવલેહ

ચનાવટ : દૂધ તો. ૮૦, આમળાનોરસ તો. ૮૦, વિદારીકંદ-
નોરસ તો. ૮૦, શેરડીનોરસ તો. ૮૦, વડ, પીપળો, પીપરી, જાંબુ
અને ઉંબરો એ પાંચેનીઝાલતો કવાથ કરી અષ્ટમાંસ રહે તે કવાથ
તો. ૮૦, ગાયનું ઘી તો. ૮૦ અથવા એક વાસણમાં નાંખી મંદતાપે પાક
કરવો અને તેમાં જે જે તોલા દ્રાક્ષ, રક્તચંદન, ચંદન, વાળો, નીલોદર,
પદ્મકાષ્ઠ, મહુડાનાંફુલ, અનંતમૂળ, ખંભારી, જોડીમધ, રોહિવપાસ-
નોકફક કરી નાંખવો, ઘી સિદ્ધ થાય ત્યારે ગાળી તેમાં મધ તો. ૪૦
સાકર તો. ૨૪૦, નાગેશર, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, એ દરેક
જે જે તોલાનું જારીક ચૂર્ણ મેળવી અવલેહ કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૨૥ થી ૫ નોલા.

અનુપાન : દવા ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : ક્ષય, રક્તપિત્ત, ખાંસી શ્વાસ, હેડકી, ઉલટી,
તરસ, અશ્મી, જીર્ણીકર, ધાતુક્ષીયતા અને નજગાંધ મટાડે છે.

૩૪૮ આમલક્યાદિઅવલેહ

ચનાવટ :	પીપર	તો. ૨૦	કાળીદ્રાક્ષ	તો. ૨૦
	જોડીમધ	„ ૨	વંસલોચન	„ ૨
	મુંક	„ ૧	સાકર	„ ૮૦
	મધ	„ ૨૦		
	લીલાઆમળાનોરસ તો. ૪૦૦			

વિધી : પ્રથમ એક કવચ કરેલ વાસણમાં આમળાનોરસને
પા. ૧૦૦ થી ૨૦૦ આકર મેળવી પડી દ્રાક્ષને વાટેલી હુરદીદન

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો.

અનુપાન : દવા ચાટી ઉપર ગરમપાણી કે જરાક ગરમ-
દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : ખાંસી, પાર્શ્વશ્વજ અને કફ, ન્યુમોનીઆ જેવા
તાવમાં હોય ત્યારે આ દવા શીઘ્ર લાભ આપે છે.

૩૫૧ કળાવલેહ

વનાવટ : લીઝાંઆમળા રતલ ૨૦ લલ્લ તેને પાણી શેર
૧૦માં બાણી લેવાં ઠંડું થતાં ઉતારી ઉકાળો જુદો કાઢી લેવાં અને
આમળાનોમાવો જુદો કાઢી રાખવો. ક્રીસમીસ દ્રાક્ષ તો. ૬૪ પીપર
ઝીણી તો. ૬૪, જેડીમધ તો. ૮, વંસજોયન તો. ૮, શુકં તો. ૮,
સાકર રતલ ૧૫.

પિષ્ટી : સાકર અને આંમળાનાકવાયના પાણીમાં ચાસણી
કરી જાડી થતાં તેમાં આંમળાનોમાવો નાંખવો, જાડું થતાં તેમાં
ક્રીસમીસનીચટણી તથા બીજી ચાર ચીજોનું ચૂર્ણ મેગરી પછી
મધ નાંખી રાખી આપવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ તોલા. બાળકમાટે ૦૧ થી ૦૩ તોલો
દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : પાંડુ, ઉદરરોગ, સોજન, મુક્યન (બાલશોષ)
મંદાસિ, નવજાદ, ખંસી વગેરે મરી તાકાન વધે છે.

૩૫૨ કફનાશકઅવલેહ

વનાવટ : વાનાન્નમુન્ડીનાંદળ તો. ૨૦, દ્રાક્ષ તો. ૪૦,
જેડીમધ તો. ૪૦ સર્વેનો પાણી તો. ૮૦૦માં કવાય કરવો. એ.થા
બારનું પાણી રહે ત્યારે ઘન્ટ લેવું. અને તેનાં સાકર તો. ૮૦ નાંખી
ચાસણી કરવો. બપોરે તે જાડું દવા આવે ત્યારે તેનાં અ.મુરંધ તો. ૧

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો.

અનુપાત : દવા ચાટી ઉપર ગરમપાણી કે જરાક ગરમ-
દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : ખાંસી, પાર્શ્વશ્વ અને કફ, ન્યુમોનીઆ જેવા
તાવમાં હોય ત્યારે આ દવા શીઘ્ર લાલ આપે છે.

૩૫૧ કળાવલેહ

ચનાઘટ : લીલાંઆમળા રતલ ૨૦ લાઈ તેને પાણી રોર
૧૦માં બાંધી લેવાં કંકુ યનાં ઉતારી ઉકાળો જુદો કાઢી લેવાં અને
આમળાનોમાવો જુદો કાઢી રાખવો. કીસમીસ દ્રાક્ષ તો. ૬૪ પીપર
ઝીણી તો. ૬૪, જેડીમધ તો. ૮, વસંતોચન તો. ૮, શુકં તો. ૮,
સાકર રતલ ૧૫.

વિધી : સાકર અને આંમળાનાકવાચના પાણીમાં ચાસણી
કરી જાડી યનાં તેમાં આંમળાનોમાવો નાંખવો, જાકું યનાં તેમાં
કીસમીસનીચટણી તથા બીછ ચાર ચીમેનું ચૂર્ણ મેગતી પછી
મધ નાંખી રાખી આપવું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ તોલા. બાળકમાટે ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો
દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : ખાકુ, ઉદરરોગ, સોજા, મુક્તાન (આલ્સોય)
મદાસિ, નજવાઈ, ખારસી વગેરે મદી તાકાન વધે છે.

૩૫૨ ફફનાશકઅવલેહ

ચનાઘટ : વામા-જરફુનીનાંમૂળ તો. ૨૦, દ્રાક્ષ તો. ૪૦,
જેડીમધ તો. ૪૦ સર્જનો પાણી તો. ૮૦૦માં કવાચ કરેલાં ચોથા
ખરનુ પાણી રહે ત્યારે ચાકું લેવું. અને તેમાંસાકર તો. ૮૦ નાંખી
આમળી કરેલાં જાકરે તે જાકુ દવા આવે ત્યારે તેમાં આમળાંય તો ૧

ઉપયોગ : શ્વાસરોગ માટે રામબાળ ઉપાય છે, કેટલાક દરદીને ત્રણ દહાડામાં અને કેટલાકને સાત કે એકવીસ દહાડામાં આ દવાના સેવનથી શ્વાસરોગ જડમૂળથી મટી જાય છે.

નોંધ : આ ઉપાય પ્રાચિન સંહિતાઓમાં આપેલો છે, ઉપાય તદ્દન સારો છે એટલે અવિશ્વાસ ન કરવો. પણ કરી જોવું તેમ આ દવા દરદીને કહેવી નહિં પણ બનાવીને વાપરવા આપવી, કેમકે ઉપાયનો ભેદ બતાવવાથી દરદીની શ્રદ્ધા ધરી જાય છે.

૩૫૫ ગોક્ષુરાદિઅવલેહ

ઘનાવટ : મોટાગોખરૂંપંચાંગ ખાંડેલું તો. ૧૦૦, પાણી તો. ૮૦૦માં કચાય કરી જ્વારે તો. ૨૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું પછી તેમાં સાકર તોણા ૫૦ મેગલી ચામણી કરવી. ઘટ ચાપ ત્યારે નિચેની વસ્તુઓનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેગલી અવલેહ બનાવી રાખવું. એકઝી તો. ૧, જવખાર તો. ૨, નાગકેસર તો. ૧, વંસ-લોચન તો. ૪, પીપર તો. ૧, શુકં તો. ૧, ચલુકખાજ તો. ૧, શીલાજીત તો. ૨, આ સર્વ ચીજો મેગલી દેવી. શીલાજીત જો લીધી હોય તો પાક ચૂણા ૫૨ તૈયાર થતો હોય ત્યારે મેગલી દેવી.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **સમય :** દરરોજ સવારે લેવું.

અનુપાન : દૂધ સાથે

ઉપયોગ : પથરી, મૂત્રક્રન્ધ, પ્રમેહ, સ્વપ્નહીન, નવોપરમીયો, (કુંબક), મુત્રાશયનારોગ અને ધાતુક્ષીનતા મટાડે, પેશાબ સાફ થાવે, ગુરદાનીખિમારી મટાડે છે.

૩૫૬ ચિત્રકાદિઅવલેહ

ઘનાવટ : ચિત્રકમૂળ તોણા ૨૫૦, પાણી તોણા ૨૫૦૦ માં કચાય કરી ૧૨૫ તોણા પાણી રહે ઉતારી ચાળી લેવું. પછી તે

ઉપયોગ : શ્વાસરોગ માટે રામબાળુ ઉપાય છે, કેટલાક દરદીને ત્રણ દહાડામાં અને કેટલાકને સાત કે એકવીસ દહાડામાં આ દવાના સેવનથી શ્વાસરોગ જડમૂળથી મટી જાય છે.

નોંધ : આ ઉપાય પ્રાચિન સંહિતાઓમાં આપેલો છે, ઉપાય તદ્દન સાદો છે એટલે અવિશ્વાસ ન કરવો. પણ કરી જોવું તેમ આ દવા દરદીને કહેવી નહિં પણ જનાવીને વાપરવા આપવી, કેમકે ઉપાયનો ભેદ જતાવવાથી દરદીની શ્રદ્ધા ઘટી જાય છે.

૩૫૫ ગોક્ષુરાદિઅવલેહ

ચનાવટ : મોટાગોખરૂનું પંચાંગ ખાંડેલું તો. ૧૦૦, પાણી તો. ૮૦૦માં ક્વાથ કરી જારે તો. ૨૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું પછી તેમાં સાકર તોલા ૫૦ મેળવી ચાસણી કરવી. ઘટ્ટ થાય ત્યારે નિચેની વસ્તુઓનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેળવી અવલેહ જનાવી રાખવું. એકથી તો. ૧, જવખાર તો. ૨, નાગકેસર તો. ૧, વંસ-લોચન તો. ૪, પીપર તો. ૧, શુક તો. ૧, ચણકગાજ તો. ૧, શીલાજીત તો. ૨, આ સર્વ ચીજો મેળવી દેવી. શીલાજીત જો લીલી હોય તો પાક ચૂસા પર તૈયાર થતો હોય ત્યારે મેળવી દેવી.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **સમય :** દરરોજ સવારે લેવું.

અનુપાન : દૂધ સાથે

ઉપયોગ : પથરી, મૂત્રકૃમ્હ, પ્રમેદ, સ્વપ્નદોષ, નવોપરમીગો, (ગુળક), મુત્રાશયનારોગ અને ધાતુક્ષીયતા મટાડે, પેશાબ સાફ લાવે, યુરદાનીખિમારી મટાડે છે.

૩૫૬ ચિત્રકાદિઅવલેહ

ચનાવટ : ચિત્રકમૂળ તોલા ૨૫૦, પાણી તોલા ૨૫૦૦ માં ક્વાથ કરી ૬૨૫ તોલા પાણી રહે ઉતારી ચાલો લેવું. પછી લો

શુંકે, મરી, પીપર, ચવક, એલચી, તજ, તમાલપત્ર, એ દરેકનું ચૂર્ણ સવા સવા તોલો મળી તો. ૮૥૫૫ તૈયાર થઈ અવલેહ ઠંડુ થાય ત્યારે મધ તો. ૪૦ નાંખવું.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. અનુપાન : દૂધ.

ઉપયોગ : સોજા, ખાંસી, શ્વાસ, અરૂચી, નજબાઈ, વાયુ, કફ અને મંદાસિ મટાડે છે.

૩૫૯ પૌષ્ટિકઅવલેહ

ચનાચટ : કુર્ચોળન, જટામાસી, જાયફળ, અકકલકરો, તજ, કંજાબચીની એ દરેક ચીજ અર્ધો અર્ધો તોલો, અગરસાચો, નાગકેસર, રૂમીમસ્તકી, લવંગ એ દરેક ૦૧ પા તોલો, કરતુરી ૬ રતીભાર અને સાકર તો. ૧૨ લેવી. સાકરની ચાસણી કરી તેમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ કરી મેગવી અવલેહ જેવું કરી દેવું. જરૂર હોય તો થોડુંક મધ મેગવી આપવું.

પ્રમાણ : ૧ તોલો, સમય : સાંજે.

અનુપાન : દૂધ સાથે લેવી.

ગુણ : વાજકરણ તથા સ્થંભક ગુણ મુખ્ય છે. નજબાઈથી થયેલ ઉપદ્રવ તથા ત્રિફલિકારને તુરત મટાડે છે.

૩૬૦ ચાલકુટજાવલેહ

ચનાચટ : કંકાજાત તો. ૨૦, પાણી તો. ૧૬૦ માં ઉકાળો કરી ૨૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડુ કરી કપડે ગળી લેવું અને ફરી ધીમે તાપે જાડો લેદ કરવા અને તેમાં અનિવિષ, કાન્થપાટ, કુંડ, ખીલીફળ, આંખાનીગોટલી, સોઆ, ધાવડીકુલ, નામરમોચ, જાયફળ એ નવ નીચેનું તૈયાર કરેલ ચૂર્ણ દોષ તેમાંથી ૪ તોલા લઈ મેગવડુ તથા અવલેહ હીક અને માટે થોડુંક મધ મેગવી દેવું.

સમય : સવાર, સાંજ લેવાય.

ઉપયોગ : ખરસ અને યદૃતનાં તમામ દરદો મટાડી પાચન-શક્તિ મુધારે છે.

૩૬૩ વિરેચનચટ્ણી

ઘનાવટ : ગરમાળાનોગોળ તો. ૪૦, લીંબુનોરસ તો. ૮૦ રાત્રે એક ચીનીના વાસણમાં મેળવી પલાળી રાખો સવારે હાથે ચાળી તેને કપડે ગાળી સત્ત કાઢી કચરો ફેંકીઆપવો પછી તજ, શુકં, મરી, પીપર, શેકેલીહોંગ, મોટીએલચીનાંખીજ એ ૭ ચીજો અઢી અઢી તોલા, સીંધાલુણ સંચરલુણ, શેકેલા કાળાદાણા, શેકેલજીરું, અજમોદ, એ પાંચ ચીજો પાંચ પાંચ તોલા લઈ બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી ઉપરના રસમાં મેળવો અને કાળીદ્રાક્ષ તો. ૪૦, પાણી તોલા ૮૦માં ઉકાળી તેનો રસ કાઢી પછી તેને જાડો લેહ જેવો કરેલ હોય તે પદાર્થ સર્વ સાથે મેળવી ચટણી બનાવી લ્યો.

પ્રમાણ : ૦ા થી ૧ તોલો. સમય : રાત્રે મુતી વેળા.

અનુપાન : ગરમપાણી સાથે.

ઉપયોગ : પેટ સાફ કરે છે, ખોરાક પચાવે છે ને કઞજ-અન મટાડવા માટે આ સ્વાદિષ્ટ અને અકસીર દવા છે.

૩૬૪ સ્વાદિષ્ટચટ્ણી

ઘનાવટ : આમલીનોરસ તો. ૧૬૦ અંગુરનોસુરકો રતલ ૧ા

રાતાંમરચાં „ ૧૦ આદુ તો. ૧૦

તજ „ ૫ કીસમીસ „ ૩૦

સાકર „ ૮૦ સીંધાલુણ „ ૫

પીમાંતલેણુંલસણુ તો. ૧૦ શેકેલજીરું „ ૨ા

વિષય : પ્રથમ આમલીનોરસમાં ૫.૫૫માંખી માટીના ચામણમાં

ને હરડે જુદી કાઢી તેનો માવો કરી કપડે છાણી લેવું, કવાય ગાળી લેવો પછી કવાયમાં ગોળ તો. ૧૦૦ નાંખી લેહ જેવું થતાં તેમાં હરડેનોમાવો નાંખવો તથા મનશીલ શુદ્ધ તો. ૨, રસવંતી તો. ૨, પીપર તો. ૧૦ મેળવી બરાબર પાક કરી અવલેહ કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. અનુપાન : દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : શ્વાસ, ખાંસી, નબળાઈ, કબજિયાત, મંદાગ્નિ, ધાતુક્ષીણતા તથા સ્વરભંગ વગેરે રોગ મટે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું—શરવત

૩૬૭ પ્રસૂતજ્વરનાશકશરવત

ચનાચટ : યુક્તાગનાંકુલ, બનફસા, ભાંગ, સોઆ એલચી, આ ચીજો બે બે તોલા લેવી. પાણી તો. ૮૦માં કવાય કરવો પછી ૨૦ તોલા રહે ઉતારી ગાળી કરી તેમાં ૩૦ તોલા સાકર નાંખી શરબન તૈયાર કરવો. એક રતલ શરવત તૈયાર થશે.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. અનુપાન : પાણી તો. ૪ સાથે.

સમય : દહાડામાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ : મુલાવડીબીનોતાવ આ ઉપાયથી તુરત મટે છે. દરજ્જા હોય તો એમજ કવાય પણ આપી શકાય છે.

૩૬૮ વનફસાશરવત

ચનાચટ : ગરમપાણી તો. ૮૦ સાકર તો. ૧૨૦

બનફસાનાંકુલ તો. ૪૦.

વિધી : પ્રથમ બનફસાનાંકુલ સાફ કરેલાં લેવાં, અને એક કદકદાની સાફ તપેલીમાં નાંખવાં અને તેમાં ઉકળતું પાણી નાંખી

પ્રકરણ ૧૩ મું—મલમ

૩૭૦ અકસીરમલમ (૧)

ચનાવટ : શેષશુદ્ધર સારો પીળા રંગનો તો. ૪ લઘુ તેને ખરલમાં વાટી લેવો. પછી તેમાં થોડું પાણી નાખી ખરાબર મર્દન કરવું. બે ત્રણ દિવસ વાટી મલમ જેવું થાય ત્યારે તેની પટ્ટી મારવા માટે સૂ.રા કપડાપર દવા લગાડવી.

ઉપયોગ : જુના ત્રણ, શુભડાં ગડ કે પાઠાપર અથવા ભરનીચળ ઉપર પટ્ટી મારવી, એની બે ચાર પટ્ટી મારવાથી ન રૂઝાતા શુભડા મટી જાય છે. કંકમાળને ગાળીને રૂઝાવી સાફ કરી આપે છે. કંકમાળ જેવી ખીછ ગાંઠો અને ન રૂઝાતા ચાકાં માટે અકસીર છે.

૩૭૧ અકસીરમલમ (૨)

ચનાવટ :	સફેદકાથો	તો. ૧	સફેદરાજ	તો. ૧
	મોરચુથુ	„ ૦૧	ફટકડી	„ ૦૧
	તલનુંતેલ	„ ૧	પાણી	„ ૧

વિધી : એક ચીનીનું વાસણ લઈ તેમાં તેલ અને પાણી મેગરી અંગુઠાવડે શીણ ઉત્પન્ન કરવાં. પછી તેમાં ઉપરની ચાર ચીજોનું ખારીક ચૂર્ણ મેગરવાં જવું અને અંગુઠાથી દલાવતા જવું. આ પ્રમાણે બધું ચૂર્ણ તેમાં મેગરી આખ્યાઆદ થોડો વખત ઘુંટી લઈ મોટા મેલની ખાટલીમાં તેને ભરી રાખવું. મલમ થી જેવો થશે.

ઉપયોગ : ગમે તે પ્રકારનો જામ્મ (ત્રજ) દોષ તેને પ્રથમ સરમ કરેલા પાણીમાં થોડાં લીમડાનાં પાન નાખી, તે પાણીવડે ધોઈ સફા કરી, થોડો મલમ લઈ, તેને કપડા ઉપર લગાડી તેની પટ્ટી મારી તેને ૧૨-૧૩ દિવસ રાખવું. જેથી ૫૩ નીકળી શકે. આ મલમની

૩૭૩ ઉપદંશારિમલમ (૨)

ચનાવટ :	રસકપુર	તો.	૧	પારદ	તો.	૧
	ગંધક	"	૧	હિંગળોક	"	૧
	હરતાલ	"	૧	મનસીલ	"	૧
	એલચી	"	૧	કપીતો	"	૧
	બોદાર	"	૧	રાળ	"	૧
	સેફેદો	"	૨	ગાયતુંધી	"	૩૦

વિધી : પ્રથમની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું અને પારદ ગંધકની કળગલી કરી તેમાં એ સર્વને મેળવી આપવું. પછી ઘી ને ગરમ કરી તેમાં એ સર્વ વરતુને મિશ્ર કરી, મલમ બનાવી ખાટલીમાં ભરી લેવો.

ઉપયોગ : આ મલમની પટ્ટી ગરમીના જખમપર લગાડવી કે જેથી જખમ સાફ થઇ તુર્તજ માંસ આવી રૂઝાઇ જાય છે. ગરમીની ચાંદી માટે ઉત્તમ છે.

૩૭૪ સ્વરજવાનોમલમ

ચનાવટ : ગંધક, મરી, સિંદુર, હળદર, આંખાહળદર, છૂંક, સંખછૂંક, કેસર, મનસીલ, એલચી, કાચો બધી ચીજો ઘર્ષી બારીક પાટી, ચૂર્ણ કરી, કપડાણાણ કરી લેવું. ઉપર લખેલું ચૂર્ણ તો. ૫, તથા એકવીસચાર પાણીથી ધોયેલું ગાયતું ઘી તો. ૧૫, બન્ને સાથે મેળવી મલમ કરી લેવા.

ઉપયોગ : નવું કે જુનું તેમજ સૂકું કે લીકું ખરજતું મટાડવા માટે આ મલમ અકસીર છે.

સૂચના : જુના મલમમાં મલમને સાફ કરી મલમ લગાડવો. નવા મલમમાં એમજ લગાડી શકાય છે.

૩૭૭ જાત્યાદિમલમ

ચનાવટ : ચમેલીનાં પાન, લીંઝાનાં પાન, પટોલપત્ર, કરંજનાં પાન, મીચ, જેડીમધ, કુષ્ઠ, હળદર, દારૂહળદર, કકુ, મજક, પદમક, લોદર, હરડેલાલ, નીલોદર, અનાંતમૂલ, કરંજખીજ, મોરચુંથો આ ચીજો સર્વે એ એ તોલા લઈ ભુકા કરી પાણીમાં વાટી લુગદી કરી લેવી પછી સરસવનું તેલ તોલા ૮૦, પાણી તોલા ૧૬૦ સર્વ સાથે એક મોટા વાસણમાં નાંખી ધીમે તાપે ફક્ત તેલ ખાકી રહે ત્યાં લગી પકાવી સિદ્ધ કરી કપડે આળી લેવું.

નોંધ : આ તેલ તો. ૪૦, તથા મીચ તો. ૪૦, (રૂઠુ ગરમ હોય તો થોડું વધારે) સાથે મેળવી થોડું ગરમ કરી પછી મોટા મોટાના ડાબામાં ભરી લેવું તો તે જાત્યાદિમલમ બની જશે.

ઉપયોગ : મળ, નાડીવજ, વીરફોટક, ખસ, ખુગલી, રતવા, જખમ, દાઝવું અને કાષ્ઠપણ પ્રકારનાં ફોડા કુન્સી તથા ગુમડાને મટાડે છે.

૩૭૮ તડકાનોમલમ

ચનાવટ :	પાન્દ	તો. ૩	અથક	તો. ૩
	ગુગ્ગર	" ૩	ગુગળ	" ૩
	કોલીએ લે આન	" ૩	કપુર દેરી	" ૧૮
	દમસ (સીરીસાઆન)	તો. ૩		

વિધી : પ્રથમ પાન્દ અથકની કલગલી કરી રાખવી, પછી કપુર તિલાવળ દરેક ચીજ જુદી જુદી બારીક વાટી રાખવી. ત્યાર બાદ ખુબ ગરમી પડતી દે.૫ ત્યારે તડકામાં એક ખરબનાં કપુરને

વિધી : બધી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લેવું. વેસેલાઇનને ગરમ કરી નરમ થાય ત્યારે તેમાં કારબોલીકએસીડ નાંખી હલાવી પછી બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ડબી ભરી લેવી.

ઉપયોગ : દરાજ, ઉંદરી, આમડીનાં સામાન્ય દરદો વગેરે માટે છે.

૩૮૧ દાઝવાનોમલમ

વનાવટ : લીમડાનુતેલ તો. ૮૦, લોઢાની કડાઇમાં નાખી ગરમ કરવું અને તેમાં રાજનું બારીક ચૂર્ણ તો. ૨૦ તથા ગધંબેરને તો. ૫, નાખી બરાબર મળી જાય એટલે નીચે ઉતારી લેવું અને એક માટીના કુંડામાં પાણી ભરી રાખેલું હોય તેમાં નાખી દેવું એટલે મલમ તરી આવશે. એ તરી આવેલા મલમને કોઇ મજબુત કપડાથી નિચોવી લેવો પછી તેને પાણીમાં સો વખત ધોઇ લેવો. આ રીતે તૈયાર થયેલા મલમને એક સારા વાસણમાં ભરી રાખવો.

ઉપયોગ : દાઝવાથી શરીરમાં ચાંદા પડ્યા હોય, દાઢ થતી હોય, ફોફલા પડ્યા હોય, બળેલ બાજ સ્થામ થઇ ગયો હોય અને કદાચ આખાથે શરીરની આમડી ઉઝરડાઇ ગઇ હોય તેવા નાના મોટા દરેક દાઝવાના દરદોમાં આ મલમ લગાડવાથી શિથ ફાયદો જતાવી સંપૂર્ણ રૂઝ વળે છે, અસાધ્ય એવા દરદીઓને કે જેની બચવાની આશા ન હતી તેમને આ મલમના વપરાશથી સારા થતા જોવા છે.

૩૮૨ પારદાદિમલમ

વનાવટ : પારદ, ઝરૂં, સાદઝરૂં, દગદર, આંબાદગદર, મરી, સિંદુર, નેષક, મનશીલ આ ચીજો સમમાત્રે લેવી. પ્રથમ પારદ નેષક અને મનશીલની કલગલી કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી આપવી અને તે સર્વનું જે વજન યાવ તેનાથી બમણા પ્રમાણમાં

ઘોષ, સાફ કરી તેના ઉપર આ મલમને કપડાપર લગાડી તૈયાર કરેલી પટ્ટી પ્રભુ ઉપર લગાડવી. તે પ્રભુ રૂઝાઈ સાફ થઈ માંસ ભરાઈ આવે છે. જુનામાં જુનું અને નહિ રૂઝાતું પ્રભુ આ મલમથી તુરત સાફ થાય છે.

સૂચના : દરરોજ એક વખત ઘોષ સાફ કરી પટ્ટી મારવી.

૩૮૫ સાદોમલમ

ઘનાવટ : ગાયનું ઘી તે ૨૦ મીણુ દેશી તે. ૦૦
રાગનુંચૂર્ણ „ ૦ કાયાનોઝૂકો „ ૦
હીંગળોક „ ૦ કપીતો „ ૦

વિધી : પ્રથમ એક વાસણમાં ઘી નાખી તેમાં મીણુ નાખી ગરમ કરી ઊતારી લેવું. પછી તેમાં ખાડીની ચાર ચીજોનું આરીક કરેલું ચૂર્ણ મેગરી, હજારી, ડખીમાં ભરી નાખવું.

ઉપયોગ : જુનો પ્રભુ હોય, પદ્મ બહુ આગતું હોય, ખરાબ વાસ નીકળતી હોય, જલ્દી રૂઝ ન વગતી હોય, પાકતુ હોય, એવા પ્રભુને માટે આ મલમ અકસીર છે. આ મલમની પટ્ટી મારવી જોઈએ અને પ્રભુને હીમડનાપાનના કરાચ વડે ધોવું જોઈએ.

૩૮૬ હરસનોમલમ

ઘનાવટ : શુદ્ધ હરનાચ તે. ૧, સારો કાપો તે. ૧, સો ૫૫૫એ ધોયેલ ઘી તે ૮. પ્રથમની બે ચીજોને, આરીક ચારી, ઘીમાં મેગરી, મલમ જેવું કરી લેવું.

ઉપયોગ : દરમના મસા ઉપર આ મલમ લગાડવાથી મસા સુધાઈ જાય છે અને બળતી નથી તેનજ પાકેલા મસાઓ રૂઝાઈ જાય છે.

૩૮૯ વવ્વુલાદિઅંજન (૧)

વનાવટ : ખાવળનાંકુણાંપાન તો. ૨૦, પાણી તો. ૧૬૦માં ક્વાથ કરવો. તો. ૪૦ બાફી રહે ઉતારી દાખી કપડે છાણી લેવું. પછી તેને ફરી ગરમ કરી જાડા શીરા જેવું થાય ત્યારે તેમાં તેડ-લાજ વજનથી કમળનુંમધ (કમળનું મધ ન મળે તો કાંઈ સારી જાતનું મધ ચાલે) નાખી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ : સળી ભરી આંખમાં આંજવાથી આંખને સાફ રાખે, પાણી વહેતું બંધ કરે અને રોશની ચોકખી થાય તથા પ્રકાશ સામે ન જોઈ શકાય તેવો બાળકોને યનાર કુકુલુક નામનો રોગ ખાસ મરી જાય છે.

૩૯૦ વવ્વુલાદિઅંજન (૨)

વનાવટ : ખાવળનાંલીલાંપાન તો. ૪૦, પાણી તો. ૩૨૦ માં ક્વાથ કરવો વાસણ સાફ કલાઈવાળું લેવું અને ક્વાથ ચડતો હોય ત્યારે તેમાં સિંધાલુણ તો ૫, પાપડખાર તો. ૫ નાંખી આપવો. ત્યારે પાણી તો. ૧૬૦ રહે ત્યારે ઉતારી કંકુ થતાં હાથે ચોળી ~~આપી તે~~ ચડાવી જાડો રસ જેવો થયા પછી ગરમ જાડી ચાસણી કરી લેવી. અને ૧ જેવો જાડો રાખવો જોઈએ.

રી આંખમાં આંજવાથી આંખના અનેક બાળકોનો નેત્રરોગ, આંખ આવરી,

દ, કપુર, કાચીચણ, અગરસાચો, મરી, મુંક, ચણકચણ, કાંચીચરમ, નાગચરમ,

ફળનીછાલ, મીઠાળ, પીડુ, આદુ, હીરાકસી,
 ૧, સિંધવ, દંતીમૂળ, હરતાલ, મનસીલ, તાલીસપત્ર, કણ્ઠેરનીજડ,
 ત્રીમૂળ, વજ, નાગરમેઘ, દારૂડીમૂળ, આ સોળ ચીજ જે જે
 ૧, આકડાનુંદૂધ તો. ૨૦, ચુહરનુંદૂધ તો. ૨૦, ગૌમુત્ર તો. ૮૦,
 તુતેલ તો. ૮૦, બધાને સાથે મેળવી કડાઇમાં નાંખી ધીમેતાપે
 ત્રી તેલ સિદ્ધ કરી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલનો ઉપયોગ હરસના મસાપર લગાડવામાં
 થ છે તેથી હરસના.મસા મુકાઇ જાય છે અને લાંબો વખત સુધી
 યોગ કરવાથી મસા બળી જઇ નાશ પામે છે.

૩૯૫ ઇરિમેદાદિતેલ

ચનાવટ : ઇરિમેદ (ગંધીલોખેર) તો. ૧૦૦, પાણી
 તો. ૪૦૦ લઇ કરાય કરવો અને ૧૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ઉતારી
 માગી લેવું અને તેમા ૬૦ તોલા તલનુતેલ નાંખી પાક કરવો તથા
 ખેનુ, જાદુ, લવંગ, ખેર, પદમક, મજીડ, લોદર, જોડીમધ, લાખ,
 નાગમેઘ, વર્ગા, હલ, તજ, જાયફળ, કપુર, કંકોલ, સેફેડખેરનીછાલ,
 પત્ર, ધારૂડીમૂળ, એલગી, નાગકેચર, કાવડળાલ આ ચીજો અર્ધ
 અર્ધ તો લઈ અને તેનું કંક કરી એ તેલમાં નાંખી પાક કરી
 લઈ સિદ્ધ તેલ દવા ઉતારી માગી લેવું.

૪૦૫ વિપગર્ભતેલ

ઘનાવટ : ૧૦૪, કુષ્ટ, ધતુરાનાંબીજ, માલકાંગણી, કાયફલ એ ચીજો દરેક અઢી અઢીતોલા, વજનાગ ૧૨૫ તોલા, બધાને બારીક વાડી લુનદી કરી લેવી. તલનુતેલ શેર ૨૫, નગોડનાંપાનનોરસ તો. ૮૦, બાંગરાનોરસ તો. ૮૦, ધતુરાનાપાનનોરસ તો. ૮૦, ગૌમુત્ર તોલા ૮૦ બધા સાથે મેળવી મંદામિથી તેલનો પાક કરવો. પાણી બળી તેલ બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલની માલીસ કરવાથી તમામ પ્રકારનાં વાતરોગ મટે છે. દરદ મટાડી વાયુના ઉપદ્રવો મટાડે છે.

૪૦૬ વેજીટેવલહેરઓઇલ

ઘનાવટ : નાગરમોચ, છડીલો, કપુરકાચલી, પાનડી, ગુલા-બનાંકુલ, સ્વેતચંદન, એલચી, સર્ચી, મોટીએલચી, ધાણા, કંકાન, દાહિર, બાલહડ, તજ, વાળો, કમુરો આ સર્વ સાફ કરેલ હોય તેમાંથી એક એક તોલો સહ અર્ધકચરી કરી લેવી. પછી એક બરફીમાં ખોપરાનુતેલ અથવા તલનુતેલ તોલા ૮૦ સહ તેમાં ઉપરનો મસાલો નાખવો. અને વાસણ બંધ કરી, મ્હોં બરાબર બંધ કરી રાખવું. વાસણને તડકામાં પંદર દલાડ રાખવું. ત્યારબાદ તેને ખોલી, હાથે ચોળી, કપડાંથી ગાળી લેવું. આ ગાળેલું તેલ એક ખાટલીમાં બરી રાખવું.

ઉપયોગ : મગજને ઠંડક આપે છે. વાગ કાળા તથા ચમકાર બનાવે છે. મુઝબમાં પગ ઉત્તમ જણાય છે. મગજને પુટી આપી, આનંદ આપે છે.

મૂલ્યના : બની રહે તો આ તેલની નીકાલ દૂર કરવા માટે પ્રયત્નમાં નવન પાંખીના ઉકાળે મુદ કરીને તૈયાર કરેલું તેલ લેવું. બન પાંખી દબેલા રહે અને દિલે બહારજ રાખવી.

આકડાનાપાનનોરસ તો. ૧૦

લીંબડાનાપાનનોરસ „ ૧૦

સરસવતુતેલ „ ૫૦

વિધી : બધી ચીજોના રસ સાથે તેલ નાંખી થોડા મોટા વાસણમાં રાખી મંદ આંચવડે તેનું પાચન કરવું અને ફક્ત તેલ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં કપુર તો. ૨૫ અને હરતાલ તો. ૧ નાંખી દહાવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલની ચરીરે માલીસ કરવાથી સુકી ખુજલી અને ચામડીનાંદરદો મટે છે.

સૂચના : દરરોજ તેલ રાત્રે લગાડવું અને સવારનાં મેટ (મુઠતાની માટી) વડે સ્નાન કરવું.

૪૧૦ સુવાસિકઆમલાતેલ

ઘનાઘટ : લીલાઆમળા લાવી તેને કુટી તેમાંથી દસ રોર રસ કાઢો. પછી તેને કસકસ કરેલા વાસણમાં તલનુંતેલ રોર ૨૦ નાખી ધીમી આંચે પકાવવું. તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી એક વાસણમાં કાઢી લેવું પછી તેમાં નીચે જતાવેલી ચીજો અપકચરી કરી, તેમાં નાખી કપડું બધે કરી સાત દિવસ તેને તડકામાં રાખવું. ચીજોનાં નામઃ—ચેતચંદન, હમીતો, નખલા, કપુર-કાચલી, વાલો, પાનડી, અરર, તરર, તમાલપત્ર, કપુર, એલચી, મોડીએલચી, ષાણા, લરીમ, યુષાજનાંફૂલ, જવંચી, ચણકચાણ એ દરેક દોઢ દોઢ તોલા લઈ જાડું ચૂર્ણ કરી ઉપરના તેલમાં મેગવી દેવું. સાત દિવસ રાખ્યાબાદ ગાળી લઈ તેમાં યુષાજ કે લીનાનું-જવર તથા એલચી અને પીપરમેંટનું થોડું થોડું તેલ મેગવી બાટલી ભરી દેવી.

ઉપયોગ : માથામાં નખચ મટે ઉલ્લેખ, મુઠેંધીપુલ અને

...

...

...

...

...

...

...

આવી જાય અને શીલુ ન આવે ત્યારે પાકું ચણું સમજી ઉતારી કંકું કરી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **સમય :** સવાર, સાંજ ભોજન સાથે.

ઉપયોગ : સંઘ્રહણી, ગુલ્મ, હૃદયરોગ, સોજો, ગરલ, જવર, ખાંસી, શ્વાસ, અર્ધા, ગંદામિ મટાડી બૂખ લગાડે છે. અને સંઘ્રહણીને સારો ફાયદો કરે છે.

૪૧૩ સ્વદિરાદિઘૃત

ધનાઘટ : ખેરનીછાલ તો. ૧૦૦, અર્જુનછાલ તો. ૨૦, અનંતમુલ તો. ૨૦, સીસમનુંચૂર્ણ તો. ૨૦, નેતરનીલાકડી તો. ૨૦, કરંજછાલ તો. ૨૦, નીંચછાલ તો. ૨૦, કડાછાલ તો. ૨૦, ખડ-સલીઓ તો. ૧૦, વાવડીગ તો. ૨૦, ગજો તો. ૨૦, ત્રિશૂળા તો. ૨૦, શાલીનછાલ તો. ૨૦, દગદર તો. ૧૦, દાકદગદર તો. ૧૦, ચતાવરી તો. ૨૦, પાણી તો. ૪૦૦૦માં કચાચ કરી ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં ગાયનુંધી તો. ૪૦૦, આમળાનોરસ તો. ૪૦૦ નાખી નીચેની સીમેનો કફક નાંખી મંદતાપે ઘૃત પકાવી નિઠ્ઠુ કરી લેવું. ગરમાગાનોગોગ, અતિથિય, નાગરભોય, કાળીપાટ, મંદન, ધનાતો, પટોલપત્ર પદનક, વગ, વાસા, દગદર, ચતાવરી આ દરેક બે બે તોલા લઈ કફક કરેલા.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **અનુપાન :** સાકર કે દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : રક્તવિકાર, કુટરોત્ત તથા જે સ્ત્રીને કોઈ રતવા દોષ, વારંવાર કનુત્તપત્ર યતી દોષ તેને સારો લાભ આપે છે, અને રક્ત મંદાત્વ તેને અપાય છે.

૪૧૪ હાગલ્પઘૃત

ધનાઘટ : રૂપાકંઠાં ખારનું માંસ તો. ૪૦૦ છે ૧૫૫ તે જેને ન મંદાત્વ તેને મધુરકાંઠાકાંઠાતો. ૪૦૦ લેવી, દધિન

૪૧૬ મલાતકઘૃત

ઘનાવટ : બીજામ શેર ૫, ચૂકાનીલાજી શેર ૧, લીંધુનો-
રસ શેર ૧, દહીંનુંપાણી શેર ૧, આદુનોરસ શેર ૧, પાણી શેર ૧૬,
આ ચીજોનો ક્વાથ કરી ઉતારી લેવો. પાણી શેર ૪ રહે ત્યારે
ગાળી લઈ તેમાં ગાયનુંધી શેર ૨ નાંખવું અને નીચેનું કંદક (ચટણી)
કરી તેમાં નાંખી ધીમે તાપે પકાવવું. **કંદકનીવિગત :** શુક, મરી,
પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરામૂળ, ગજપીપર, દિંગ, અજમોદ, હાઉ-
બેર, સાજીખાર, સિંધવ, વડાગર, કાચલવણુ, ખંડીખાર, સંચળ,
જવખાર એ દરેક ચીજ બળ્લે તોલા લઈ કંદક કરી લેવો, અને
વિધીસર ધી બનાવી, કંકુ ચરે ગાળી લઈ ખાટલીમાં રાખવું.

પ્રમાણ : તોલો ૧ **સમય :** સવાર સાંજ, બોજન પહેલાં.

ઉપયોગ : મંદામિ દરસ, ખરસ, જળોદર, ગોજો, અર્બુદ,
સોખ, કુટ મેદરોગ, બસ્તીરોગ અને ઉદરોગ મટાડી જટરામિ
પ્રદિપ્ત કરે છે.

૪૧૭ શંખપુષ્પાદિઘૃત

ઘનાવટ : શંખપુષ્પીનોરસ તોલા ૧૬૨, ગાયનુંધી
તોલા ૧૪, ગાયનુંદૂધ તો. ૧૪ તથા જટામારણી, કકુ, વિહારીકંદ,
જેડીમધ, મુખડ, ઉપલસરી, વજ, દરેડેલાલ, બદેડેંઝલ, આમળા,
શુક, મરી, પીપર, દળદર, દારૂદળદર, પટોલપત્ર, સિંધાલુખ, એ
દરેક ચીજ ચાર ચાર તોલા લઈ વાડી પાણીમાં મર્દન કરી લુગદી
કરી ઉપની ચીજે એક વાસળુમાં નાંખી મંદ તાપે ધી સિદ્ધ કરી
ઉતારી આગ લેવું.

પ્રમાણ : ૧ તોલો.

અનુવાન : પેડી સાથે ત્રાપે મેગળો લેવું.

૪૧૬ મલાતકઘૃત

ચનાવટ : બીજામ શેર ૫, ચૂકાનીલાજી શેર ૧, લીંબુનો-
રસ શેર ૧, દહીંનુંપાણી શેર ૧, આદુનોરસ શેર ૧, પાણી શેર ૧૬,
આ ચીજોનો કવાથ કરી ઉતારી લેવો. પાણી શેર ૪ રહે ત્યારે
ગાળી લઈ તેમાં ગાયનુંધી શેર ૨ નાંખવું અને નીચેનું કંદક (ચટણી)
કરી તેમાં નાંખી ધીમે તાપે પકાવવું. કંદકનીવિગત : શુક, મરી,
પીપર, ચરક, ચિત્રક, પીપરામૂળ, ગજાપીપર, હિંગ, અગ્ગમોદ, હાઉ-
બેર, સાણખાર, સિંધવ, વડાગરૂં, કાચકવણુ, ખંઘડીખાર, સંચળ,
જવખાર એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લઈ કંદક કરી લેવો, અને
વિધીસર ધી બનાવી, ઠંડું થયે ગાળી લઈ ખાટલીમાં રાખવું.

પ્રમાણ : તોલા ૧ **સમય :** સવાર સાંજ, ભોજન પહેલાં.

ઉપયોગ : મંદાગ્નિ હરસ, ખરસ, જ્યોદ્ધર, ગોળો, અર્ધુંદ,
સોળ, કુટ મેદરોગ, ખસ્તીરોગ અને ઉદરોગ મટાડી જરૂરાગિ
પ્રદિપ કરે છે.

૪૧૭ શંખપુષ્પાદિઘૃત

ચનાવટ : શંખપુષ્પાનોરસ તોલા ૧૬૨, ગાયનુંધી
તોલા ૬૪, ગાયનુંદૂધ તો. ૬૪ તથા જટામાસી, કડુ, વિહારીકંદ,
જેનીમધ, તુખડ, ઉપકસરી, વગ, દરેડોલ, બદેડાંજલ, આમળા,
શુક, મરી, પીપર, હાગર, દારૂદગર, પટોલપત્ર, સિંધાબુજ, એ
દરેક ચીજ ચાર ચાર તોલા લઈ ચાટી પાણીમાં મર્દન કરી હુમદી
કરી ઉપનની ચીજો એક વાસળમાં નાંખી મંદ તાપે ધી સિદ્ધ કરી
ઉતારી રાખી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ તેલા

અનુપાન : રૂંદી સાર સ્વપ્ને મેનદીને લેવું.

ગાંજનીભરમ તો. ૨ જુનાવાંસનુંલાકડું તો. ૪
અધેડાનું સુકેલું પંચાગ તો. ૧૬૦

વિધી : એક લોહાની કડાઈ લઈ તેમાં અરધું અધેડાનું-
પંચાગ ભાંગી નીચે રાખવું અને ઉપર જતાવેલી દવાઓ તેનાપર છાંટી
દઈ પાણું તેનાપર બાકી રહેલું પંચાગ નાંખી આપવું ને જરા
અંગાર લઈ સગમાવી દેવું. બધી દવા બળીને રાખ થાય તેમ કરવું.
વાંસનીલાકડી વડે હલાવતા જવું કે દવા ક્યાં કાચી ન રહે. બરાબર
બળી રાખ થાય કે સંભાળી કાઢી લઈ બારીક વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ રતીભાર.

અનુપાન : નાગરવેલનુંપાન કાચું લઈ તેમાં આ દવા નાંખી
દગવે દગવે ચાવતા જવું ને રસને ગળામાં ઉતારતા જવું.

ઉપયોગ : દમ-શ્વાસરોગ માટે ઉત્તમ છે બે ગણુ માત્રા
લેવાથી દમનો દુમલો બેસે છે ને પછી રોજ ૩ માત્રા લેવાથી કફ
પાછાને છુટા કરી આપે છે. કફ નીકળી ખાલી થાય કે આ દવા
બંધ કરી આપવી.

સૂચના : કફ મટયા પછી અશક્તિ હોય તો અમકસરમ
તાકાત માટે પાછળથી આપવાનું રહી કરવું. આ દવાથી દમનો દુમલો
૫.૬૬ વર્ષ માટે તદન બેસી જાય છે.

નોંધ : રાત્રે બઢમમાં પીને લોહા જે ફેંકી આપે છે તેની
ગખ દોષ તે ગાંજનીભરમ આમાં લેવી છે. એક સાધુનો જતાવેલ
પ્રયોગ છે અને એક વૈદ આ પ્રયોગ વાપરી મરવને વાપરવા બહામણ
૧૨ છે

૪૨૦ નીમકસુલેમાની

દનાપટ :	૧૨૫.૨	તો. ૧	સા. ૭૫.૨	તો. ૧
	૭૫.૫.૨	" ૧	સો. ૬૫	" ૧

ઉપયોગ : શુર્ણવર, ક્ષયનોહડીલોતાવ, દાહ, રક્તવિકાર, અરૂગી, મંદામિ, બાલશોષ, બાળકોનોશુર્ણવર, ખસ, ખુજલી વગેરે મટે છે. ક્ષયના તાવ માટે રામબાણ છે.

સૂચના : આ સત્વ સ્વાદમાં કડવું લાગે છે માટે બને તો સફેદ કેપસુલમાં ભરીને દરદીને આપવાથી ખરાબ સ્વાદ નહિ લાગે તથા ક્ષયમાં કોડીભરમ સાથે અને હૃદયનીનબજાઇમાં વંસલોચન તથા એલગીનાચૂર્ણ સાથે આપવું જોઇએ.

૪૨૨ પ્લીહાનાશકક્ષાર

ચનાવટ : આકડાનાંપાકેત્રાંપાન તો, ૪૦ લઘ હાઉબેર થાને હપુથાનાં પાન તોલા ૪૦ બંન્નેને ખાંડી તેમાં ૪૦ તોલા પંચલવણ નાંખવું (પંચલવણ એટલે સિંધાણુ, મીઠું, સંચર, ખીડણુ, કાચણુ) એ સર્વને હાથવડે મેળવી એક માટીની હાંડલીમાં ભરી બધે કરી કપડામાટી કરી લેવી. અને પછી તેને ગળપુટનો અમિ આપી દેવો. ભરમ જોવો અંદર પદાર્થ બની જાય તે સંભાળી કાઢી ખારીક વાટી કપડાજાણુ કરી રાખવો.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો.

અનુપાત : ખીડીનાઅર્ક સાથે આપવો.

સમય : સવાર, સાંજ, ૨૧ દહાડા દવા લેવી.

ઉપયોગ : ખરબ, કલેબનોસોજો, ગાંઠ મમે તેવી ભયંકર દોષ આ ઉપાયથી મટી જાય છે.

નીકળવું, દાંત મેલા કે ખરાબ થવા, વગેરે મરી પૂર્ણ આરામ થાય છે અને મોઢામાંથી સારી ખુશબો આવે છે.

૪૩૦ સુવાસિકમંજન

વનાઘટ : કુલાવેલફટકડી તો. ૨૧, કપુર તો. ૨૧, તજ તો. ૨૧, અકકલકરો તો. ૨૧, કબાબચીની તો. ૧૧, નાગરમોથ તો. ૨૧, દરડેછાલ તો. ૨૧, શેકલુંછરું તો. ૨૧, મરી તો. ૧૧, બોલસ-રીનીછાલ તો. ૫, વાવડોંગ તો. ૨૧, સિંધાલુથ તો. ૧૧, શુકં તો. ૧૧, ચાક (સાફ કરેલો) તો. ૩૦. બધાતું ખારીક ચૂર્ણ કરી, કપડછાથ કરવું અને ખાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ : દાંતનીપીડા, દાંતહાલવા, મોઢામાંથી ખરાબવાસ આવતી, દાંતનાપારાસુગ્રીજવા વગેરે મટે છે અને દાંત સાફ રહે છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું—પાક

૪૩૧ દુર્લભપાક

વનાઘટ :	એખરો	તો. ૧૦	ગોખરૂ	તો. ૫
	કૌચબીજ	„ ૫	બલબીજ	„ ૫
	કાગીમુઘલી	„ ૫	હતાવરી	„ ૫
	સાલમભિત્રી	„ ૫	ચોપચીની	„ ૫
	બદામ	„ ૨૦	પીસ્તા	„ ૨૦
	એલચી	„ ૨૧	બાવડંગ	„ ૧૧
	લવંગ	„ ૧૧	કેસર	„ ૧૧
	દરચી	„ ૧૧	તજ	„ ૧૧

પ્રમાણ : ૨૫ તોલા. સમય : સવાર સાંજ.

અનુપાત : ગરમપાણી કે ચોપચીનીતોડવાય.

ઉપયોગ : ઉપદંશ (ગરમી), નાડીતણ, ચાંદી, કુષ્ઠ, બગદર, વાતબ્યાધિ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી, ચરદી, ક્ષય અને નવજાત મટાકે છે.

પથ્ય : જુનાચોખા, મગ, તુવેરનીદાળ, ઘી, મધ, ઘઉં, સીધાજીણુ, સરગવાનીસીંગ, ઘીસોડાં, આદુ અને સહેજ ગરમપાણી આ ચીજો વાપરી શકાય.

૪૩૬ તુલસીપાક

ચનાવટ : તુલસીનાંખીજ તો. ૧૦, ચોપચીની તો. ૨, એખરો તો. ૨, પીપરીમૂળ તો. ૨, નાગકેશર તો. ૨, અશ્વગંધા તો. ૨ એ બધી વસ્તુને ખાંડી કપકાઝણ ચૂર્ણ કરી જીવું મધ તો. ૨૦ સાથે મેગવી એક દિવસ રાખ્યાબાદ સાકર તો. ૫૦ની ચાસણી કરી તેમાં ઉપરની વસ્તુ નાખી તેમાં કેશર, એલચી, જાવંત્રીનું, એકે એક તોલો ચૂર્ણ ઉપરથી નાખી, મેગવી અરસેકના રૂપમાં બનાવી એક બરણી ભરી રાખી.

પ્રમાણ : તો. ૧ થી ૨. સમય : હંમેશાં સવારે આપવું.

અનુપાત : સાકર નાખી ગરમ કરેલું માવનુંદૂધ, પાચન ર્ધ થો તેલુ સેવું.

ઉપયોગ : ધાતુક્ષીણતા મરી જાય છે અને નવજાત દરો તો ૫૫ મટાદી ઘોરત આપમે.

૪૩૭ પુત્રદારસાયન

ચનાવટ :	નચેકડનામૂળ	તો. ૨૪	તદાવંત્રી	તો. ૨
	રીટાનખી	.. ૧	તદાવંત્રી	.. ૧
	એલચી	.. ૧	ચીચી	.. ૨

યધું ગણાય) ૫ઠી તે અર્કમાં ૧૬ મો ભાગ યાને એ રતઃ અર્ક હોય તો ૫ તોલા સાઞ્જખારનુંચૂર્ણ તેમાં મેળવી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ તોલા. અનુપાન : થોડા પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પેટનો દુખાવો તુરત મટાડે છે. આડો સાફ લાવે છે ને પાચનશક્તિ સતેજ કરે છે. પેટના શૂળ માટે ઉત્તમ છે.

૪૪૨ કુષ્માંઢરસાયન

ઘનાઘટ : આશરે ૧૦ રતલ વજનનું એક મોઢું એવું શ્વેતકાળું લાવવું તેમાં વચ્ચે ડગળી કરી તેમાં રહેલ ગર્ભ કે બીજાને ચમચાથી દલાવી નાંખવું અને તેમાં ઉંચી હીરાદોંગ તો. ૨૦ નાંખી ડગળી બંધ કરી ઉપર જરા દીક રીને કપડમારી કરી તેને જમીનમાં કે ઉકરડાવાળી જગ્યામાં ખાડો કરી તેમાં રાખી એક માસ રાખી મુકવું. ૫ઠી તેને કાઢી અંદરમાં રસ થએલ હોય તેને સંભાળી ચમચા કે તેલ કાઢવાની પળીવડે દવારૂપ રસ હોય તેને કાઢી કપડે ગાળી રટાપર ખાટલીનાં ભરી રાખવું. ખાડો તેનું ફગ રહે તેવડાજ માપતો નાતો કરવો.

પ્રમાણ : ૫ થી ૧૦ ટીપો. અનુપાન : પાણી તો. ૨ સાથે.

ઉપયોગ : પેટનો વાયુ, સક્રો, યરીર હરીગતું અને યરદી તથા વાયુની અને ને બાધમાં દુધીઆરી કે ગરમી લાવવા ઉપયોગી સીજ છે.

૪૪૩ ચિત્રકસાર

ઘનાઘટ : ચિત્રકદૂળની છતનું ચૂર્ણ તો. ૫

અથવાર (અંજીલીપુરા) „ ૬૦

વિષી : એક ખાટલીનાં ભરી ઘન દવારૂપ રાખવું, દરોજ મોઢાર દવારૂપ. અને ૫ઠી આઠને દિવસે કપડે કાઢી રાખી લેવું.

યયું ગણાય) પછી તે અર્કમાં ૧૬ મો ભાગ યાને એ રતઃ અર્ક હોય તો ૫ તોલા સાઝખારનું ચૂર્ણ તેમાં મેળવી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ તોલા. અનુપાન : થોડા પાણી સાથે.

ઉપયોગ : પેટનો દુખાવો તુરત મટાડે છે. ઝાડો સાફ લાવે છે ને પાચનશક્તિ સતેજ કરે છે. પેટના શૂળ માટે ઉત્તમ છે.

૪૪૨ કુષ્માંડરસાયન

ચનાવટ : આશરે ૧૦ રતઃ વજનનું એક મોટું એવું શ્વેતકોણું લાવવું તેમાં ૫૨૨ે ડગળી કરી તેમાં રહેલ અર્ક કે પીયાને અમચાથી દલાવી નાંખવું અને તેમાં ઉંચી હીરાહોંગ તો. ૨૦ નાંખી ડગળી બંધ કરી ઉપર જરા ડીક રીતે કપડમારી કરી તેને જમીનમાં કે ઉકરડાવાળી જગ્યામાં ખાડો કરી તેમાં રાખી એક માસ રાખી મુકવું. પછી તેને કાઢી અંદરમાં રસ થએલ હોય તેને સંભાળી ચમચા કે તેલ કાઢવાની પળીવડે દવારૂપ રસ હોય તેને કાઢી કપડે ગાળી રોટપર ખાટલીનાં ભરી રાખવું. ખાડો તેનું ફગ રહે તેવડાજ માપનો નાનો કરવો.

પ્રમાણ : ૫ થી ૧૦ ડીપાં. અનુપાન : પાણી તો. ૨ સાથે.

ઉપયોગ : પેટનો વાયુ, લકવો, યરીર હરીગવું અને યરદી તથા વાયુની ગમેતે વ્યાધિમાં દુધી-નારી કે ગરમી લાવવા ઉપયોગી મીજ છે.

૪૪૩ ચિત્રકસાર

ચનાવટ : ચિત્રકમૂળની ૭.૯૫૫ ચૂર્ણ તો. ૫

રસધાર (સંકચનીયુત) „ ૧૦

વિધી : એક ખાટલીમાં ભરી સાત દહાડા રાખવું, દરોજ નોકર ૯૮૨૫. અને પછી આગે દિવસે કપડે ઘાટી રાખી લેવું.

નાના ટુકડા કરી એક સાસ રીઢા માટીના હાંડલામાં ભરી લેવાં અને તેના ગળામાં એક ચીનીનું વાસણ પ્યાસા જેવું હોય તે રાખી દેવું. આ મૂળ પોણા ભાગમાં ભરી તેના પર અરાબર સ્થિર રહે તેમ પ્યાસો રાખી દેવો અને પછી એ હાંડલીનું મોં ઢાંકણાથી બંધ કરી તેની સાંધ ધડુંનાસોટ વડે ચોડી આપવી. પછી તેને ચૂલે ચડાવી ત્રણેક કલાક અગ્નિ આપવો. ત્યારે અગ્નિ અપાય ત્યારે હાંડલીનાં ઉપરનાં ઢાંકણામાં પાણી ભરી લેવું અને તે ગરમ થાય ત્યારે કાઢી લઈ ફરી ઠંડું પાણી ભરી લેવું આમ કરવાથી વરાળ રૂપે અર્ક ઉડી ઢાંકણા નીચે રાખેલા પ્યાસામાં જમા થઈ જશે તે ભડી ઠંડી થતાં ખોલી સંભાળથી કાઢી લેવું અને ગાળી ખાટલી ભરી લેવી.

ઉપયોગ : અનેક પ્રકારનાં નેત્રરોગમાં સ્ત્રી ભરી આંજનાથી અજ્ઞ કાયદો થાય છે તથા નાગરવેલનાપાનમાં નાખી રોજ ખાવાથી સારી તાકાત લાવે છે.

૪૪૬ પાચકઅર્ક (૧)

ચનાપટ : લીડોફીનો   શેર ૧   અજ્ઞમો   શેર ૦૧
 મેટીએલ્સી   ,, ૦૧ લવંગ   ,, ૦૧
 પાણી   ,, ૨૦

વિધી : ખમી ચીન્નેને પાણીમાં પલાળીને રાત્રે રાખી મૂકવું. સવારે નવીકાચંદ્રમાં ભરી અર્ક ખેંચી લેવો. અર્ક ૧૬ ખાટલી (૧૦ શેર) થાય છે.

પ્રમાણ : ૨૧ તોલા. **સમય :** ચાર વખત લેવું.

ઉત્ત્યાંગ : પેટનોદુઃખાંત, વાયુ, મંદાગ્નિ, અદ્યો વનેરે મટાડે છે.

૪૪૭ પાચકઅર્ક (૨)

ચનાપટ : મેટીએલ્સી તો ૩૦, તજ તો ૪૦ એ બન્નેને

પ્રમાણ : એક દીપુ એક માસના બાળક માટે, છ માસના માટે ૩ દીપાં, એક વર્ષના માટે ૫ દીપાં, મોટાં બાળક માટે ૫ થી ૧૦ દીપાં, મોટી ઉમરના માટે ૧૫ થી ૩૦ દીપાં લેવાય.

અનુપાન : પાણી સાથે મેળવીને અપાય.

ઉપયોગ : બાળકોને થતી શરદી, તાવ, ખાંસી, કફ, ન્યુમોનીઆ, વરાધ, નળજાઇ, બેહોશી, વગેરેમાં આપવાથી સત્વર કાયદો થાય, જે દરન સાફ લાવવાની જરૂર હોય તો તેમાં એળીઓ કે રેવંનીનોશીરો મેળવીને આપવો. જેથી ઝાડો સાફ આવી જશે. વધુ પડતા ઝાડા થતા હોય તો આ દવામાં અરીણનોઅર્ક એકાદ દીપુ મેળવી, ઉમર પ્રમાણે યોગ્ય માત્રા વિચારીને આપવી, તો તત્કાળ કાયદો થશે.

૪૪૯ સ્વત્તશોધકઅર્ક (૧)

ઘનાઘટ : ગુળોતો. ૨૦, ઈંદ્રિવારૂણીનાંમૂળતો. ૧૦, ગોરખમુંડી તો. ૨૦, બાવળનાપરડા તો. ૨૦, કાંચનારછાલ તો. ૨૦, ત્રણ વર્ષનો છુનો ગોળ તો. ૨૦, મગરબીહિસઓ તો. ૨૦, ચોપચીની તો. ૨૦, કાંપરવળનાંપાન તો. ૨૦, મધ તો. ૨૦ સરખુંખાનામૂળ તો. ૨૦, સીચમનોબૂછો તો. ૨૦, અંદનનોબૂછો તો. ૨૦, લીમડાનીઅંતરછાલ તો. ૨૦, આ બધી દવાઓને કચરી, એક વાસણમાં પાણી એર ૩૦માં પકાળી, ત્રણ દિવસ રાખી પછી ઉકાળો કરવો. ત્યારે બાકી પાણી એર ૫૦ થી ૨૦૦ ત્યારે ઉતારી માગી લઈ તેનું નહીકાપંચથી અર્ક બેંચી, ખાટલીમાં ભરી રેડું.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ તોલા સુધી દવા તથા તેમાં થોડું દૂધ નાખીને આપવી.

સમય : દિવસમાં બે વખત લેવી.

ઉપયોગ : મગરબીહિસ, ઉપરંચ, કુટંગેચ, ખસ, ખરંગુ.

૪૫૫ અમૃતાસત્વયોગ

ચનાવટ : ગળોસત્વ તો. ૧ એલચીનાંળીજ તો. ૧
જેડીમધ „ ૧ પ્રવાલભરમ „ ૧
વંસલોચન „ ૪ સાકર „ ૮
શ્વેતચંદનનો છુકો તો ૨.

ચિધી : સર્વને ખારીક વાટી, કપડાંવડે ચાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ આનીભાર.

અનુપાત : મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ : શુભ્રજ્વર, નળગાંધ, ખાંસી, ક્ષયનોતાવ, ક્ષય, દાહ, શોષ વગેરે મટે, બૂખ લાગે અને શરીરમાં જળની વૃદ્ધિ થાય.

૪૫૬ કમરનાશૂઠનોઉપાય

ચનાવટ : કૌચખીજ તો. ૧, પીપરામૂળ તો. ૦૧, બંન્નેને ખારીક વાટી લેવું. પાટી દૂધ તો. ૪૦ લાઇ એક માટીનાવાસણમાં મરમ કરવું તેમાં સાકર તો. ૪ નાંખવી તથા ઉપરની દવા પણ નાંખી આપવી અને ધીમેતાપે તેનો દ્ધીરપાક કરવો. તેપાર થાપ ત્યારે તેમાં ધી તો ૨ નાંખવું. ઉતારી ફંકું થયે હલાવી ખાઇ જવું. એ પ્રમાણે દસ દિવસ કરવું.

ઉપયોગ : કમરને મટે છે, પાનુરુદ્ધિ થાય છે, કમરનુંશૂઠ મટે છે, શરીરમાં લેણીનો વધારો થાય છે, દસ ચાલે ત્યાંજની બદલાવ પડે.

૪૫૭ કાસીસાદિયોગ

ચનાવટ : લીનાસ્ત.ભરમ તો. ૧ વાવડીચનાંખીજ તો. ૧
નળજેડ „ ૧ સાકર „ ૧

૪૫૫ અમૃતાસત્વયોગ

ચનાવટ : ગજોસત્વ તો. ૧ એલચીનાંખીજ તો. ૧
 જેઠીમધ „ ૧ પ્રવાલભસ્મ „ ૧
 વંસલોચન „ ૪ સાકર „ ૮
 શ્વેતચંદનતો છુકકે તો ૨.

વિધી : સર્વને બારીક વાટી, કપડાંવડે ચાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ આનીભાર.

અનુપાત : મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

સમય : દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ : શુભ્રજ્વર, નબળાઇ, ખાંસી, ક્ષયનોતાવ, ક્ષય, દાહ, શોષ વગેરે મટે, જૂન સાગે અને શરીરમાં બળની વૃદ્ધિ થાય.

૪૫૬ કમરનાશૂઠનોઉપાય

ચનાવટ : કૌચખીજ તો. ૧, પીપરામૂળ તો. ૧૧, બંન્નેને બારીક વાટી લેવું. પછી દૂધ તો. ૪૦ સહ એક માટીનાવાસણમાં ગરમ કરવું તેમાં સાકર તો. ૪ નાંખવી તથા ઉપરની દવા પણ નાખી આપવી અને ધીમેતાપે તેનો ક્ષીરપાક કરવો. તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં ઘી તો ૨ નાખવું. ઉતારી દંડુ થયે હલાવી ખાઇ જવું. એ પ્રમાણે દસ દિવસ કરવું.

ઉપયોગ : કમર મટે છે, ધાતુરુદ્ધિ થાય છે, કમરનુશ્ચળ મટે છે, શરીરમાં મોહીંગા વધારે થાય છે, દવા ચાહે ત્યાંસગી બદાયર્થ પડે.

૪૫૭ કાસીસાદિયોગ

ચનાવટ : લીંગાકસીજરમ તો. ૧ વાવડીગાંખીજ તો. ૧
 અરુનેદ „ ૧ સાંજખાર „ ૧

૪૫૯ ગઢુચ્યાદિયોગ

વનાવટ : ગજોસત્વ, અશ્વકબચ, લોહકબચ, એક
પીપર, સાકર આ છ ચીજો સમભાગે લઈ બારીક વાટી રાખવી.

પ્રમાણ : બે આનીઆર.

અનુપાન : મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : વીર્યવધારનાર, કામોન્તેજક તથા વાજીકર
ચુલ્ક માટે ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

૪૬૦ ગર્ભાંકુશયોગ

વનાવટ : ટંકણુખાર, લોંડીપીપર, વાવડોંગ, ખાખરા
ખીંગ, તાંદળજળનાંમૂળ, દાડમનાંમૂળ, સિંધાકુલુ, આ ચીજો સમભાગે
લઈ બારીકચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૬ થી ૧૨ રતીઆર.

સમય : સવાર, સાંજ. **અનુપાન :** પાણી.

ઉપયોગ : આ દવાનો ઉપયોગ કરનાર સ્ત્રીને ગર્ભ રહે
પામતો નથી.

સૂચના : આ દવા રુચિનાનકર્ષી પડી તે દિવસથી તે ર
દિવસ લગી પ્રત્યેક માસે લેવાથી લખવા પ્રમાણે લાભ થાય છે.

૪૬૧ છર્દીનાશકયોગ

વનાવટ : જાંબુનાંપાન, આંબાનાંપાન, બેર ખીંગેર, જ
ચેરીમધ, ચાંડા, પીંગીમાટી, ચાખાનીપાણી, દાડમ આ દસ ચીજો
જનકા બુધાને પાણીમાં પકવવી રાખવું. અને તેનો દીમ બન
રાખવો. ૪ તેડા દવા ૪૦ તેડા પાણી લેવું.

૪૬૫ દરાજનીદવા (૧)

ચનાવટ : પારદ તો. ૧, ગંધક તો. ૧ કળજલી કરી તેમાં મોરચુધો તો. ૦૧ અને ટુલાવેલટંકણ તો. ૨, બધાને આ કરી મેળવી તેને લીંબડાનાપાનનારસમાં તથા કુત્રાડીઆનાંબીગ ક્વાથમાં એક એક દિવસ ઘુંટી દવાને સુકવી લેવી.

ઉપયોગ : આ દવાને જરા પાણીમાં મેળવી મલમ કરી દરાજપર લગાડવાથી ગમે તેવી નવી કે લુની દરાજ-દદુ આર દહાડામાં મટી જાય છે અને ફરી પાછી થતી નથી.

૪૬૬ દરાજનીદવા (૨)

ચનાવટ : સિંધવ તો. ૧, ટંકણખાર તો. ૧, આમલક ગંધક તો. ૩, સાકર તો. ૫, બધાને ખારીક વાટી રાખવું થુગળના ઘોડાક પાણીમાં આ દવા તો. ૧ મેળવી લેપ જેવું દરાજવાળો જગાપર લગાડવાથી દરાજ મટે છે. તે સિવાય ઉપ દવાના ચૂર્ણને લીંબુનારસમાં નાંખી લગાડી સકાય છે.

ઉપયોગ : દરેક પ્રકારની દાદર-દદુ મટે છે.

૪૬૭ દશાંગધૂપ

ચનાવટ : વજ, હોંગ, વાવડીંગ, મગખીપર, સિંધ મળીપાટ, અનિયિય, મુક, મરી, પીપર આ દસ ચીજોને સરખે સઘ જાડો બૂધો ધૂપ જેવો કરી લેવો.

ઉપયોગ : આ ધૂપનો ઉપયોગ બ્રાહ્મણના જિજ્ઞાસુનેમાં કરવાથી બ્રાહ્મણને થતી બાધિ અને બ્રાહ્મણદરોજ થતા અને થવા દોષ તો મટી જાય છે.

દિવસ વાટી મર્દન કરી સુકવી ખાટલીમાં રાખવું.

થા ૬ રતીભાર.

દૂધની મસાઈ સાથે.

સાંકુ, દાહ અને મંદામિ મટાડે છે.

યોગ

વાલભરમ, શંખભરમ, હરડે, બહેડા, આમળા, પાપર અને સાગાગર આ સાત ચીજો સમભાગે લઈ ખારીક વાટી કપડાણુ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : મધ અને ઘી સાથે.

ઉપયોગ : હેડકી મટાડનાર ઉત્તમ યોગ છે.

૪૭૨ ચાલધુટી

ચનાઘટ : અગ્રમોદ તો. ૧, ખાલદરડે તો. ૧, રેવચીની-લાકડી તો. ૦૧, ફુદીનો તો. ૧, પલાસખીજ તો. ૧, ખીજેરાનુંમૂળ તો. ૧, ડીકામાલી તો. ૧, સ્વચ્છનાંપાન, (રામતુલસી) તો. ૧, કુધબો તો. ૧, મીઠાકુક તો. ૧, કમળકાકડી તો. ૧, કરીઆનું તો. ૨, મરડાશીર તો. ૧ બધી ચીજો સાફ કરી બુકો જાડે કરી લેવા. તો. ૦૧ દવા પાણી તો. ૨ માં ઉકાળી ૧ તોલો રહે ઉતારી ગળી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ ચમચી. (૦૧ તોલો)

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : બાળકોને બાલધુટી તરીકે દબેયાં આપી યકૃત, પેશાબ, હાર્ટ, ખંસી, પેટનાગેમ, કમજબ, નજાઈ, ઉલટી વગેરે મલાટી બાળકોને નીરોગી રાખે-દૂધનું પચન કરાવે.

ગોળી બનાવી ત્યાં રાખવાથી ચોની મજબુત બને છે—કડણ બને છે.

સૂચના : ઉપર બતાવેલ ચીજોનો ક્વાથ કરી તેની પીય-
કારી લેવાથી પણ ચોની મજબૂત થાય છે, તે ગર્ભાશય સ્થાનપર
આવે છે.

૪૭૬ રજઃપ્રવર્તકયોગ

ચનાવટ : કપાસમૂળ તો. ૪ જુનોગોળ તો. ૪
પીપળાનીજડા „ ૨ ગાજરમીઝ „ ૧
સોઆદાણા „ ૧

વિધી : બધાને પાણી તો. ૪૦માં નાંખી ક્વાથ કરવો.
પાણી તો. ૧૦ રહે ઉતારી કપડે ગાળી લેવું.

સમય : રાત્રે સૂતી વખતે આ બંધી દવા (ક્વાથ) હોય તે
પી જતી. તે સવારથી આખો દિવસ ખોરાક ન આપવો.

ઉપયોગ : લાંબા સમયથી બંધ પડેલું શુ આ દવાથી
ખુલ્લી બને છે.

સૂચના : જો ૨૪ કલાકમાં ફાયદો ન થાય તો ઝેરીન રીતે
ખીજ દવા બનાવી સવારનાં ખાલી પેટે ખીજ દિવસે આપવી.

૪૭૭ રૌપ્યરસાયન

ચનાવટ : રૌપ્યમરમ તો. ૧, મુંઠ તો. ૧, અમ્લકમરમ
તો. ૧, મરી તો. ૧, તામ્રમરમ તો. ૧, પીપર તો. ૧, બધાને
ખરીક વાડી કપડાંજાલ કરી બાટલીમાં બરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ રતીનાર. **અનુપાત :** મધ અને ઘી સાથે.

ઉપયોગ : દુધ, શાંકુ, ખાંસી, શ્વાસ, દરરોજ, નેત્રરોગ તથા
પિત્તજન્ય બાધિને મટાડે તથા પૌષ્ટિક છે.

જીવવામાં કદને ખુલ્લો કરે છે. ખાસ કરી બાજક બરાઈ
 હોય તેને માટે ઉપયોગી છે. ખાંસી પણ મટે છે.

૮૧ વરાધનીદવા (૨)

બનાવટ : અતિવિષ તો. ૨ કાકડાશીંગ તો. ૨
 પીપર „ ૨ નવસાર „ ૧
 બહેડાંનીછાલ „ ૨ પુલાવેલટંકણ „ ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી કપડછાણ ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં
 ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતીભાર. સમય : ચાર ચાર કલાકે.

અનુપાન : મધ અને ધાવણ સાથે.

ઉપયોગ : બાળકોનીખાંસી, શ્વાસ, તાવ, કબજિયાત, ઉદરરોગ
 વગેરે મદી બધ છે.

૪૮૨ વાજીકરણયોગ (૧)

બનાવટ : કુંગળીનોરસ આશરે તો. ૨૦.

ધડનોલોટ „ „ ૪૦.

દિગ્ગજાકરમી એક એક તોલાની કટ.

વિધી : પ્રથમ એક વાસણમાં ધડનોલોટ

રસ મેળવી લોટને બાટી જેવો ધાવ છે તે તૈયાર
 બાટી બનાવી, જે બાટીની વચ્ચે દિગ્ગજાનો
 રસ બધ કરી, બાટી બનાવી લેવા. આ બાટીને
 પાંચ લેવા. પરિપક્વ ધાવ એટલે બાટી, લોટના
 રસમાં બનાવી લેવું અને દિગ્ગજાકરના ગંદકા જુદા
 અને તૈયાર થએલ ચુરમું લઈ તેમાં સાકર તથા ઘી
 તેલ મેળવી તૈયાર કરી, ગ, દસણ અને

અંગ ૨૨ તી ૪૨ બદામનુંતેલ તો. ૩
 અવધન નંગ ૩ મધ " ૫
 આકર તો. ૩૦

તી : પ્રથમની દરેક ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.
 બાજબીમાં ચાસણી કરી લેવી. અને માણુન જેવી
 છી ચાપ ત્યારે ઉતારી તેમાં ઉપરની ચીજો મેળવી ઠંડું
 મેળવી રાખી મૂકવું.

માણ : ૧૧ થી ૧ તોલો. અનુપાન : દૂધ સાથે

સમય : સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : વાજકરણ, પૌષ્ટિક તથા સ્થૂંલન ગુણુ માટે ઉત્તમ
 કરી નબળાઈથી થતા વિકારોને તુરંત મટાડે છે.

વાયુનાદમનોઉપાય

ચનાષટ્ : ધતુરાનાફળનીછાલ તો. ૧ લાવી તેને ઘીમાં શેકી
 ગાદ તેને વાટવી અને તેમાં અવધન તો. ૧, ભવંત્રી તો. ૦૧,
 તો. ૦૧, ખોરાસાનીઅજીઓ તો. ૧, કવંગ તો. ૧, અશીણુ
 ૨ એ બધી ચીજો નાખી, મેળવી, પાણીમાં મર્દન કરી ચણા
 વી ગોળી કરવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી સમય : સવાર તથા સાંજ.

ઉપયોગ : કફ તથા વાયુના દમનોરોગ મટે છે.

૮૬ વાઘાનોઉપાય

ચનાષટ્ : કબુતરનીદગાર (વિશ્વ) તો. ૧, ગોળ તો. ૧,
 કાળી નંન ૧૦. બધાને બારીક વાટી એઆનીભારતી ગોળી
 ૧૦ લેવું

પ્રમાણ : એક ગોળી સમય : સવાર, સાંજ.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. સમય : સવારે અને સાંજે.

અનુપાત : મધમાં ચાટી જતી.

ઉપયોગ : શ્વાસ, ખાંસી, કફ અને શરદવાયુને મટાડે છે.

૪૮૯ શ્વાસહરયોગ (૨)

ચનાવટ : બહેડાનીઝાલ તો. ૨૦ સોનાગેર તો. ૦૧

કુકાવેલ નવભાગર તો. ૧.

ચિષી : બહેડાનીઝાલનું બારીક કપડાણથી ચૂર્ણ કરી તેમાં

ખીંછ બે દવા મેળવી ધુંટી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. અનુપાત : મધ સાથે.

ઉપયોગ : શ્વાસ, કાસ, દમ માટે અકસીર છે.

નોંધ : આ દવા થોડાક દિવસ નિયમિત સવાર સાંજ લેવી,
અને દવા શરૂ કરતા પહેલાં એક લુલાખ લઈ કોડો સાફ કરી લેવો.

૪૯૦ શ્વેતશ્વાસકુઠાર

ચનાવટ : સફેદ સોમલ કાચો તો. ૦૧.

દૂધચર્કરા (દૂધનીસાકર) તો. ૩૩૩.

ચિષી : એક શુદ્ધ કરેલી સાફ ખરલમાં પ્રથમ સોમલને
ખરીક વાટવું અને પછી તેમાં ચર્કરા મેળવતા જવું. તથા કલાકમાં બધું
મેળવી લઈ પછી તેને બીજા છ કલાક બારીક વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ રતીભાર. અનુપાત : મલાઈ સાથે.

સમય : સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : શ્વાસ (દમ) ના રોગી માટે આ દવા રામબાણ
કે એક બે સપ્તાહ ખરાબર આપી લાલ થાય કે પછી થોડા દહાડા
પહે કરી ફરી બે સપ્તાહ એજ દવા આપવી.

નોંધ : આ દવામાં મુખ્ય સોમલ છે. કફ પ્રકૃતિને માફક
બે. ૦, ખેરાત પીણિક, દૂધ-ધી આપવું અને દવા સમજીને કરવી.

રી ગળા મુઠી પાણીમાં ઊભા રહેવું અને ત્યાંજ આ દવા ખાવી અને એક કલાક ત્યાં ઊભા રહી સરસ્વતીમંત્ર બોલવો. એક કલાક પાદ બહાર આવી દૂધ પીવું અને તે દહાડે દૂધ શીવાય પીણું કંઈ લેવું નહિ. પછી પણ ત્રણ દહાડા સાદા ખોરાકને ફળાહારપર રહેવું. (પણીમાં ઊભા રહી દવા લેવાનો અર્થ એ છે કે કદાચ દવા લીધા પછી ઉઘડી થાય તો તે ઉઘડી શરીરપર પડતાં ત્યાં કુદરોગ થઈ આવવા સંભવ છે ને તે મટતો નથી).

નોંધ : આ પ્રયોગ વર્ષમાં ફક્ત એકજ દિવસે કરવાનો છે પણ તેની અસર બહુજ સારી રહે છે.

લાભ : આનાથી બુદ્ધિ તિવ્ર બને છે, યાદશક્તિમાં ખાસ વધારો થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે તેમજ વક્તા અને લેખક તથા કવિઓ માટે આ યોગ સર્વોત્તમ છે.

૪૧૪ સંતાનપ્રદયોગ

ચનાચટ : શાહચૂર, કાળાંમરી, નાગેકેશરઅસલી, અજમો ખી ચીળે સમલાગે લઈ ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૦૧ તોલો. **અનુપાન :** ગરમપાણી.

સમય : રત્ન આવે તેજ દહાડેથી આ દવા લેવી.

ઉપયોગ : રત્ન સાફ લાવવા ઉપરાંત ગર્ભ ધારણ લાયક સ્ત્રી વધારવા માટે ઉત્તમ છે.

૪૧૫ ત્રયનિવારકયોગ

ચનાચટ : સાચામોતીનાં છીપનીપિટ્ટી તો. ૧, કાયફળની છાલ તો. ૩, બધાને ખરીક વાટી લેવું. અને તેને નાનીદરડેના કવાચમાં પૂરી સંસ્કાર કરી મેળવી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ મોળી. **સમય :** સવાર, બપોર ને સાંજ.

અનુપાન : અન્ડુસીના સરખા સાથે મેળવી વાટી મેળવીને આપવી.

ઉપયોગ : ફરોગમાં સારો લાભ આપે છે.

તેમાં ૨૦ તોલા બીંબુડી (એક જાતનાં જીવડા) નાંખી ખુસ્કી જગામાં ચુલાપર મુકી તાપ આપી ભસ્મ કરી લેવી અને તે વેળા જરાબર દેખાવતા રહેવું. છેવટે જરાબર તૈયાર થયા બાદ ઠંડુ કરી તે ભસ્મ વાળી કડાઇમાં ફુંકે મારી ઉડી જાય તેવો છુકો ઉડાવી દેવો અને બાકી ભસ્મ રહે તે મંભાળી લઇ જરૂરમાં વાટી કપડછાણ કરી ખાટલીમાં રાખી લેવું આ ભસ્મ પાણીમાં તરે તેવી સુંદર અને છે

પ્રમાણ : ૨ રતીઆર. **અનુપાન :** મલાઇ કે માખણ સાથે

ઉપયોગ : નખજાઇ, પાંડુ, ધાતુક્ષીયુતા, નસોનીકમળોરી શીકાઇ વગેરે મટાડી ચીર્ષ લોલી જલદી વધારે છે.

પથ્ય : સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો જોઇએ.

૫૦૧ શતાવરીઆસવ

ચનાવટ : લીલીશતાવરીનોરસ તો. ૪૦૦.

ધાવડીપુષ્પ	તો. ૬૪	ગોળ	તો. ૧૦
મરી	.. ૪	લવંગ	..
પીપર	.. ૪	મોચરસ	..
ચુરા	.. ૪	જીરું	..
સફેદમુલલી	.. ૪	જાવંતો	..
અકલકરા	.. ૪	ફેલર	..

પિષ્ટી : સ્ત્રમાં ગોળ મેળવી પછી બાકીની ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી બે માત્ર દીક ખેંચ કરી ગરમ જગાપર રાખી પછી માખણ ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧૧ તોલા. **અનુપાન :** પાણી.

સમય : સવારે સાગર જમ્યા પછી.

ઉપયોગ : ક્ષય, પ્રદર, ધાતુક્ષીયુતા, જીર્ણોત્તર, ખાંસ વગેરે નદી તાકાળ ત્યારે છે

પ્રકરણ ૨૩ મું - અગ્રણી

૨૦૦

તેમાં ૨૦ તે.લા અગ્રણી (અગ્રણી) અને ૨૦ તે.લા અગ્રણી
 સુધારા સુધી તથા અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 દવાના રહેલું. તેથી અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 વાગી કાઢવામાં કુદકે નથી હોતી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 આથી અગ્રણી અને તે અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 આથી અગ્રણી અને તે અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી

પ્રમાણ : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી
 ઉત્પાદન : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી

શીશ્ય અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 પથ : અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી

૫૦૧ શતાવરીઆમવ

પ્રમાણ : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી
 ઉત્પાદન : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી
 શીશ્ય અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 પથ : અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી

વિષય : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી
 પ્રમાણ : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી
 ઉત્પાદન : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી : ૨૦૦૦૦ અગ્રણી અને અગ્રણી

શીશ્ય અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી
 પથ : અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી અને અગ્રણી

પ્રકરણ ૨૪ મું—વૈદ્યકપરિભાષા

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતની સમજણ.

કવાય—આપણી ભાષામાં ઉકાળો, કવાય, કાઠો એ નામથી આ બનાવટ ઓળખાય છે. સુકી વનસ્પતિ છાતી તેને બહી કુટી એક ક્ષણ કરેલા તોણામાં કે માટીના વાસણમાં ૧ ભાગ દવા અને ૪ થી ૮ અથવા ૧૬ ભાગ પાણી નાખી જ્યારે ઘોષો કે આક્રમો ભાગ બાકી પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને પછી તેમાં ઉપરથી નાખવાની કોઈ ચીજ બતાવેલી હોય તો તે મેજથી આપવી આવું નામ વૈયાર કવાય છે. તે લીલી વનસ્પતિનો પણ બનાવી શકાય છે. કવાય બનાવતી વખતે વાસણ ખુદતું રાખવું, સખત દવાઓ હોય તો સોજાણું પાણી, સામાન્ય દવાઓ માટે આક્રમણું પાણી અને લીલી દવાઓ માટે ચારાણું પાણી નાખવું બરાબર હોય છે. કવાય માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પ્રવાહી વૈયાર થએલા કવાયનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

ચૂર્ણ—સુકી દવાઓને ટાક કરી લખેલા વજન પ્રમાણે ઘડી તેને બરા તરફે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળાવી કે કપડાથી ચાંચી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ૦ થી ૦૫ તોલા મુખીની નમ્બાય છે.

ગોઝી : ગોઝીને ટ્રી, પટ્ટી, પટક કે પીસ્ટ કહેવાનાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઈ વનસ્પતિના રસ કે કવાય સાથે પુરીઘડી લખેલા પ્રમાણની ગોઝી બનાવી છાંયે મુકવી લેવી તેનું નામ ગોઝી છે. એ બનાવટના યુગને આવે તેનો પ્રથમ યુગનો કવાય કરી તેના મુકી પરનુઆ નાખી હોદા લેવું કરી પછી ગોઝી બનાવ લેવું થયે પાંચાનો દાવ કરી ગોઝી બનાવવી એવું કેટલીક અગ્રી નોંધે મુકરવા માટે ઉપર પાંચે કરી પાંચાનુવનનો નુકા ઉતારવા આવે છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું—વૈદ્યકપરિભાષા

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતનો સમજણ.

કવાય—આપણી ભાષામાં ઢકાળો, કવાય, કાઠો એ નામથી આ બનાવટ ઓળખાય છે. સુકી વનસ્પતિ લાગી તેને બાકી કુટી એક ક્વર્ટ કરેલા તપેલામાં કે માટીના વાણમાં ૧ ભાગ દવા અને ૪ થી ૮ અથવા ૧૬ ભાગ પાણી નાખી ન્યારે ચોથો કે આઠમો ભાગ બાકી પાણી રહે ત્યારે કઠારી ગ્રાણી લેવું અને પછી તેમાં ઉપરથી નાખવાની કોઈ ચીજ બતાવેલી હોય તો તે મેજથી આપવી આનું નામ તૈયાર કવાય છે. તે લીલી વનસ્પતિનો પણ બનાવી શકાય છે. કવાય બનાવતી વખતે વાસણ ખુદતું રાખવું, સખત દવાઓ હોય તો રોજગણું પાણી, સામાન્ય દવાઓ માટે આઠગણું પાણી અને લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર હોય છે. કવાય માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પ્રવાહી તૈયાર થયેલા કવાયનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

ચૂર્ણ—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઈ તેને બરા તરફે સુકાવી બારીક ખાંડી માથાની કે કપડાથી માણી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ૧ થી ૧૦ તોલા સુધીની બધાય છે.

ગોઝી : મોણને ગુદી, વટી, વટક કે પીસેલ કદેરામાં ભાજે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, અથવા સાથે, કેઈ વનસ્પતિના રસ કે કવાય સાથે પુટીલઈ લખેલા પ્રમાણની મોણી બનાવી સાથે મુકી લેવી તેનું નામ મોણી છે. એ બનાવટના કુવળા બાજે તેનો પ્રયોગ નુવળા નો કવાય કરી તેમાં સુકી વસ્તુના નાખી હોવા એવું કરી પછી મોણી વાગવા એવું થતા પંચાંગો દાદ કરી મોણી બનાવવી એવું. તેલક બનાવી મોણી મુકવરા માટે ઉપર પાડેલા વટીકે પા.પ.નુવળાનો મૂલ્ય બદલાય જાય છે.

અંજન : આંખમાં આંજવાની દવાને અંજન કહે છે. સુરમા રૂપે, પ્રવાહી દીપાં રૂપે કે સળી બરી આંજ સકાય તેવા મધ્યમ રૂપે તે હોય છે. કેટલીકવાર ગોળી કે વાટ રૂપે હોય છે તેને ધસીને આંજ સકાય છે.

નસ્ય : નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પણ તે ચુર્ણ તેલ કે ધી રૂપે એ તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

પોટીશ : લોટ, ચુર્ણ અથવા અદરી જેવી ચીજના બડા બૂખને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બારીને કે સુકીજ સેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાની લગાએ રોક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

ધૂપ-ધૂમાડી : અગ્નિ એક વાસણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધુમાડો સરીરના કોઈ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમાં ધુમાડો કરવો તેને ધૂપ કે ધુમાડો કહે છે.

ધૂમ્રપાન : ખીડી કે હોડા રૂપે અથવા ચલમમાં દવા બરીને ધુમાડો પીવાના કામમાં વાપરવો અથવા અંગારાપર દવા છાંટી તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

વંધારણ : સરીરના કોઈપણ ભાગને નરમ કરવા, રોક આપવા કેઈ દવા કે વસ્તુ બાંધવામાં આવે તેને બંધાણ-બંધારણ કહે છે.

પાટ : ચોની અથવા ગુદાના ભાગમાં અથવા કોઈ જણની જગ્યા દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પછાળીને તેની કરેલી પાટ મુકવામાં આવે તેને વાટ કહે છે ખીજું નામ ફલવર્તી કે સોમલી પણ કહેવાય છે.

કોમગ્ઝા : દવાના ચુર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા સુકી દવાને ૧૫૫ હરી તે દવા મોમાં રાખી ફેંકી દેવામાં આવે તેને કોમગ્ઝા-નંદુષ કહે છે.

પસ્ટી-પીચકારી : પીચકારીમાં પ્રવાહી દવા બરી તેને મૂલ-ચુર્ણ કે રૂમાં મેળવી અથવા મુકવામાં આવે તેને એક પ્રકારની પીચકારી કે પાટી કહે છે. ચોની સાથે કરવા કે દરદ લાવવા માટે ડબામાં દવા બરી

અંજન : આખમાં આંજવાની દવાને અંજન કહે છે. સુરમા રૂપે, પ્રવાહી દીપાં રૂપે કે સળી ભરી આંજ સકાય તેવા મલમ રૂપે તે હોય છે. કેટલીકવાર ગોળી કે વાટ રૂપે હોય છે તેને ઘસીને આંજ સકાય છે.

નસ્ય : નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પણ તે ગુર્ણ તેલ કે ધી રૂપે ગમે તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

પોટીશ : લોટ, ગુર્ણ અથવા અદશી જેવી ચીજના બડા બૂધને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બારીને કે સુકીજ સેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાળી જગ્યાએ રોક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

ધૂપ-ધૂમાડી : અગ્નિ એક વારણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધુમાડો સરીરના કોઈ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમાં ધુમાડો કરવો તેને ધૂપ કે ધુમાડો કહે છે.

ધૂમ્રપાન : બીડી કે હોડા રૂપે અથવા ચલમગાં દવા ભરીને ધુમાડો પીવાના કાગમાં વાપરવો અથવા અજારાપર દવા છાંટી તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

બંધારણ : સરીરના કોઈપણ ભાગને નરમ કરવા, રોક આપવા કોઈ દવા કે વસ્તુ બાધવામાં આવે તેને બંધાણ-બંધારણ કહે છે.

વાટ : ચાંદી અથવા ગુદાના બાનમાં અથવા કોઈ ઘસૂની જગ્યામાં દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પલાળીને નેતી કરેલી વાટ મુકવાના આવે તેને વાટ કહે છે બીજી નામ ફલ્ગવર્તી કે સોમલી પણ કહેવાય છે.

કોગલ્લા : દવાના ગુર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા મુકી દવાનો કપાસ કરી તે દવા મોઝા રાખી ફેંકી દેવામાં આવે તેને કોગલ્લા-નકૂલ કહે છે.

પીચકારી-પીચકારી : પીચકારીના પ્રયત્ન દવા ભરી તેને મૂકવાનાં કે ગુદામાં અદશ મુકવામાં આવે તેને એક પ્રકારની પીચકારી કે બરતી કહે છે. ચાંદી સાથે કરવા કે દરત લાવવા માટે દવાના દવા ભરી

કપડમાટી : કોઈપણ વાસણ, ચંત્ર કે બાટલીને ત્યારે બહુમા મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીલી નરમ માટીમાં ચોળીને સરખી કરી લગાડી સુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડાની આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક સુકવીને કરવી જોઈએ.

તોલમાપ : પાકમાં લખ્યા પ્રમાણે દવાઓનું વજન લેવું. કોઈ કોઈ પાકમાં વજન ન બતાવેલું હોય ત્યાં સમમાને લેવાનું છે એમ સમજી લેવું.

લીલી કે સુકી : દવાઓ બનતા લગી મુઠી કે લીલી લખેલી હોય તે પ્રમાણે લેવી કેટલીક જગ્યાએ ખાસ લીલી લખેલી હોય ત્યાં તેના વજન મુજબ લેવાની છે. મુઠી દવાઓ લ મેરસા સારી અને ચર્મી વાપરવી.

ગુની દવાઓ : ગધ, વાવડીજ, પીપર, ગોળ વગેરે એક વર્ષનાં મુન્ય લેવાય છે. પણ શક્તિરર્પક ઉપાયોમાં ગધ નહું વાપરવું એજ ઠીક છે. કદ પલાડવા માટે ગધ મુન્ય વપરાય છે.

ફેરી દવાઓ : સોમલ, મનરૂઠ, દરતાલ, વચ્ચનાજ, વપક, મેરુચલા, પારલ, હોનલો, રસકપુર, ફીલામ, કપિર, બાકોર, મોરુપુ, ટકમ્, નેપાલો, નાદિહાડી તથા પાતુ ૬ ઉપધાતુ આ તમામ સોધન કરીને વપરાય છે. પાકમાં કયા આ દવાઓની આનંદ દુર્લભ રાખેલ છે એમ દોષ ધરા દુર્લભ લેવાય છે.

ઘનાપટ : દરેક દવાની ઘાંઘે તેની બનાવક બાંધેલી છે, ઘા. કોઈ પાકમાં ન બાંધેલ હોય તે તેની રીત આ પ્રકરણના બનાવક પ્રમાણે એક તે બનાવું બતાવી છે.

વજન : દવાઓ માટે તેલ તથા બળુશ તરફ નહિ પણ કોઈમુજબ તે જ બાજની તમામજ આપેલી છે તે પ્રમાણેજ કોઈ દવાઓનું તેલ તથા તમાલ હેતુ બેલવું મુઠી તરફ કોઈ પણ નહિ પડેલું તેલ તથા બળુ ૧૦૬ કારણ આપેલ છે.

કપડમાટી : કાઠીયાણી વાસણ, યંત્ર કે બાદલીને જ્યારે ભઠ્ઠીમાં મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીટી નરમ માટીમાં ઢોળીને ઝરખી કરી લગાડી મુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડમાટી આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક મુકવીને કરવી જોઈએ.

તોલમાપ : પાકમાં લખ્યા પ્રમાણે દરાશોનું વજન લેવું. કોઈ કોઈ પાકમાં વજન ન જતાવેલું હોય ત્યાં સમમાને લેવાનું છે એમ ચમચ લેવું.

लीली के सुकी : इसको जानना वही सुधी के लीली हमेशा दोष ने प्रभावित होती के लीली लज्जा में आया लीली हमेशा दोष तथा ने-न पालन मुलज केवानी से. सुधी इसको इसमें सारी जाने वही पाउर...

જુની દવાઓ : ગળ, વાવડીન, પીપર, મોચ વગેરે એક ૧૩, ૧૪, ૧૫ લેવાય છે. પણ શક્તિવર્ધક ઉપાયોમાં ગળ નહીં વાપરવું એક ૧૬ છે. ૧૭ વધારા માટે ગળ ત્રણ વખત લેવાય છે.

[illegible][illegible]

ପ୍ରଶ୍ନ : ଡାକ୍ତରୀ ଆଡ଼ି ମୋର ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେଉଛି ?
 ଡାକ୍ତରୀ ମୋର ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେଉଛି ?
 ଡାକ୍ତରୀ ମୋର ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେଉଛି ?
 ଡାକ୍ତରୀ ମୋର ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେଉଛି ?

તોલ અને માપ

દવાઓનું તોલ અને માપ.

૧	આથરે	૧ ઘડુંભાર
૧	"	૧ રતિભાર
૧	"	૧ વાલ
૧	"	૧ માસો
૧	"	૦) ૫ એ આનીભાર (૪ વાલ)
૧	"	૦૧ તોલો (૪૫ ઐન)
૧	"	૦૧૧ તોલો (૬૦ ઐન)
૧	"	૧ તોલો (૧૮૦ ઐન)
૧ ઔંસ	"	૨૧૧ તોલા આથરે
૧૬ ઔંસ	"	૧ રતલ (૩૬ તોલા આથરે)
૮૦ તોલા	"	૧ શેર (પાકો)
૪૦ શેર	"	૧ મણ (બંગાલી)
૧ મીનીમ	"	૧ દીપું
૧૦ દીપાં	"	૧ ડ્રામ
૪ ડ્રામ	"	૦૧૧ ઔંસ (૧૧ તોલો)
૮ ડ્રામ	"	૧ ઔંસ (૧૧ તોલા)
૧૬ ઔંસ	"	૧ પૌંડ (૧૬૦)

એનોટી એટલે ની, ઐન એટલે ઘડુંભાર, તેનો એટલે ફોર્મીયલ્સ, અને તરફથી પ્રગટ થતા વૈદ્યક સિદ્ધાન્તો અનુસાર આ પ્રમાણેના તેના માપને દિવાળી ગણેલા છે. આમાંથી જોને અનુસાર તોલ અને માપને મુજબના કે જેવાં મનદે શકે તે પ્રમાણે આપેલા છે.

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિધ, ઉપવિધનું શોધન.

સુલાસો : કેટલીક દવાઓ તેમાંના હોય દૂર કરવા માટે તથા કેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ સ્ત્રીને દાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઈએ.

ધાતુ : આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોહ, જસત, નાગ, બંગ, કાંસુ, પીત્તળ, મંકુર, વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. એ ધાતુઓની ભસ્મ બનાવી વપરાય છે. ભસ્મ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભસ્મ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખી ધાતુ લાવી તેનો બૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેલ, છાસ, ગૌમૂત્ર, કાંછ (સુરકો ચાલે) કુલ્થીનોકવાચ આ પાંચ સ્ત્રીઓમાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી દારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. તામ્ર જેવી સખ્ત ધાતુને એથી વધુ લોહિનારસમાં ઘોઝાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ : બળ્તરમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી, કેમકે તેમાં નાગ, બંગ, વગેરે મળેલો હોય છે. આ હોય સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આક સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી શકે એમ હોય તેમના માટે દેશી વૈદ્યકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બતાવેલ છે અને તે એ કે દિગ્ગજાકમાંથી પારદ કાઢી કપડે સાચી તે દવામાં વાપરવો તે દિગ્ગજોત્ય પારદ ગુણના સરસ અને શુદ્ધ થાય છે. જ્યાં વૈદ્યો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે ત્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનો હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાઢેલો પારદ લેવો બળ્તરમાં મળેલો મારો દોષને દાવી ને બળમાં બારીક વાડી લોહિનારસમાં પુરી શુદ્ધી લેવું. આ

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિધ, ઉપવિધનું શોધન.

જુલાસો : ફેટલીક દવાઓ તેમાંના દોષ દૂર કરવા માટે તથા ફેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ મીઠો દાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઈએ.

ધાતુ : આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોહ, જસત, નાગ, ખંજ, કાંસુ, પીતલ, મંકુર, વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. જો ધાતુઓની ભરમ બનાવી વપરાય છે. ભરમ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભરમ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખ્ખી ધાતુ લાવી તેનો બૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેજ, ઊસ, ચૌમૂત્ર, કાંજી (સુરકો માલે) કુલથીનોકવાય આ પાંચ મીઠામાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી દારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. વાત્ર જેવી સખ્ખ ધાતુને એથી વધુ લોહનારસમાં ઘોઝાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ : બળદમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી, કેમકે તેમાં નામ, ખંજ, વગેરે મળેલ હોય છે. આ દોષ સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આક સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી લોકે એમ દોષ તેમના માટે દેવી વૈદ્યકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બતાવેલ છે અને તે એ કે રિંગણકમાંથી પારદ કાઢી કપડે માળી તે દવામાં વાપરવો તે વિગ્રહોત્પ પારદ ગુણના સંસ્કાર અને શુદ્ધ થાય છે. જ્યાં વૈદો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે જ્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનો હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાર્યો પારદ લેવો બળદમાં મળતો સાચો હોય તે બાબતે તેને ખરેખર ખરીદવાની જાણવું પડે છે.

લોભુનારસમાં વાટી એક સાદા નવા માટીના તવાપર લગાડી મુકવી
બાદ કામમાં લેવું. નેપાળો ઝેરી છે માટે શોધન બરાબર કરવું અને
શોધન વખતે ઘીવાળા દાથ કરી લેવા, દાથ આંખે ન લાગે તેની
સંભાળ રાખવી.

ધતુરાનાંબીજ : ધતુરાનાંબીજ લાવી તેની ગૌમૂત્રમાં પોટલી
બાંધી રાત્રે પલાળી રાખવા, સવારે બીજું ગૌમૂત્ર નાંખી બાંધી લેવા,
ત્રણ કલાક બાંધી પછી ઉતારી પાણીથી ધોઈ મુકવી લેવા અને
વાટીને દવાના કામમાં વાપરવું. ઉપરની છાંય બને ત્યાં મુધી દાથે
મસળા ધોતી વખતે કાઢી નાખવી.

શેરકૂચલા : ગૌમૂત્રમાં શેરકૂચલાને પલાળી રાખવા, દરરોજ
ગૌમૂત્ર નવું નાખવું, સાત દહાડા આ પ્રમાણે કરી પાણીથી ધોઈ
પછી અપુતલી ઉપરની છાંય કાઢી નાખવી, અને તેની બે ફાડ કરી
વચ્ચેથી છાંય જેવું પડ દોષ તે કાઢી નાખવું. બાકી બે પડ ચોખાં
કરી ધોઈ કાઢમાં નાખી જરા ઘી વડે સોજી લેવાં, અને તરતજ
ઉતારી બાંધી મૂકી કરી લેવું અને દવાના કામમાં વાપરવાં.

અફીળ : અરીજીને આદુનારસમાં પલાળી ચાગી કમુંબા
જેવું કરી ધીમે તારે જાડો રસ કરી લેવું ને દવામાં વાપરવું.

શિલાજીત : ત્રીકલ્પના કચાચમાં, ગૌમૂત્રમાં અને દૂધમાં
બાવના આપી પછી ચાગી લેવું એટલે મુદ્દ મધ જાય છે.

ટંકણ : જાળરમાં તેલીએ ટંકણખાર મગે છે તે લાવી તેને
કરી માટીના તવામાં ડુંગરી બારીક વાટી દવાના કામમાં વાપરવું.

સુરમો : સુરમાને બારીક વાટી ખરકમાં નાખી લોભુના-
માં પુટી મુકવી લેવું.

દોષકનો : લોભુનારસમાં બે-ત્રણ દહાડા પુટી મુકવી લેવું તે.

આરોગ્યસિન્ધુ કાર્યાલય તરફથી પ્રગટ થએલા

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કર દ્વારા અને બીજાં

લોકપ્રિય વૈદ્યક પુસ્તકો

વૈદ્યકચિકિત્સાસાર (પૂર્વાર્ધ)

સરળ ગુજરાતી ભાષામાં દેશી વૈદ્યકની ચાલુ વપરાતી પ્રસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ ૫૦૧ દવાઓની બનાવટ, વાપરવાની રીત, અનુપાન, પ્રમાણ, પથ્યાપથ્ય, ઉપયોગી સૂચના, દવા બનાવવાની વિધી વગેરે બાજતો, શોધન, મારણ, લોહ-માપ, માત્રાની સમજણ તથા જરૂરો-પયોગી તમામ બાજતોની પૂર્ણ માહિતી સાથે નવીન ટેલીમાં સંપાદિતો ઉત્તમ ગ્રન્થ. એક એક પ્રયોગ સફળતાથી કામ આપે અને દુઃખરોનો લાભ સાધારણ માણસ પણ સહેલાઈથી મેળવી શકે તેવો આ ગ્રન્થ છે. ઉત્તમ છપાઈ, સુંદર કાગળ, પાકું બાઈન્ડીંગ, પુષ્કળ સુધારા વધારા સાથે બીજી આશ્ચિત્તિ, મૂલ્ય રૂ. ૪૫ પોસ્ટેજ આના સાથે.

વૈદ્યકચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ)

જેવી રીતે વૈદ્ય ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધ આપને જમી મધુ કે તેજુંજ આ ઉત્તરાર્ધ તૈયાર કરેલ છે. તેમાં ૫૦૧ ઉત્તમ બનાવટો આપેલી છે. જે પૂર્વાર્ધમાં આપવાનું રહી નહું હતું તે સર્વ આ ઉત્તરાર્ધમાં છે આ બે ખંડ તમારી પાસે હોય તો પછી તમારે કોઈપણ દવાની બનાવટ કોઈપણ મેળવે માટે દેખવાને બીજા કોઈ ગ્રન્થની મદદ લેવાની જરૂર રહે તેમ નથી એટલું જ નહિ પણ આ બનાવટો સુધે ૮ તથા અનુભવી છે અને તે અનુભવી રીતરિવાજો બાજતો બાજતો છે.

આર્થ રસાયનસાસ્ત્રનો આ ગ્રન્થ તમારે જરૂર પરીઠ કરવો એમ અમારી સલાહ છે. મૂલ્ય રૂ. બે, રફ કાગળ કાચું પુરું રૂ. ૧૧.

भाजीपालो अने मरीमशालो

આ પુસ્તકનું મૂળ લખાણ કરાચીના પ્રસિદ્ધ પત્ર દિવેન્દ્રભાઈ એક લેખમાળાકે પ્રગટ કરવામાં આવેલ હતું, તેમાં ખુબ સુધારો વધારો કરી એક ઉપયોગી પુસ્તકની ગરજ સારે તેવી રીતે તેના જુદા જુદા વિભાગ કરી તૈયાર કરેલ છે. ખાનપાનના તમામ ઉપયોગી પદાર્થો જેવાં કે મરીમશાલો, શાકભાજી, દુધદારી, અનાજ, લીલાં મુકાં ફળો વગેરે બધા વિભાગ છે. બાળકોને કે સ્ત્રીઓને અભ્યાસ કરાવવા લાયક આ પુસ્તક બનાવેલ છે અને તેમાં આરોગ્ય અને વૈદ્યની દ્રષ્ટિએ બધી બાજતો સરળરીતે સમજાવેલ છે. આ પુસ્તક ૧૯૩૬ના ૧૧મીના આરોમસિન્ધુના પ્રાદકોને બેટ તરીકે અપાયેલ છે. ૫૪ સંખ્યા ૧૫૨ ની છે છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧ પૌરોજ ૦૮ વધુ.

स्त्रीरोगचिकित्सा

આ પુસ્તકમાં શ્રીઓનાં ખાસ હરો અને તેના ચોક્કસ ઉપાયો બતાવેલા છે. જે હરો ઓપરેશનથી મટે એવા દોષ નેને ખાદ કરતા ખાકીનાં તમામ હરોનું આમાં વર્ણન કરી તેના અનુભવી ઉપાયો અને બીજી પથ્થાપથ્થની માદિની આપેલી છે. હરેક રીતે વાંચવા માટે ઉપરોક્ત સાધ તેમજ નવા પૈથોને ચિહ્નિતમા મદદકાર અને તેનું આ પુસ્તક છે. આજેના માર્ગી રીતે. ૫૫ સપ્ત. ૧૦૬ ૫૫ ૫૫ ૫૫ આના ખાગ. પોરોજ ૫૫ ૫૫

बालचिकित्सा

આગળ મેં ૨૫ નાં દર રૂઢિતો ધરાવતા બીજા જગ
ની આરુઢિતો અન્યથા જે જે અદના રૂઢિતો તે તરીકે

રસાયનયોગમાળા

આયુર્વેદમાં રસ-રસાયનની અનેક બનાવટો વપરાય છે, તેમાં પણ ખાસ કરી મુખ્ય ભાગે હમેશાં વપરાતી ચાલુ બનાવટોનું આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ આપેલ છે જેનાં પાઠ તથા વિધી અનુભવમાં સારા વ્યુત્પાદક છે તેવી બનાવટો આ પુસ્તકમાં લગભગ પોષ્ટાવલ્યસે આપેલી છે, એટલે કે અનેક મન્યો જોવા તપાસવા કે રાખવાની જરૂર રહેતી નથી, કોઈપણ ચાલુ રસાયન દવાની બનાવટ જોવા માટે આ એકજ પુસ્તક બસ છે. કિંમત રૂ. ૧ આના બાર.

મકરધ્વજરહસ્ય

ચંદ્રોદય-મકરધ્વજના નામથી બળગમાં ચાલતી હુંડ, તેને બનાવવાની વિધી, અનુપાન, રોગવાર વાપરવાની રીત, બનાવતાં ઘનું ખર્ચ અને વેચવા માટેનો યોગ્ય ભાવ એ સર્વ આ નિખેષમાં આપેલ છે. કોઈપણ માણસ સમજી બનાવી વાપરી શકે તેવી આ નિખેષમાં ભરપૂર માહિતી આપેલ છે. બીજી આદતિ બદાર પડી ચૂકી છે જેમાં ઘણાજ સુધારો કરેલ છે, છતાં મૂલ્ય આના બે.

આસવારિષ્ટવિજ્ઞાન

આસવ બનાવવામાં પશુ પુત્ર કળા રહેલી છે અને તે જો બસાંજર ન આવડે તો આસવ ખાટો રહ જાય છે, ખાટીમાંથી હુમ ઉડી જાય, ખાટીને તેડી નાખે અને પુરો ફાપડો પન ન આવે, આ સર્વનો વિચાર કરી અમેએ અમાને જાતે અનુભવ જે લક્ષણ રેપ રહેતો હાલનો ફોર્મ અને હાલો ખાટી અનુભવ બતાવ્યા પછી ખરો અનુભવ અમેને તે આત. બતાવ્યો છે. કોઈપણ મનુષ્ય તેની અવગતિ અને તે અનુભવ બનાવી શકે છે, ખાટી આદતિ ખાટી જવા આવી છે અનુભવ મનુષ્યે હાલ બતાવેલ છે.

બનાવટ આપેલી છે. બધી દવાઓ પેટન્ટ બનાવવા જેવી છે અને તે બજારમાં રોજ દુબરોની વેચાય છે તેવી છે ફક્ત બે ચાર રૂપીઆની મુદીથી રોજ પેદા કરી ચકાય તેવો ઉપાય આ પુસ્તકના અભ્યાસથી આપને મળે છે તથા ધંધાદારીઓ માટે તો બધી બનાવટો ઉપયોગ લેવા યોગ્ય છે. બીજી આવૃત્તિ પણ ખપી જવા આવી છે. મૂલ્ય બે આના.

યોગશતક

પ્રાચીન સંસ્કૃત પુસ્તકનું વૈદ્ય શશીકાન્ત પંડ્યા કૃત સરળ ગુજરાતી અનુવાદ; આ નાનાં પુસ્તકમાં ધણુંજ ઉમદા અને અનુભવી ઉપાયો આપેલા છે, એટલુંજ નહિ પણ તે સરળ હોવાથી સર્વને માટે લાભ આપનાર છે. લગભગ ચાલુ તમામ ખીમારીના ઉપાયો આવી જાય છે. કિંમત બે આના છે.

લેવલલુક

દેથી વૈદ્યોને ત્યાં વપરાતી આયુર્વેદિક દવાઓ માટે આ લેવલલુક તૈયાર કરાવી છે. તેમાં ૭૪૪ લેખક આપેલ છે બધી દવાઓનાં નામ આ લુકમાં આવી જાય છે તે ચિરાય હાથે લખી ચકાય તેવા ખાલી લેખક પણ એમાં રાખેલા છે. લેખક મુંદર પીળા કાગળપર ખોલકમાં છાપેલા છે અને અક્ષરો દેવનાગરી હોદી મોટા રાષ્ટ્રપમાં લેવામાં આવ્યાથી લેખક ધણુંજ મુંદર બનેલા છે. આ લેખક દરેક વૈદ્યના દરાખાનામાં રહેતી દવાઓની ખાટલીપર લખાડવાની ખામ જરૂર છે. બીજી આવૃત્તિ પણ ખપી જવા આવી છે. સત્વર મંજારી થો એક લુકની કિંમત રૂ. ૧૧ છે પોસ્ટેજ ના ૨૫

વૈદ્યકપરિમાયા

૧૯૫૫ માણસ વૈદ્યક રીખવાની જ્ઞાન કરે તે ને માટે ૧૨૫ ને વૈદ્યક ધર્મોની મામાન્ય પદ્ધતિયા રીખવાની ખામ જરૂર

માટેજ આ અન્ય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠની આજ્ઞાનુસાર તૈયાર કરવામાં આપ્યો છે, તમોએ હજી ન મંગાવ્યો હોય તો હમણાંજ મંગાવી લ્યો, હવે થોડીજ પ્રત ગાડી છે. મૂલ્ય પાકું પુકું રૂ. ૨૫, પોસ્ટેજ ૭ આના.

આરોગ્યસિન્ધુની ફાઇલો

આરોગ્યસિન્ધુ માસીકની દરેક વર્ષની જુદી જુદી પુસ્તકોકારે ગાંધેલી કાષ્ઠલો તૈયાર છે, આ જુદી કાષ્ઠલો વૈદ્યકના કિંમતી પુસ્તકોના કામ આપે છે. વર્ષ ૧ જુ ૨૫. ૧૦૫ વર્ષ ૨ જુ ૨૫. ૧ અને ત્યારપછીનાં ૩ થી તે ૧૪ વર્ષ સુધી કાષ્ઠલોનાં દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૧ છે એટલે જુમલે ૧૪ વર્ષનાં ૨૫૦૦ થાય છે પણ સામટી લેનારને પોણી કિંમતે એટલે કે રૂ. ૧૬૫ માં મળશે આપો સદ મંગાવનારે અરધી કિંમત અગાઉથી મોકલવી અને રહેવે પારસલથી મંગાવવી જોઈએ. નોંધ: આ કાષ્ઠલોમાં વર્ષ ૩ જુ ને ૪ થું એમ બે કાષ્ઠલો રટોકમાં નથી તેનાં રૂ. ૩ આદ કરી ગાડીના રૂ. ૧૬૫ લેવામાં આવશે.

દરદીપત્રક

દવાખાનામાં દરરોજ વાપરવાં લાવકની ઉપયોગી વસ્તુ છે. આમાં દરેક દરદીની જુદી જુદી દહીકત લખી દરદીના કેમ તરિક્ક વપરાય છે તેથી કામ કરનારને ધણી મંગલતા રહે છે. એકલો પેગની રૂક (પેક)ના આના આદ.

રજીસ્ટર

આ એક એવી જાતની રૂક છે કે તેમાં દરદીની તમામ દહીકત તરિકા તારીખના કામ નાંચે રહે છે એક રૂક લગભગ એક વર્ષ લે છે. કિંમત રૂ. ૬૦

આરોગ્યસિન્ધુ

ગુજરાતી આ.પ.મ ૧૫ ૧૧/૫. ૨૦૨૬ ૬૭ ન રીડકન.નિકળ

